

Høvdingmakt og stabilitet i det trønderske samfunnet 800-1050

Ingrid Rønning Okkenhaug

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH
Masteroppgave i historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

Høvdingmakt og stabilitet i det trønderske samfunnet 800-1050

Av Ingrid Rønning Okkenhaug

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

Universitetet i Oslo

Mai 2015

© Ingrid Rønning Okkenhaug

2015

Høvdingmakt og stabilitet i det trønderske samfunnet 800-1050

Ingrid Rønning Okkenhaug

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg det trønderske samfunnet i perioden 800-1050. Det har i tidligere forskning vært vanlig å arbeide ut ifra et utgangspunkt og et syn på at det trønderske samfunnet på et tidlig tidspunkt var godt organisert. Som en følge av tanken om god organisering har det også vært en vanlig oppfatning at samfunnet i Trøndelag var stabilt og at høvdingene i denne regionen stod svært sterkt i møte med kongemakten. Synet på vikingtidens Trøndelag som godt organisert og stabilt, bygger på en tolkning av hvordan dette området blir omtalt av Snorre Sturlasson i *Heimskringla*. I denne oppgaven har jeg stilt spørsmålsteget ved dette synet, og testet ut en motstridende hypotese, om at det trønderske samfunnet i perioden 800-1050 ikke var så stabilt som tidligere antatt. Jeg har sett ulike maktsentre, lokaliseringen av fylkeskirker, tingorganiseringen, fylkesinndelingen, samt ladejarlenes og kongemaktens innflytelse i Trøndelag i lys av ulike faktorer som kunne føre til ustabilitet. Min hypotese har vært at kriger, konflikter, fraflytting, økonomisk ustabilitet, arveregler med mer må ha ført til ustabilitet i et samfunn der makt handlet mer om kontroll over mennesker enn kontroll over områder.

Forord

Halvannet år med masterskriving er over, og det har vært en lærerik prosess. Det er flere som har bidratt i prosessen, og jeg er takknemlig for all hjelp jeg har fått.

Først av alt vil jeg rette en stor takk til min flinke veileder Jon Vidar Sigurdsson, som har bidratt med konstruktive og motiverende tilbakemeldinger, og stilt de riktige spørsmålene for å få tankeprosessen i gang. Du har vært flink til å vise veien videre i masterarbeidet og få meg inn på rett spor når jeg har stått fast. Jeg vil også takke gruppa i prosjektet Aristokrati, borgerkrig og statsutvikling i Skandinavia, ca. 1050-1250 for å ha kommet med nyttige tilbakemeldinger på kapittelutkast. En stor takk rettes til Ida Henriette Stabæk og min søster Trude for korrekturlesning og innspill. Jeg setter utrolig stor pris på at dere tok dere tid til å lese alt.

Jeg vil også takke mine venner på lektorprogrammet(og Yngvild). Vi har hatt noen flotte år sammen, med sene kvelder, tidlige morgener, eksamensstress, morsomheter på Kjellern(og utenfor) og litt for lange, men utrolig trivelige kaffepauser. Uten dere hadde studietiden blitt mye kjedeligere. En spesiell oppmerksomhet vil jeg rette mot Ida og Stine, dere har vært fantastiske hele veien, og jeg vet faktisk ikke hva jeg skulle gjort uten dere.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min samboer Joachim, for motivasjon og trøst, og for å ha vist interesse for noe langt utenfor eget fagfelt. Du har vært en nyttig diskusjonspartner, og en uvurderlig støtte! Jeg setter pris på at du har vært så tålmodig og at du ikke har klaget selv om du har hatt en til tider litt grinete kjæreste.

Ingrid Rønning Okkenhaug
Oslo, mai 2015

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	2
1.1	Tema og problemstilling	2
1.2	Avgrensninger	3
1.3	Historisk utgangspunkt	4
1.4	Forskningshistorikk	4
1.5	Kilder og metodeproblematikk	9
1.5.1	Litterære kilder	9
1.5.2	Arkeologiske kilder	11
1.6	Oppgavens oppbygning	13
2	Maktsentre og maktgrunnlag	14
2.1	Maktsentrene i <i>Heimskringla</i>	15
2.2	Hvor reelt var Snorres bilde av det politiske landskapet?	18
2.2.1	Gryting, Viggja, Mære og Egge – maktsentre i vikingtiden?	19
2.2.2	Geite og Skei – viktige maktsentre som ikke nevnes i <i>Heimskringla</i>	22
2.3	Forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag	24
2.3.1	Snorre om forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag	27
2.4	Det ustabile maktgrunnlaget	28
2.4.1	Hvem skulle føre slekten videre?	31
2.4.2	Krig og konflikt	34
2.4.3	Fraflytting	35
2.4.4	Svekkelse i det økonomiske grunnlaget	36
2.5	Sammenfatning	38
3	Lokalisering av fylkeskirkene	40
3.1	Fylkesinndelingen	40
3.2	Lokaliseringen av fylkeskirkene	43
3.3	Fylkeskirkene i Inntrøndelag	46
3.3.1	Haug-gårdene	47
3.4	Fylkeskirkene i Uttrøndelag	48
3.5	Sammenfatning	50
4	Tingorganiseringen	54
4.1	Fremveksten av tingene	54
4.1.1	Frostatinget	57
4.1.2	Øyratinget	58
4.2	Et stabilt system?	59
4.3	Betydningen av tingene i konfliktløsning	60
4.4	Fylkesgrensene og tingene, en ny vinkling	63
4.5	Sammenfatning	65
5	Ladejarlenes innflytelse i Trøndelag	66
5.1	Lade som maktsentrum	66
5.2	Ladejarlenes opphav	67
5.3	Maktgrunnlaget	68
5.3.1	Vennskap	69
5.3.2	Økonomi	71
5.3.3	Ledere av kulten	73

5.4	Hvordan påvirket Lade de lokale maktsentrene?	74
5.5	Sammenfatning.....	75
6	Kongemaktens innflytelse i Trøndelag.....	78
6.1	Kongemaktens møte med Trøndelag.....	78
6.2	Opprettelsen av Nidaros.....	80
6.2.1	Kongene som bygrunnleggere.....	83
6.3	Olavskulten	84
6.4	Hvordan påvirket Nidaros de lokale maktsentrene?	87
6.5	Sammenfatning.....	90
7	Konklusjon	92
7.1	Maktsentre og maktgrunnlag	92
7.2	Lokalisering av fylkeskirker	94
7.3	Tingorganiseringen.....	95
7.4	Ladejarlenes og kongemaktens innflytelse	97
7.5	Stabilitet og kontinuitet?.....	99
	Litteraturliste	100

Tabeller

Tabell 1: Oversikt over nevnte maktsentre i Heimskringla og antall ganger de blir omtalt. 15

Tabell 2: Oversikt over lokaliseringen av fylkeskirkene i Trøndelag. 44

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

”Ingen steder i Norge var så mange bønder samlet i et enhetlig og vel organisert samfunn som i Trøndelag. Og ingen steder i hele Norden finner vi et bondesamfunn med en så tidlig og kraftig uttalt uvilje mot å underordne seg en høvdingmakt som her.”¹ Dette skrev Andreas Holmsen i 1976. En tradisjonell oppfatning i forskningen har vært at Trøndelag i vikingtiden var et godt organisert og stabilt samfunn, der bøndene evnet å samle seg mot krefter utenfra. Denne oppfatningen bygger i stor grad på forskeres tolkninger av Snorre Sturlassons beretninger i *Heimskringla*, der Snorre tegner et bilde av sterke, likestilte trønderske bønder, som står samlet mot den fremvoksende kongemakten. Snorre understreker flere ganger i *Heimskringla* at det var i Trøndelag landets største styrke lå på 900-tallet, og at denne regionen var delt inn i åtte fylker med hver sin konge som kongene av Hårfagreætten måtte kjempe mot.²

Høvdingene i Trøndelag samlet seg i møte med flere av kongene av Hårfagreslekten, og de fremstilles av Snorre som likeverdige høvdinge som var godt organiserte. Snorres bilde gjenspeiler også motstandsbestemmelsene i *Frostatingslova*, som historiker Jørn Sandnes har beskrevet som ”noe av det aller mest fascinerende denne loven inneholder.”³ I disse bestemmelsene står det at bøndene plikter å delta i opprør dersom en konge eller jarl utøver en voldsgjerning mot en annen.⁴ Det at bøndene i loven stod på sine krav og rettigheter på denne måten, har bidratt til at Trøndelag har blitt forstått som et stabilt, sterkt og godt organisert område.

Jeg ønsker å teste ut en motstridende hypotese, om at det trønderske samfunnet i vikingtiden (800-1050), var mer ustabilt enn det tidligere har vært antatt i forskningen, og mener at bildet av et tidlig, stabilt og godt organisert samfunn må nyanseres. For å nyansere dette bildet, må blant annet nettverk og relasjoner diskuteres. Det er også nødvendig å diskutere maktsentre, tingorganisering og kirkebygging i et nytt perspektiv. Ved å bygge et

¹ Andreas Holmsen, *Nye studier i gammel historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 1976).

² *Snorres kongesagaer* overs. Anne og Didrik Arup Seip Holtsmark, 6. utgave utg. (Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2003), Harald Hårfagres saga og Håkon den godes saga.

³ Jørn Sandnes, "Engi maðr skal atföör at öðrum gera – noen merknader til motstandsbestemmelsene i Frostatingsloven," *Historisk tidsskrift* 2006.

⁴ *Frostatingslova*, overs. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes (Oslo: Det Norske Samlaget, 1994), 75.

helt samfunn på høvdingmakt og nettverk mellom mennesker, var det flere faktorer som kunne føre til ustabilitet og påvirke organiseringen. Jeg ønsker å se blant annet lokaliseringen av maktsentre, organisering av tingene og fylkene i lys av de faktorer som kunne føre til ustabilitet, og dermed teste ut min hypotese om et mer ustabilt trøndersk samfunn. Dette innebærer å undersøke Snorres beretninger i Heimskringla ut i fra et perspektiv på ustabilitet, og dermed åpne for nye tolkninger.

1.2 Avgrensninger

Jeg har valgt å forholde meg til området som faller inn under ”det historiske Trøndelag”. Det historiske Trøndelag var mindre enn det som betegnes som Trøndelag i dag, da verken Namdalen eller Fosen var med.⁵ Den tradisjonelle oppfatningen er at Trøndelag var delt inn i åtte fylker, med utgangspunkt i storfylkene Inntrøndelag og Uttrøndelag. Innenfor Inntrøndelag lå fylkene Skeynafylke, Verdølafylke, Eynafylke og Sparbyggjafylke. I Uttrøndelag lå Gauldølafylke, Orkdølafylke, Stjørdølafylke og Strindafylke. Jeg har i dette arbeidet valgt å forholde meg hovedsakelig til de områdene som er innenfor disse åtte fylkene. Fylkene Romsdølafylke, Nordmørafylke og Namdølafylke ble tatt med i det trønderske lovfellesskapet på et senere tidspunkt, og vil derfor ikke bli tatt med i denne undersøkelsen.

Jeg har valgt å arbeide innenfor tidsrammen 800-1050, og kommer hovedsakelig til å omtale denne perioden som vikingtid. Det fins ulike oppfatninger i forskningen om hvor grensene for vikingtiden skal settes, men det har vært vanlig å hevde at vikingtiden startet med angrepet på Lindisfarne kloster i England i 793, og at den var slutt i 1050, selv om det er svært trolig at det skjedde vikingangrep før og etter denne tidsperioden.⁶ Fokus vil ligge på samfunnet i Trøndelag, og ikke på vikingtokter, men for ordens skyld har jeg valgt å omtale oppgavens valgte periode som vikingtid. Denne perioden havner innenfor siste del av det som arkeologene hovedsakelig betegner som ”yngre jernalder”, og første del av det historikere betegner som ”tidlig middelalder”. Hovedvekten vil ligge på Trøndelag i tiden før kongedømmet fikk fotfeste i dette området med innføringen av kristendommen, men mot

⁵ Andreas Holmsen, "Trøndelag og Olav den hellige," i *Nye middelalderstudier. Kongedømme, kirke og stat*, red. Claus Krag og Jørn Sandnes (Oslo - Bergen - Stavanger - Tromsø: Universitetsforlaget, 1976), 63.

⁶ Jón Vidar Sigurdsson, *Norsk historie 800-1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*, 3. opplag utg. (Oslo: Det Norske Samlaget, 2009), 10-11.

slutten vil jeg også diskutere hvilken innvirkning kongedømmet og religionsskiftet fikk på det trønderske samfunnet.

1.3 Historisk utgangspunkt

Perioden 800-1050 er en tidlig periode i norsk historie, og på grunn av et minimalt kildemateriale, har flere sider ved historien vært oppe til diskusjon og blitt tolket i flere retninger. Dette gjelder også Trøndelags historie. Likevel er det noen forskningsbaserte konklusjoner som har blitt oppfattet som faktiske forhold. Blant annet har Trøndelag blitt sett på som en ressurssterk region med mange kommunikasjonslinjer, bundet sammen av Trondheimsfjorden og elvedalene i tilknytning til fjorden. Trønderne livnærte seg på jordbruk, jakt og fiske, i tillegg til en omfattende jernutvinning i deler av regionen. Med store jordbruksflater, samt store mengder av myrmalm hadde flere av høvdingene i Trøndelag et solid økonomisk grunnlag for sin makt. Myrmalmen ble brukt til jernutvinning, og trønderne utviklet på et tidlig tidspunkt en egen ovnstype for produksjon av jern, noe som gav dem et godt utgangspunkt for eksport. Denne ovnstypen var i bruk til omkring år 600. Etter 600 ble en ny type tatt i bruk, som man også har funnet rester av flere steder i Norge.⁷ I vikingtiden inngikk også vikingtokter i det økonomiske grunnlaget til høvdingene.

Trøndelag ble i løpet av vikingtiden dratt inn i rikssamlingen. Først fikk Ladejarlene et slags overherredømme over regionen, med sete på Lade, før Trøndelag ble en del av Hårfagreættens kongedømme. Like før år 1000 ble det opprettet en kjøpstad ved utløpet av Nidelven, som senere fikk navnet Nidaros. Etter slaget på Stiklestad i 1030, der Olav Haraldsson falt, og hans lik ble lagt i Nidaros, ble Nidaros utgangspunktet for den stadig voksende Olavskulten. Nidaros vokste frem til å bli et religiøst, maktpolitisk og økonomisk sentrum i Trøndelag.

1.4 Forskningshistorikk

Det er gjort mye forskning på Trøndelags tidlige historie, både som en del av Norges historie, og som regional historie. Flere bygdebøker er gitt ut for de ulike områdene innenfor Trøndelag. Lokalhistorie er i Norge er en omfattende virksomhet, drevet gjennom historielag med både en jevn produksjon av gårds- og slektshistorier, almenne bygdebøker, årbøker,

⁷ Lars F. Stenvik, "Jernalderen. Et nytt metall - en ny epoke," i *Landskapet blir landsdel. Fram til 1350.*, red. Sigmund Kinn Alsaker, Kalle Sognnes, Lars Steinvik, Merete Røskaft, Olav Skevik, *Trøndelags historie* (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005), 114-15.

byhistorier og distriktshistorier.⁸ I 2005 kom et trebinds samleverk om Trøndelags historie, noe som var et samarbeidsprosjekt mellom flere forfattere. I dette verket står selve regionen i sentrum.⁹ Å skrive landsdelshistorie på denne måten, er ifølge Dag Hundstad noe nytt som har kommet de siste årene. Siden starten på 1990-årene har det kommet fire slike samleverk for fire ulike landsdeler i Norge. Hundstad trekker sammenhenger mellom landsdelshistorie og regionalhistorie; ”Dens undersøkelsesobjekt lar seg definere som subnasjonale regioner – territoriale enheter som befinner seg på et mesonivå, mellom lokalsamfunnet og nasjonalstaten.”¹⁰

Frem til omkring 1970 var det vanlig å tenke seg det førkristne samfunnet i Norge og på Island som ættesamfunn, der den patriarkalske ætteorganisasjonen var samfunnets juridiske, sosiale, politiske og religiøse enhet.¹¹ I nyere forskning har man derimot gått bort fra denne oppfatningen av det norrøne samfunnet i førkristen tid, og heller pekt på at samfunnet var bilateralt. Det vil si at individene slektet på både manns- og kvinnesiden. Dette hang ifølge Jon Vidar Sigurdsson sammen med den antropologiske vendingen, der man i større grad begynte å fokusere på den politiske kulturen og hvordan høvdingen bygde opp og opprettholdt sin makt. Fokuset på den politiske kulturen, med vekt på vennskapsforhold, gaveutveksling og relasjoner, har ført til at forestillingen om ættesamfunnet har blitt lagt til side, til fordel for ideen om høvdingsamfunn. I høvdingsamfunn spilte andre typer relasjoner, som vennskap og naboforhold, en viktigere rolle enn slektskap.¹²

For å kunne arbeide med, og si noe om, samfunnet i Trøndelag fra 800-1050, er det nødvendig å arbeide ut fra et tverrfaglig perspektiv. Både historie, arkeologi, religionshistorie og til en viss grad også topografi vil bli behandlet for å kunne svare på problemstillingen. Diskusjonen om stabilitet har i arbeidet med denne oppgaven vært knyttet til følgende emner; maktsentre, lokalisering av fylkeskirker, fylkesinndeling, tingorganisering og fremveksten av Ladejarlene og kongemakten. Jeg skal i det følgende presentere hovedtrekkene i historiografien rundt spørsmålet om organisering og stabilitet, men forskningshistorikken rundt dette vil også bli mer utførlig behandlet i de ulike kapitlene i oppgaven.

⁸ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget.*, vol. 5. opplag 2007 (Oslo: Universitetsforlaget AS, 1999), 89-90.

⁹ Sigmund Kinn Alsaker, Kalle Sognnes, Lars Steinvik, Merete Røskaft, Olav Skevik, *Trøndelags historie*, red. Ida Bull Hovedredaktør, Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu, vol. Bind 1 (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005).

¹⁰ Dag Hundstad, "Historikeren som regionbygger? - et fagkritisk perspektiv på fire landsdelshistoriske verk," *Historisk Tidsskrift* 01/2012.

¹¹ Jón Vidar Sigurdsson, *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island 900-1300* (Oslo: Pax forlag, 2010), 19.

¹² *Ibid.*, 19-20.

Tanken om stabilitet har kommet som følge av en mening om tidlig organisering i fylker og ting. Det har vært relativt stor konsensus i forskningen om en tidlig fylkesinndeling og tingorganisering i Trøndelag. Magnus Olsen skrev i 1926 at ”Ved den historiske tids begynnelse finner vi i Trøndelagen 8 fylker, gruppert på en eiendommelig og temmelig kunstig måte.”¹³ Spørsmålet om når denne inndelingen kan ha oppstått, tok ikke Olsen opp. I 1935 gjettet Gustav Indrebø på at det i perioden 300-600 kan ha oppstått trøndersk organisasjonsfelleskap i form av fylker og at hvert fylke hadde et fylkesting.¹⁴ Jørn Sandnes påpekte i 1967 at det er viktig å se Indrebøs teori som ren gjetning, men det er nærliggende å *tenke seg* at det oppstod et alltrøndersk organisasjonsfelleskap en gang mellom 500-800.¹⁵ Det velorganiserte trønderske samfunnet ble fremhevet av Andreas Holmsen i hans *Norges historie*; ”Noe motstykke til dette store og velorganiserte lovsambandet finner en i eldre jernalder like lite på Vestlandet og Sørlandet som på Østlandet.”¹⁶ Han mente at det trønderske lovfellesskapet sannsynligvis ble til en gang i det 7.-8. århundre. ”Da friserhandelen og setr-gårdene hadde skapt en klasse av storbønder med omfattende interessefelleskap, ble samme lov gjort gjeldende over hele stammeområdet.”¹⁷ Per Sveaas Andersen hevdet i *Samlingen av Norge og kristningen av landet* at ”helt tilbake til bronsealderen kan fast bosetning i Trondheimen følges i det arkeologiske materialet. En eller annen gang i eldre eller begynnelsen av yngre jernalder har bøndene i disse bygdene etablert et lokalt rettsfelleskap med bygdetinget som sentralorgan.”¹⁸

Det har vært vanlig å se en sammenheng mellom fylkestingene og middelalderens fylkeskirker. Andersen oppsummerte forbindelsen med at ”I hvert enkelt fylke lå fylkestinget sentralt til – nederst i flatbygda med kort vei til fjorden. I kristen middelalder var disse tingsentrene markert ved hovedkirker, i førkristen tid ofte (og fortrinnsvis i Inntrøndelag) ved storhauger.”¹⁹ Andersen henviste her til Haug i Verdalen, Sakshaug i Inderøy og

¹³ Magnus Olsen, *Ættegård og Helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. (Oslo: H. Aschehoug & co, 1926), 262.

¹⁴ Gustav Indrebø, *Fjordung. Granskingar i eldre norsk organisasjons-søge.*, Bergens Museums Årbok 1935. Historisk-antikvarisk rekke Nr. 1 (Bergen: Bergen Museum, 1935), 19-25.

¹⁵ Jørn Sandnes, ”Trøndelags eldste politiske historie,” i *Nye Middelalderstudier. Kongedømme, kirke, stat. Norske historikere i utvalg VI*, red. Claus Krag og Jørn Sandnes (Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget, 1967), 39-50.

¹⁶ Andreas Holmsen, *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660.*, 3. utgave, 3. opplag. (Første utgave utgitt i 1938 i ”De tusen hjemms bibliotek”, Gyldendal Norsk Forlag) utg. (Oslo - Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget, 1971), 100.

¹⁷ *Ibid.*, 99.

¹⁸ Per Sveaas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, 2. opplag utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 58.

¹⁹ *Ibid.*

Olveshaug(Alstadhaug) i Skogn. Magnus Olsen var den første til å se disse storhaugene i tilknytning til fylket i verket *Ættegård og helligdom*; Han pekte på at navnet ”haug” sannsynligvis tydet på at det var kongens gravhaug, og at det var det politiske og religiøse midtpunktet i fylket.²⁰ Andreas Holmsen fulgte opp dette i *Norges historie*, der han skrev at trønderne i den eldste tiden, i alle fall i Inntrøndelag, hadde egne overhoder, der sentralt liggende gravhauger lenge var samlingssteder for omkringliggende bygder. ”Kirkestedene Sorshaug(nå Sakshaug) på Inderøy, Haug i Verdal og Olvishaug(nå Alstadhaug) i Skogn minner ennå om det. Mære i Sparbu var sentrum i et fjerde inntrøndersk bygdelag, og helligdommen der fikk tidlig søkning fra videre kretser.”²¹ Vedrørende Uttrøndelag, mente han at det vokste frem bygdeorganisasjoner i de større dalførene i Orkdal, Gauldal og Stjørdal, i tillegg til at Lade i Strinda kanskje var et felles samlingssted.²²

Nils Hallan understrekte i 1956 fylkeskirkenes sentrale beliggenhet på gamle storgårder, og opererte med åtte fylkeskirker; Lade, Gryting, Melhus, Værnes, Alstadhaug, Mære, Sakshaug og Haug.²³ Dette har i ettertid blitt en vanlig oppfatning av hvilke kirker som var fylkeskirker i Trøndelag i middelalderen. Hallan mente at ”det skulle ikkje vera naudsynt her å summera opp grunnane for at nett desse kyrkjane var fylkeskyrkjer. Spørsmålet har aldri vorti grundig gjennomdrøfta, og det kjem seg – trur eg – av at alle har funni det så sjølsagt. Kva for kyrkjer i Trøndelag skulle elles vera fylkeskyrkjer?”²⁴ Sandnes skilte i 1969 mellom fylkeskirker og halvfylkeskirker, to i hvert fylke. Fylkeskirkene skulle være de eldste av disse. Han fokuserte dessuten på kultstedskontinuitet, og mente at flere av kirkene lå på tidligere religiøse maktsentre, og at flere av disse gårdene hadde teofore navn.²⁵

Jan Brendalsmo utfordret i sin avhandling *Kirkebygg og kirkebyggere* fra 2001 Sandnes’ teori om at fylkeskirken i hvert fylke var den eldste og ”den fremste i rang”. Brendalsmo pekte på at det i de senere tiårene har kommet sikrere dateringsgrunnlag, og at man dermed kunne se at flere av de kirkene som Hallan og Sandnes mente var de eldste, faktisk var blant de yngre av steinkirkene. Han mente dessuten at hvis man legger jordegods til grunn for hvem som var ”den fremste i rang”, vil en se at det ikke var noe sammenheng

²⁰ Olsen, *Ættegård og helligdom*, 262-65.

²¹ Holmsen, *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660.*, 99.

²² Ibid.

²³ Nils Hallan, "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)," i *Nye middelalderstudier: Bosetning og økonomi*, red. Jørn Sandnes, *Norske historikere i utvalg* (Oslo - Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget, 1981), 215-16.

²⁴ Ibid., 216.

²⁵ Jørn Sandnes, "Fylkeskirkene i Trøndelag i middelalderen," i *Årbok for Trøndelag. Nr 3*, red. Ingvald Raknem (Trondheim: 1969).

mellom de gårdene det ble bygget fylkeskirke på når det kommer til jordegods.²⁶ Brendalsmo hevder at man kan forklare hvem som stod bak fylkeskirkene og hvilken funksjon de skulle ha ved å ta utgangspunkt i wessex-kanalen og Kirkens teologiske praksis på 1000-tallet. ”De tidlige rikskongene bygde opp sin makt i regionene gjennom nettopp kongsgårder og ”ministers” på disse gårdene.[...] For både kongen og Kirken ble fylkeskirkene ”lokomotiver” for rikskongedømme og kristen lære.”²⁷ Brendalsmo legger vekt på den funksjonelle rolle fylkeskirkene hadde i rikssamlingen og kristningen fremfor ”å legge hovedvekten på at de er uttrykk for en kirkebygging der utgangspunktet er et eldre verdslig organisasjonsmønster.”²⁸

Merethe Røskaft kartla i sin doktoravhandling *Maktens landskap. Sentralgårder i Trøndelag ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder 800-1200* fra 2003 de ulike maktsentrene i Trøndelag. Røskaft legger vekt på det hun kaller maktstedskontinuitet, men tar ikke opp noe videre drøfting rundt stabilitet eller kontinuitet for de som bodde på gårdene.²⁹ Hun tar opp spørsmålet, men understreker at man vet lite om relasjonene mellom de enkelte sentralgårdene og deres beboere; ”kildene gir begrenset mulighet til å avklare hvorvidt det har eksistert noen innbyrdes hierarkisering mellom sentralgårdene i de enkelte fylkene, i den forstand at en gård har dominert og hatt en form for kontroll over de andre sentrumslokalitetene.”³⁰ Røskaft tar utgangspunkt i de samme åtte fylkeskirkene som Nils Hallan og flere andre forskere tok utgangspunkt i, og ser fylkeskirkene som et grunnlag for å hevde at en gård har maktkontinuitet. Hun tolker kirkebyggingen på allerede etablerte storgårder dithen at den trønderske eliten ville manifestere sin makt, og fortsatt ha en viss kontroll over kulten.³¹

Det har altså vært en tendens i forskningen til å vektlegge stabiliteten og den tidlige organiseringen i Trøndelag, spesielt når det gjelder tingorganisering og inndeling i fylker, men også for de enkelte maktsentrene. Jeg vil i denne oppgaven gå lengre i spørsmålene rundt organisering og stabilitet, og teste ut en hypotese om at det trønderske samfunnet ikke var så tidlig stabilt og godt organisert som forskere tidligere har antatt. Min teori er at ulike

²⁶ Jan Brendalsmo, *Kirkebygg og kirkebyggere. Byggherrer i Trøndelag ca. 1000-1600* (Tromsø 2001), 143.

²⁷ *Ibid.*, 147.

²⁸ *Ibid.*, 149.

²⁹ Merete Røskaft, *Maktens landskap. Sentralgårder i Trøndelag ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder, ca. 800-1200* (Trondheim: historisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet 2003), 209.

³⁰ *Ibid.*, 213.

³¹ *Ibid.*, 200.

faktorer som kunne føre til ustabilitet, også ville påvirke organiseringen og strukturene i samfunnet. Mens Røskaft har fokus på maktstedskontinuitet, skal jeg gå lengre i spørsmålet om kontinuiteten i hvem som bodde på de ulike gårdene, ved å undersøke ulike faktorer som kan ha hatt innvirkning på stabiliteten i slektene. Kildematerialet er mangelfullt når det kommer til relasjoner mellom de enkelte maktsentrene i Trøndelag, så mye av denne drøftingen vil bli på et mer hypotetisk grunnlag, ut i fra det man i forskningen vet om andre samfunn som kan være sammenlignbare fra samme tidsperiode.

1.5 Kilder og metodeproblematikk

1.5.1 Litterære kilder

Av de litterære kildene, er det Snorres *Heimskringla* som sier mest om Trøndelag i vikingtiden. Snorre Sturlason, en islandsk høvding, historiker og sagaforfatter, levde fra 1179 til 1241, og er mest kjent for sagaene om Norges konger (*Heimskringla*), som ble til mellom 1230 og 1240.³² Snorre vokste opp i et litterært miljø på Island, som fostersønn av Jon Loptsson på Oddi. Oddi var et intellektuelt sentrum på Island, og der lærte Snorre om skaldekunst og historieskriving. Snorre bygde på andres tekster, skaldekvad og muntlige tradisjoner i sitt arbeid. Randi Wærdahl skriver i *Norsk Biografisk Leksikon* at ”Forankringen i den eksisterende litterære tradisjonen preger *Heimskringla*, men Snorres skildring av begivenhetene skiller seg fra tidligere sagaforfatteres; Han tydeliggjør i større grad det politiske spillet, den sosiale strukturen og aktørenes tanker og motiv”.³³ *Heimskringla* starter med Ynglingesaga, som er en beskrivelse av ynglingeættens mytologiske opprinnelse, og avslutter med Magnus Erlingssons saga og slaget på Re i 1177.

Fagerskinna er det andre store sagaverket som omhandler denne tidlige perioden i Norge. Det er ukjent hvem som er forfatteren bak dette verket, men det ble tatt vare på, og gitt navn til, av den islandske historikeren Tormod Torfæus på 1700-tallet.³⁴ Et omdiskutert spørsmål har vært når *Fagerskinna* ble skrevet. Jan Ragnar Hagland skriver i innledningen til en nyere oversettelse av verket at det har vært vanlig å regne med at *Fagerskinna* opprinnelig ble skrevet rundt 1220.³⁵ Dette sagaverket handler, i likhet med *Heimskringla*, om de norske kongene, men har en langt mer nøktern og kortfattet fremstilling enn *Heimskringla*. Det står

³² Randi Wærdahl, "Snorre Sturlason," i *Norsk Biografisk Leksikon*, red. Hovedredaktør: Jon Gunnar Arntzen. Leder av redaksjonsrådet: Knut Helle (Oslo: Kunnskapsforlaget, 1999).

³³ Wærdahl, "Snorre Sturlason."

³⁴ Jan Ragnar Hagland, "Fagerskinna, Innleiing," i *Fagerskinna. Sagaen om Norges konger*, red. Torgrim Titlestad (Stavanger: Saga Bok, 2008), 15-19.

³⁵ *Ibid.*, 19.

derfor nevnt mange flere mulige maktsentre Trøndelag hos Snorre enn i Fagerskinna, til tross for at man antar at den eldste utformingen av *Fagerskinna* ble til i Trøndelag.³⁶ Det kan likevel være nyttig å bruke begge fremstillingene for å sammenligne og kanskje få flere sider av en sak eller hendelse.

Både *Heimskringla* og *Fagerskinna* ble nedskrevet på 1200-tallet. Når disse to blant annet omhandler perioden 800-1050, gjør det at de kommer inn under betegnelsen fortidssagaer, som ifølge Knut Helle er ”de sagaene som utgir seg for å berette om de 2-300 årene forut for nedskrivningstiden”.³⁷ Om fortidssagaene skriver Jon Vidar Sigurdsson at ”Vi kan aldri påvise at alle aktørane har eksistert, eller at hendiggane skjedde slik det blir skildra. Fortidssogene blandar fiksjon og fakta, og tidsrekninga er unøyaktig.”³⁸ Synet på hvordan og hvorvidt en skal bruke sagaene som kilde, har variert i Norge og Norden. Mens man tidligere har brukt sagaene nesten ukritisk som historisk kilde, utviklet det seg i første halvdel av 1900-tallet en langt mer kildekritisk holdning i historieforskningen. Her skulle man helst unngå å bruke sagaene som kilde, da disse ble oppfattet som ren diktning. Med den antropologiske vending på 1970-tallet, har det derimot blitt et økt fokus på mentalitetshistorie og dermed et nytt søkelys på sagaene og hva de kan fortelle om samfunnsmessige forhold i tidlig middelalder.³⁹ Jeg ønsker i dette arbeidet å tilnærme meg sagaene ut ifra et slikt utgangspunkt, der et sentralt spørsmål blir hva slags samfunnsbilde sagaene gir. Gjennom sine beskrivelser av kongenes møter med Trøndelag, skriver Snorre også indirekte noe om hvordan samfunnet i dette området var bygd opp.

I historieforskning er det viktig å være seg bevisst sine forutinntatte standpunkt i møte med kildematerialet.⁴⁰ Dette innebærer at man må ta høyde for både egne forutinntatte standpunkt og andre forskeres forutinntattheter i sin forskning. Jeg mener at forskere tidligere har tolket Snorre ut ifra et perspektiv på stabilitet. Min hypotese om et mer ustabil trøndersk samfunn forutsetter at jeg i denne undersøkelsen må tolke Snorre ut ifra et perspektiv på

³⁶ Hagland, "Fagerskinna, Innleiing", 19-20.

³⁷ Knut Helle, "Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken," i *Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland. Kjelder og tradisjonar.*, red. Jan Ragnar Hagland og Steinar Supphellen (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2001), 15.

³⁸ Sigurdsson, *Norsk historie 800-1300*, 14.

³⁹ Helle, "Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken," 13-40; Hans Jacob Orning, "Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv - svar til Knut Helle" *Historisk tidsskrift* 02/2010; Knut Helle, "Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning," *Historisk tidsskrift* 04/2009; Knut Dørum, "Materiell basis og den antropologiske vendingen," *Historisk tidsskrift* 01/2006; Sverre Bagge, *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla* (Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press, 1991).

⁴⁰ C. Behan McCullagh, "Bias in Historical Description, Interpretation and Explanation," *History and Theory* nr.39, 2000.

ustabilitet. Samtidig er det viktig å påse at flere sider blir fremlagt, slik at det ikke blir en ensidig tolkning.

Et viktig element i forskningen rundt stabiliteten i det trønderske samfunnet har vært maktsenterstabilitet. Jeg skal i denne undersøkelsen ta utgangspunkt i Snorre for å hente hva *Heimskringla* kan fortelle om strukturene i samfunnet. I *Heimskringla* nevnes veldig mange mulige maktsentre i Trøndelag, og høvdingene fra disse gårdene blir omtalt med navn og hvor de kommer fra. En tilnærming til stoffet blir å liste opp de maktsentrene som nevnes, samt antall ganger de blir nevnt, for å få en oversikt over det bildet Snorre tegner. Deretter vil jeg sette dette opp mot hvordan det i ettertid har blitt tolket av ulike forskere. Jeg har valgt en tilnærmet kvantitativ fremgangsmåte når det gjelder hvilke mulige maktsentre som nevnes i *Heimskringla*, og i akkurat den kvantitative delen, har jeg valgt å ta med alle mulige maktsentre Snorre nevner. Hvis jeg skulle sett veldig kildekritisk på dette, hadde nok mange blitt utelatt, men her har jeg altså valgt å ta med alle, for så å diskutere noen utvalgte opp mot arkeologi, stedsnavn med mer. En mer kildekritisk tilnærming kommer altså i etterkant av den kvantitative delen. Årsaken til denne tilnærmingen er å undersøke om det mønsteret Snorre legger frem stemmer overens med tradisjonelle oppfatninger i forskningen. Gjennom å putte alle potensielle maktsentre Snorre nevner i en tabell, for så å undersøke mer kildekritisk, bruker jeg sagaen som en beretning, men med et kritisk blikk.

1.5.2 Arkeologiske kilder

”Det arkeologiske materialet er den viktigste kjeldegruppa til kunnskapen vår om det norske samfunnet i vikingtida”,⁴¹ slår Jon Vidar Sigurdsson fast, og forklarer dette med at de arkeologiske utgravningene stadig kommer med nye funn, i motsetning til de skriftlige kildene som har vært kjent i lang tid.⁴² Arkeologiske funn kan si mye om hvor de ulike maktsentrene i Trøndelag var, og dateringen av disse funnene kan hjelpe meg til å få et bilde av når disse maktsentrene var på sitt mektigste, samt belyse hvorvidt disse maktsentrene synes å være stabile.

Det arkeologiske materialet fra vikingtid består i Trøndelag først og fremst av gravfunn og løsfunn.⁴³ Kalle Sognnes oppsummerte i 1991 med at det på det tidspunktet

⁴¹ Sigurdsson, *Norsk historie 800-1300*, 15.

⁴² Ibid.

⁴³ Kalle Sognnes, "Sentrumsdannelser i Trøndelag i yngre jernalder," i *Sentrum - periferi. Sentra og sentrumsdannelser gjennom førhistorisk og historisk tid*, red. Birgitta Wik (Trondheim: Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet., 1991), 253.

fantenes nærmere 1400 funn fra Trøndelag.⁴⁴ Av disse funnene hadde blant annet Hans Emil Lidén funn fra utgravningene under Mære kirke stor betydning. Lidén ledet i 1966-1967 en utgravning under og rundt Mære kirke, og fant flere funn som kunne tyde på at det hadde vært et hedensk samlingssted i førkristen tid.⁴⁵ Etter 1991 har det blitt gjort flere undersøkelser. Blant annet gjennomførte Lars F. Stenvik en undersøkelse av området Skei/Dalem i 2001, der det ble gjort flere funn.⁴⁶

De aller fleste funnene som er gjort i Trøndelag, er gjort av ufaglærte, bare rundt 10% av funnene er gjort av fagpersoner. Dette medfører ifølge Sognnes en del metodiske problemer når det gjelder detaljtolkninger.⁴⁷ Et annet metodisk problem når det kommer til helhetsinntrykk av funnene gjort i regionen, er at den arkeologiske aktiviteten har vært svært ulik i de ulike bygdene. Antall innkomne funn i de ulike områdene varierer ifølge Sognnes fra tiår til tiår, noe han mener trolig avspeiler ”konservatorenes reisevirksomhet og deres løpende kontakt med lokalbefolkningen.”⁴⁸ Likevel har det vist seg å være stor stabilitet i over 100 år ”når det gjelder den relative funnmengden innenfor det samlede materialet de ulike distriktene i mellom.”⁴⁹

Arkeologiske funn kan blant annet gi indikasjoner på mulige maktsentre, dateringen av disse og hvor det økonomiske tyngdepunkt lå, men kan ikke alene være kilde til å få en oversikt over samfunnsstrukturer i Trøndelag i vikingtiden. Til det er funnene for usikre, siden kun et fåtall av dem er gjort, eller ettergravd av fagfolk. Å bruke historiske kilder(litterære kilder, stedsnavn, gårdsgrenser og fylkesgrenser)⁵⁰ i kombinasjon med de arkeologiske kildene vil derfor være hensiktsmessig for å få et mer helhetlig bilde av de maktpolitiske strukturene i Trøndelag i perioden 800-1050. Her er det viktig å påpeke at alle konklusjoner blir rent hypotetiske, da kildematerialet er usikkert for denne tidlige perioden. Jeg føyer meg inn under Jørn Sandnes’ påstand om tidlig politisk historie; ”Det en kan legge fram, er ikke sikre resultater, men muligheter. Dette gjelder både for Trøndelag og andre deler av landet vårt.”⁵¹

⁴⁴ Sognnes, "Sentrumsdannelser i Trøndelag i yngre jernalder," 253

⁴⁵ Hans-Emil Lidén, "Utgravningen av Mære kirke," i *Årbok for 1969*, red. Gudmund Leren (Steinkjer: Nord-Trøndelag Historielag, 1969).

⁴⁶ Lars F. Stenvik, *Skei - et maktsenter fram fra skyggen* (Trondheim: Institutt for arkeologie og kulturhistorie, Vitenskapsmuseet, NTNU, Tapir Akademiske Forlag, 2001).

⁴⁷ Sognnes, "Sentrumsdannelser i Trøndelag i yngre jernalder," 252.

⁴⁸ *Ibid.*, 254.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*, 251.

⁵¹ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 39.

1.6 Oppgavens oppbygning

Jeg har valgt å benytte en tematisk fremstilling i dette arbeidet. Kapitlene er delt inn etter tema, og de ulike kapitteltemaene er valgt ut for å belyse samfunnsstrukturer og drøfte stabiliteten rundt disse strukturene og aktørene bak dem. I kapittel to kartlegger jeg mulige maktsentre⁵² som er nevnt i *Heimskringla*, samt analyserer disse og prøver å se om det er noe mønster i hvilke som blir nevnt flest ganger. Spørsmålet om stabilitet blir introdusert, og jeg trekker frem ulike faktorer som kunne føre til ustabilitet på maktsentrene. I forlengelsen av stabilitetsspørsmålet, kommer spørsmålet om kontinuitet over lengre tid. I kapittel tre diskuterer jeg hvorvidt fylkeskirkene kan stå som et bevis for kontinuitet for de tilhørende gårdene. Måten å løse konflikter på, kan si mye om organisering og stabilitet i et samfunn. Kapittel fire omhandler tingorganiseringen i Trøndelag. Spørsmål om tingenes alder, fylkesinndeling og bruk av voldgift er sentrale i dette kapittelet. Ladejarlene og kongemaktens innflytelse i Trøndelag blir behandlet i kapittel fem og seks. Lades posisjon som maktsenter i Trøndelag, samt opprettelsen av Nidaros, hadde mye å si for maktbalansen i Trøndelag. I kapittel fem vil også betydningen av Olavskulten bli behandlet. Til slutt i oppgaven kommer et konklusjonskapittel.

⁵² Andre begreper som kan brukes med omtrentlig samme mening, er storgård, stormannsgård, høvdingsete, sentralgård.

2 Maktsentre og maktgrunnlag

Tidligere forskning har, med utgangspunkt i det bildet Snorre tegner i *Heimskringla*, lagt vekt på Trøndelag som et velorganisert og stabilt samfunn, med stor kontinuitet hva gjelder maktsentre. I dette kapitlet skal jeg starte drøftingen rundt hvorvidt den tradisjonelle oppfatningen om et velorganisert og stabilt trøndersk samfunn stemmer, ved å gå nærmere inn på faktorer som kunne føre til ustabilitet i samfunnet. Min teori er at bildet av et velorganisert og stabilt samfunn må nyanseres. Jeg bruker Snorre Sturlassons *Heimskringla* som utgangspunkt for å kartlegge mulige maktsentre i Trøndelag i vikingtiden. I begrepet maktsenter, legger jeg gårder som har hatt religiøse, politiske eller økonomiske funksjoner overfor et omkringliggende område med andre gårdsenheter, som omfattet mer enn bare eget gårdsfelleskap. Her er det viktig å merke seg at makt i vikingtiden handlet mer om kontroll over mennesker enn kontroll over område.⁵³ Derfor vil jeg i dette kapitlet komme inn på betydningen av nettverk og relasjoner.

Med utgangspunkt i *Heimskringla*, skal jeg i dette kapitlet kartlegge de mulige maktsentrene Snorre nevner ved å sette dem opp i en tabell. På denne måten skal jeg finne ut av hvilke maktsentre som nevnes, i hvilke sagaer de nevnes og hvor mange ganger de nevnes. Sentrale spørsmål vil da bli; Hvor mange av maktsentrene nevnes i flere sagaer? Er det mulig å se noe utvikling? Hvilke blir omtalt i de tidligste sagaene, og hvilke blir omtalt i de seneste? Utgangspunktet vil være Snorre og hans kongesagaer, men jeg vil i tillegg dra inn andre kilder, som for eksempel hva som finnes av arkeologisk funnmateriale på noen av gårdene. Jeg skal også dra inn to gårder som ikke blir nevnt i *Heimskringla*, Geite og Skei, som eksempel på maktsentre uten kontinuitet fra jernalder til middelalder. Hvilke faktorer kunne føre til brudd på kontinuiteten? Kan maktstedskontinuitet direkte overføres til at det var de samme slektene som bodde på gårdene og hadde makt over så lang tid?

⁵³ Det finnes mange former for makt og maktutøvelse. Jeg har i dette arbeidet valgt å forholde meg til de dynamiske aspektene ved maktbegrepet, i den forstand at makt ikke er noe man er i besittelse av, men noe som stadig må vedlikeholdes eller økes. Merete Røskaft beskriver det dynamiske aspektet ved maktbegrepet slik; ”makt er noe som stadig må erobres, og det vil være en stadig glidning og bevegelse i styrkeforholdet mellom de ulike partene i en maktrelasjon.” Røskaft, *Maktens landskap*, 19.

2.1 Maktsentrene i *Heimskringla*

	Harald Hårfagres saga	Håkon den godes saga	Eirik-sønnenes saga	Håkon jarls saga	Olav Tryggvasons saga	Olav den helliges saga	Magnus den godes saga	Harald Hardrådes saga
Uttrøndelag								
Lade	2	3		1	4	1		
Melhus		2			2			
Bunes					1			
Gimsan					3			
Skjerdingstad					2			
Romol					1			
Gryting	(1)	1			1			
Husby						1		
Værnes		1			1			
Viggja					1	2	1	
Oglo			1					
Steine						1		
Meldal				1		1		
Nidaros					6	14	3	7
Inntrøndelag								
Olveshaug		1						
Sakshaug i Inderøy		1						
Stav i Verdalen		1				2		
Haug i Verdalen						1	1	
Husabø i Inderøy		1						
Mære		1			1	1		
Egge		1				5	2	
Kvistad						1	1	
Steinkjer						2		
Stiklestad						3	1	1

Tabell 1: Oversikt over nevnte maktsentre i Heimskringla og antall ganger de blir omtalt.

Tabellen ovenfor viser alle mulige maktsentre i Trøndelag som blir omtalt i *Heimskringla*, innenfor tidsperioden ca. 800-1050, sagaene fra og med Harald Hårfagre til og med Harald Hardråde. Tallene viser antall ganger gårdene er omtalt. Tolkningen av dette materialet byr på noen problemer. Jeg har valgt å ta med alle sagaene i *Heimskringla* fra og med Harald Hårfagre til og med Harald Hardråde. I Harald Hårfagres saga nevnes nesten ingen spesifikke gårdsnavn, men Snorre hevder her at Harald Hårfagre måtte nedkjempe åtte konger i Trondheimen før han kunne legge det under seg. Dette var konger for Gauldølafylke, Strindafylke, Stjørdalen, Verdalen, Skogn, Sparbyggjafylke, Inderøy(Øynafylke)⁵⁴ Et annet problem er at handlingen i Eirikssønnes saga knapt foregår i Trøndelag. Dette er årsaken til at denne sagaen bare har ett kryss i tabellen, og det å skulle sammenligne denne sagaen med de andre, kan derfor virke meningsløst. Når den likevel er tatt med i tabellen, er det for å få frem en helhetlig oversikt. Håkon jarls saga har heller ikke fått mange kryss i tabellen, og det er ikke fordi Håkon jarl ikke oppholdt seg i Trøndelag, men det er snarere fordi mye av hans oppholdstid i Trøndelag er omtalt i Olav Tryggvassons saga. Jeg har i tabellen utelatt å liste opp de gangene Snorre skriver om at kongene eller jarlene reiste til de ulike områdene, uten at det nevnes spesifikke gårder. Et eksempel er når Snorre skriver at Olav Svenskes sendemenn ”drog ut i Skogn og holdt ting der og krevde skatter”.⁵⁵ I samme forbindelse står det at de dro videre til Stjørdalen og krevde ting der.⁵⁶ Snorre henviser her sannsynligvis til Alstadhaug, som ligger i Skogn, og Værnes som ligger i Stjørdalen. Men det står ikke tydelig, og jeg har derfor utelatt å ta med slike tilfeller der Snorre nevner området fremfor det enkelte maktsentrum.

Denne tabellen viser at det til sammen er veldig mange maktsentre i Trøndelag som blir omtalt av Snorre, og det gjelder spesielt i Håkon den godes saga, Olav Tryggvassons saga og Olav den helliges saga. Det er disse tre kongene som regnes som de tre kristningskongene i Norge, og det kan være en sammenheng mellom antall nevnte maktsentre i disse sagaene og kristningsprosessen. I forskningen på kristningsprosessen i Norge har det blitt konkludert med at Trøndelag var det området i Norge der motstanden mot kristendommen var sterkest og mest langvarig. Området har vært antatt å ha en sterk og stabil maktorganisering, der bøndene evnet å samle seg. De lokale høvdingene var ikke interessert i å få kristendommen innført, og viste sterk motstand mot dette. Kanskje er det nettopp derfor at så mange

⁵⁴ *Snorres kongesagaer* 51-52.

⁵⁵ *Ibid.*, 244.

⁵⁶ *Ibid.*

maktsentre blir nevnt i de tre kristningskongenes sagaer, for her trer de lokale høvdingene frem og viser sin motstand mot kristningen. Snorre presenterer disse høvdingene med navn og hvor de kommer fra. Et eksempel fra Håkon den godes saga, er da det ble stelt til jul på Mære for kongen:

Lenger ut på vinteren ble det stelt til jul for kongen inne på Mære, men da det lei mot jul satte de hverandre stevne de åtte høvdingene som stod for blotene i hele Trøndelag. Det var fire fra ytre Trondheimen: Kår fra Gryting, Asbjørn fra Medalhus, Torberg fra Værnes, Orm fra Ljoksa, og av inntrønderne var det Blotolv fra Olveshaug, Narve fra Stav i Verdalen, Trond Haka fra Egge og Tore Skjegg fra Husabø på Inderøya.⁵⁷

Slike eksempler finnes i alle de tre kristningskongenes sagaer, men ikke i like tydelig grad i de andre sagaene. Selv om antallet gårder til sammen i de tre sagaene er stort, er det ikke de samme gårdene som går igjen i alle tre sagaene, noe som kommer frem i tabellen.

Det er kun noen få av maktsentrene som går igjen i flere av sagaene. Lade peker seg ut som et maktsentrum som går igjen i de tidligste sagaene, og Nidaros er en gjenganger i de seneste sagaene. Både Lade og Nidaros vil få større omtale i senere kapitler. De som nevnes i flere enn to sagaer, foruten Nidaros og Lade, er; Mære, Viggja, Egge og Stiklestad. Mære var det stedet der det største hovet i Trøndelag lå, og var et samlingssted for den hedenske kulten. Mære blir i *Heimskringla* bare omtalt i forbindelse med religiøs kult. Det kan være årsaken til at dette stedet ikke nevnes etter Olav den helliges saga. Han slo hardt ned på utøvelse av den hedenske kulten, og kristendommen begynte for alvor å få fotfeste også i Trøndelag. Det ble bygd en kirke på Mære, men stedet mistet sannsynligvis likevel en stor del av sin sentrumsfunksjon med innføringen av kristendommen, da stedet ikke i like stor grad ble et samlingssted for utøvelse av kult eller religion. Viggja ligger strategisk til ved inngangen til Trondheimsfjorden, og var gjerne det stedet der folk la til båtene når de ankom Trøndelag i Snorres fortellinger.⁵⁸ Denne strategiske plasseringen kan være årsaken til at Viggja blir nevnt flere ganger. Egge huset mektige personer, som ifølge Snorre hadde mye å si for begivenhetenes gang; Olve, som holdt fast på blotingen og trosset Olav Haraldsson, og Kalv Arnesson som fikk stor makt i Trøndelag og ble en sentral figur i slaget på Stiklestad.⁵⁹

Stiklestad blir også nevnt i tre sagaer, men nevnes ikke i sammenhenger der det kan tyde på at det har vært et maktsentrum over lang tid. Likevel er det andre faktorer som tyder på at Stiklestad tidlig var et maktsentrum. Lars F. Stenvik mener at Stiklestadområdet

⁵⁷ *Snorres kongesagaer*, 91.

⁵⁸ I Olav Tryggvasons saga står det at "Håkon jarl var i gjestebud på Melhus i Gauldalen, og skipene hans lå ute ved Viggja". *Ibid.*, 160.

⁵⁹ *Ibid.*

utvilsomt peker seg ut som et maktsentrum i jernalderen, på grunn av de mange og store gravhaugene som finnes i dette området.⁶⁰ Det kan være at det var en grunn til at Olav Haraldssons slag stod akkurat på Stiklestad, men dette kommer ikke tydelig frem hos Snorre. Tilnærmet hver gang Stiklestad omtales i *Heimskringla*, er det enten i forbindelse med selve slaget der Olav den Hellige falt, eller i sammenhenger der det henvises til slaget i etterkant(i Magnus den godes saga og Harald Hardrådes saga).

Flere gårder omtales i to sagaer; Melhus, Gryting, Værnes, Stav, Haug og Kvistad. Resten omtales i én saga. Det at alle de andre maktsentrene blir nevnt bare en eller to ganger i *Heimskringla* kan bety flere ting. På den ene siden er langt fra alt Snorre skriver historisk riktig, og han har nok hatt mest fokus på begivenhetene fremfor det å nevne alle mulige maktsentre. Fokuset hos Snorre lå hos kongene og jarlene, og det de foretok seg. Derfor kan det være at bare de maktsentre eller de personer som hadde noe å si for begivenhetenes gang eller i møte med kongene ble nevnt hos Snorre. Samtidig kan det skimtes et mønster i denne tabellen; Lade går igjen i de tidligste sagaene, og Nidaros blir hyppig nevnt i de tre siste sagaene i tabellen. Dette henger naturligvis sammen Ladejarlenes maktposisjon i Trøndelag, og fremveksten av kongemakten. Det at Nidaros blir hyppigst nevnt i de tre siste sagaene i tabellen, har sammenheng med at kaupangen på Nidaros ble opprettet på Olav Tryggvasons tid, og ble etter hvert sete for kongene. Ut fra tabellen kan det virke som Nidaros vokste frem på bekostning av de andre maktsentrene, inkludert Lade. Diskusjonen rundt opprettelsen av Nidaros og forholdet mellom Lade og Nidaros skal jeg komme tilbake til i et senere kapittel.

2.2 Hvor reelt var Snorres bilde av det politiske landskapet?

Om gårdene som er listet opp i tabellen var faktiske maktsentre eller ikke, kan ikke slutes ut fra bare det Snorre skriver. Snorre levde og skrev på 1200-tallet, altså lenge etter de begivenhetene han skriver om, og kan derfor ha vært farget av egen samtid da han skrev. Det er stor sannsynlighet for at Snorre har plassert de høvdingene han nevner på gårder som var maktsentre eller storgårder i hans egen tid. Der er derfor nødvendig å sammenligne med flere kilder, blant annet arkeologisk funnmateriale for å kunne bekrefte eller avkrefte om de gårder Snorre nevner faktisk har vært mektige gårder. Jeg skal ikke gå inn på hver enkelt gård for å

⁶⁰ Lars F. Stenvik, "Gravminner og maktsentra," i *Før og etter Stiklestad. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, red. Øystein Walberg (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996), 89.

prøve å bekrefte eller avkrefte alle maktsentrene som blir nevnt, men skal her trekke frem noen eksempler. Jeg har valgt å trekke frem Gryting, Viggja, Mære og Egge, da disse representerer ulike omtaler i sagalitteraturen og har et ulikt arkeologisk funnmateriale som ligger til grunn for å kunne omtale dem som maktsentre.

2.2.1 Gryting, Viggja, Mære og Egge – maktsentre i vikingtiden?

Gryting nevnes tre ganger i *Heimskringla*. Første møte med navnet Gryting, er i Harald Hårfagres saga. Der skal Harald Hårfagre ha bekjempet og tatt kong Gryting i Orkdalen til fange.⁶¹ Her kan man ikke gjøre mer enn å anta at navnet stammer fra gården Gryting. Siden det ikke finnes andre kilder om denne kong Gryting, er det umulig å si noe om hvorvidt denne kongen var virkelig eller om Gryting i det hele tatt var et maktsentrum på den tiden. Senere kommer navnet Gryting tilbake i sagaen om Håkon den Gode, der Kår fra Gryting var en av de som motsatte seg Håkons kristningsforsøk.⁶² Verken kong Gryting eller Kår fra Gryting blir nevnt andre steder enn i *Heimskringla*. Merete Røskaft har valgt å se helt bort fra sagalitteraturen i sin omtale av Gryting, og ser på alt som blir sagt om Gryting-navnet som konklusjoner Snorre har trukket ut fra sin egen samtid. Hun poengterer også at det finnes svært få arkeologiske funn fra vikingtiden i området rundt Gryting, men at dette sannsynligvis skyldes gjentatte leirras.⁶³ Mens Røskaft mener at Gryting først kan betegnes som et maktsentrum senere, mener Torgeir Ekerholt Sæveraas i *Orkdalshistoria* at Gryting uten tvil må ha vært et maktsentrum i Orkdal også i vikingtiden. Han poengterer at sagalitteraturen utvilsomt gir et inntrykk av dette, samtidig som det faktum at det ble bygd en fylkeskirke der senere peker mot at det har vært et maktsentrum der fra før.⁶⁴ Røskaft konkluderer med at Gryting ble en sentralgård og et religiøst senter i middelalderen, da fylkeskirken ble bygd der, men at kildesituasjonen ikke tillater å si noe om gårdens status i førkristen tid.⁶⁵ Siden det arkeologiske materialet fra dette området fra vikingtiden er svært mangelfullt, er det rom for mye tolkning når det gjelder Grytings status som maktsentrum.

Tydligere kommer det frem at Viggja var et maktsentrum. Viggja nevnes i Olav Tryggvasons saga, Olav den Helliges saga og Magnus den godes saga, altså noe senere sagaer sammenlignet med Gryting. I Olav den Helliges saga er Rut fra Viggja en av dem som

⁶¹ *Snorres kongesagaer* 51-52.

⁶² *Ibid.*, 91.

⁶³ Røskaft, *Maktens landskap*, 85.

⁶⁴ Silje Elisabeth Fretheim og Torgeir Ekerholt Sæveraas, *Orkdalshistoria. Bind 1, Fra Istid til 1600*. (Orkanger: Orkdal kommune, 2010), 183-84.

⁶⁵ Røskaft, *Maktens landskap*, 86.

gikk mot kongen i slaget på Stiklestad.⁶⁶ Denne gården var en av flere gårder som Olavs sønn, Magnus Olavsson(den gode), la under seg for å hevne de som hadde gått imot Olav i slaget.⁶⁷ Merete Røskaft mener at det finnes ganske sikre beviser for at Viggja var et maktsentrum i vikingtiden; et rikt arkeologisk materiale fra middelalderen, og spor etter en større boplass fra eldre jernalder.⁶⁸

Mære ligger på en forhøyning i landskapet, kalt Mæreshaugen, med utsikt til alle kanter, litt øst for Borgenfjorden. Gården blir nevnt flere ganger i *Heimskringla*, og fremstilles av Snorre som et religiøst senter for Trøndelag, da et av de største hovene i regionen lå i tilknytning til denne gården.⁶⁹ Det var et rikt jordbruk på Mære, men Per R. Christiansen påpeker at gårdens karakter som høvdingsete i vikingtiden skyldtes dets status som religiøst samlingssted heller enn et rikt jordbruksutbytte. Mæres grunnlag for rikdom var ikke større enn hos nabogårdene. Christiansen poengterer videre at gårdens beliggenhet på en forhøyning i landskapet neppe hadde noe å si for gårdsdriften, men var et klart pluss for et naturfolks følelse av kontakt med høyere makter.⁷⁰ Også Røskaft legger vekt på Mæres religiøse funksjon i sin avhandling. Hun hevder at det ikke var sosiale og økonomiske kriterier, slik som hos de andre gårdene, som lå til grunn for denne gårdens sentrumsfunksjon, men at det er stedets kultiske funksjoner som gjør det interessant i sentrumsproblematikken.⁷¹ I 1966 og 1967 ble det gjort arkeologiske utgravninger under steinkirken på Mære, ledet av antikvar Hans Emil Lidén. Under disse utgravningene ble det blant annet gjort funn av tre eldre bygninger og 22 såkalte gullgubber, som kunne settes i forbindelse med Frøykulten. Med disse funnene mente Lidén at han hadde funnet spor etter det som har vært en høysetebygning i forbindelse med den hedenske kulten,⁷² noe som kan bekrefte Snorres påstander om at det var et viktig kultsted i førkristen tid.

Egge peker seg ut som det kanskje mektigste og mest stabile maktsenteret i Trøndelag, helt fra eldre jernalder til middelalder. Skal vi tro Snorre har flere personer av betydning for historien bodd på Egge. Første møte med gården Egge i *Heimskringla* er gjennom Trond Haka(fra Egge) som går imot Håkon den godes kristningsforsøk.⁷³ I Olav den

⁶⁶ *Snorres kongesagaer*, (2)94.

⁶⁷ *Ibid.*, (2)134.

⁶⁸ Røskaft, *Maktens landskap*, 79-80.

⁶⁹ *Snorres kongesagaer*, 91.

⁷⁰ Per R. Christiansen, "Busettingshistorie," i *Bygdebok for Sparbu og Ogndal. Bind 1.*, red.

Bygdeboknemda for Sparbu og Ogndal (Steinkjer: Bygdeboknemda for Sparbu og Ogndal, 1983), 74.

⁷¹ Røskaft, *Maktens landskap*, 140.

⁷² Lidén, "Utgravingen av Mære kirke."

⁷³ *Snorres kongesagaer*, 91.

Helliges saga har igjen en høvding fra Egge en sentral rolle i å fremme hedensk kult; Olve fra Egge, som ifølge Snorre var ”en mektig mann av stor ætt”, var en av flere som skiftet på å arrangere blot på Mære. Han ble drept av kong Olav for dette, og enka på Egge ble av kongen giftet bort til Kalv Arnesson. Kalv fikk dette giftet og alle eiendommene Olve hadde hatt av kongen ”for vennskapets skyld.”⁷⁴ Snorre skriver at Kalv senere ble Ladejarlens mann, og fikk herredømme over hele indre Trondheimen. Han gikk i mot Olav den Hellige i slaget på Stiklestad. Snorre skriver videre at Magnus den Gode straffet Kalv for dette, og la under seg Egge.⁷⁵

Egge er en av gårdene som tydeligst står frem som en storgård, ikke bare i *Heimskringla*, men også når det gjelder arkeologiske funn. Det er registrert et stort antall gravhauger og gravminner på Egge, i tillegg til svært rike gjenstandsfunn.⁷⁶ Disse funnene vitner om økonomisk og sosial makt, og flere av funnene fra både romertid og vikingtid er avdekket i det som ifølge Røskaft kan karakteriseres som høvdinggraver.⁷⁷ Egges beliggenhet kan være med på å forklare den posisjon Egge hadde; Gården har sjøkontakt, og ligger i tillegg ved utløpet til Ognå- og Snåsavassdraget. Egge kan derfor ha vært en viktig omplasseringsplass eller kontrollpunkt, og Lars F. Stenvik understreker at ”omsetting av jern produsert i øvre Ognådal og Snåsa kan ha spilt en viktig rolle og sikret grunnlaget for den makt og posisjon Egge har inntatt.”⁷⁸ Røskaft hevder at Egge, til tross for at man kan stille spørsmålstegn ved detaljene i Snorres beretninger, utvilsomt må ha hatt en sentral posisjon i Inntrøndelag; ”Det store gravfeltet og de rike arkeologiske funnene vitner om makt og velstand på gården langt tilbake i jernalderen, og stormannen på Egge må ha spilt en sentral politisk rolle i regionen i rikssamlingstiden.”⁷⁹ Kilder fra senmiddelalderen forteller at sysselmannen for Sparbyggjafylke satt på Egge.⁸⁰ Denne gården viser dermed stor grad av maktstedskontinuitet, selv om omfanget av og type sentrumsfunksjon sannsynligvis har variert i perioder.

⁷⁴ *Snorres kongesagaer*, 313-14.

⁷⁵ *Ibid.*, (2) 133-34.

⁷⁶ Helge Sørheim, *En høvdings gård - en høvdings grav. En vikingtids bårgrav i Steinkjer*, Gunneria (Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Vitenskapsmuseet, 1997). ; Bodil Østerås, "Dei arkeologiske undersøkingane på Egge i samband med omlegging av E6 gjennom Steinkjer," i *Funn og forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologseminarer i 2003*, red. Eskil Følstad og Olav Skevik (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2005).

⁷⁷ Røskaft, *Maktens landskap*, 138.

⁷⁸ Stenvik, *Skei - et maktsenter fram fra skyggen*, 72.

⁷⁹ Røskaft, *Maktens landskap*, 139.

⁸⁰ Jarle Skjei, *Bygdebok for Stod, Kvam og Egge. Allmenn bygdehistorie fram til ca. 1660* (Steinkjer: Bygdeboknemnda for Stod, Kvam og Egge, 2006), 201.

De fire gårdene Gryting, Viggja, Mære og Egge blir alle nevnt flere ganger i *Heimskringla*. De kan i ulik grad bekreftes å ha vært maktsentre i vikingtiden, og Gryting er kanskje den mest usikre av de fire gårdene i denne sammenheng. Viggja, Mære og Egge har alle vært funnsted for rike arkeologiske funn som kan bekrefte Snorres beretninger på dette punktet. Mære kan ikke bekreftes å ha vært et maktsentrum i økonomisk eller politisk henseende, men det går heller ikke frem av Snorres beretninger i *Heimskringla*. Egge er den eneste gården som nevnes både i Håkon den Godes saga og Magnus den Godes saga, henholdsvis en tidlig og sen saga i denne sammenheng. Egge blir da den gården som både ut fra de litterære kildene og det arkeologiske funnmaterialet står frem med lengst maktkontinuitet.

For å oppsummere; de aller fleste gårdene i tabellen nevnes bare en til to ganger, og flest gårder blir omtalt i forbindelse med motstand mot kristningsforsøkene. Ut ifra det Snorre skriver, er det ikke mulig å se noen kontinuitet i makt over lengre tid for andre sentre enn Lade, Egge og Nidaros. Å tolke Snorres bilde i lys av sterk organisering og kontinuitet i det politiske landskapet, blir derfor en overdrivelse hvis man utelukkende ser på maktstedskontinuitet. Jeg har gått nærmere inn på fire av de mulige maktsentrene Snorre nevner – Gryting, Viggja, Mære og Egge – og funnet ut av det i varierende grad går an å si at disse har vært stabile maktsentre, med Gryting som den mest usikre. Alle disse fire gårdene var sannsynligvis storgårder på Snorres tid.

2.2.2 Geite og Skei – viktige maktsentre som ikke nevnes i *Heimskringla*

Til nå har jeg forholdt meg til de gårdene som omtales i *Heimskringla*. Foruten disse, er det flere gårder arkeologene har gjort funn på som tyder på at de har vært maktsentre i vikingtiden. Spesielt Geite i Skeynafylke og Skei i Sparbyggjafylke er verdt å trekke frem i denne sammenheng. Geite peker seg ut som et maktsenter med særdeles rikt arkeologisk materiale fra tiden før vikingtidens begynnelse.⁸¹ På denne gården finnes blant annet et gravfelt med minst 40 gravhauger, og det er gjort funn som kan dateres til både eldre og yngre jernalder.⁸² Røskaft antar at Geites sentrale beliggenhet i et knutepunkt der flere veier møttes, kan ha gjort at stormannen der kan ha hatt en viktig rolle i å organisere den

⁸¹ Aina Margrethe Heen Pettersen, "Mellom De britiske øyer og Midt-Norge: En arkeologisk analyse av insulær kontakt og gjenstandsfunn fra vikingtidsgraver i Trøndelag" (Norges teknisk - naturvitenskapelige universitet, 2013), 68.

⁸² Røskaft, *Maktens landskap*, 123.

omfattende jernutvinningen som foregikk i det omkringliggende området.⁸³ Geite forble en storgård, men fikk ingen kirkelige eller politiske-administrative funksjoner i middelalderen, og mistet dermed mye av sin status fra jernalderen.⁸⁴

I perioden 1986-1996 ble det gjort utgravninger på gården Skei og nabogården Dalem i Sparbu, og et viktig maktsenter kom i dette arbeidet ”fram fra skyggen”.⁸⁵ Skei, i likhet med Geite, lå i et viktig knutepunkt for kommunikasjonslinjer. Med sine over 100 gravhauger, innehar Skei det største gravfeltet i Nord-Trøndelag, og flere av funnene gir indikasjoner på at dette har vært en velstandsgård i jernalderen.⁸⁶ I tillegg er det avdekket spor etter cirka 10 hus rundt tunet på Skei, i et ovalformet tunanlegg. Hustuftene har blitt datert til omkring år 1000, og det er ingenting som tyder på at det har vært vanlig gårdsdrift rundt disse husene. Skei har ikke sjøkontakt, men ligger like ved den siste av fire bygdeborger som ligger på rekke mellom Verdal og Sparbu. Det at det ikke er spor etter vanlig gårdsdrift rundt husene, og at gården ikke har sjøkontakt, gjør at grunnlaget for makten på Skei må søkes i andre faktorer. Stenvik tolker hustuftene, funnene⁸⁷ og beliggenheten dithen at Skei kan ha vært et maktsenter av militær betydning, og at høvdingen på Skei kanskje har hatt en avgjørende rolle i å forsvare Sparbu-området mot inntrengere som kon sørfra.⁸⁸ Etter vikingtiden er det imidlertid ingen ting i kildene som indikerer at gården beholder sin status som maktsenter, og Skei fremgår ikke som en storgård i jordebøkene.⁸⁹

Røskaft trekker frem endringer i handelsruter og ferdselsveier som en årsak til at både Geite og Skei mister sine sentrumsfunksjoner ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder.⁹⁰ Det er gjort flere funn av gjenstander fra de britiske øyer på begge gårdene, noe som kan være et resultat av vikingtokter. Når det gjelder Geite, mener Røskaft at den årlige Levanger-martnaden, som ble en ny handelsplass, kan ha hatt innvirkning på hvorfor

⁸³ Røskaft, *Maktens landskap*, 124.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Stenvik, *Skei - et maktsenter fram fra skyggen*.

⁸⁶ Funn av bl.a. tekstilrester, en trebøtte av barlind dekket av forgylte bronsebånd og med håndtak av sølvinnlegg (trebøtten er dekorert med et fabeldyr som slynger seg rundt seg selv, et svært komplisert mønster), en bronseause, et trekantet bronsekar med mer. Røskaft, *Maktens landskap*, 145.

⁸⁷ Spesielt et stort kvinnegravfunn med flere gjenstander fra de britiske øyer, mener Stenvik at bør sees på som et resultat av voldelig raid, snarere enn å se det som noe som er kjøpt på fredelig vis. Stenvik, *Skei - et maktsenter fram fra skyggen*, 72.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Røskaft, *Maktens landskap*, 146-47.

⁹⁰ Ibid., 147.

Geite mistet sin status.⁹¹ Jeg mener dette må sees i sammenheng med utviklingen i jernproduksjonen, da mye av Geites økonomiske grunnlag sannsynligvis lå i jernutvinningen. I eldre jernalder, da Geite var på sitt mektigste, stod den trønderske jernutvinningen i en særstilling, da det i denne regionen var utviklet en egen ovnstype.⁹² Denne kunnskapen ble ikke tatt i bruk i regioner lengre sør før i yngre jernalder.⁹³ Geite mistet kanskje mye av sitt inntektsgrunnlag da denne kunnskapen ble tatt igjen i andre regioner, da handelen med jern sannsynligvis ikke ble så omfattende som tidligere. I Skei sitt tilfelle, er det faktorer som tyder på at folket på denne gården fikk mye av sin rikdom gjennom vikingferder. Militær makt forutsetter et visst økonomisk grunnlag, for å kunne utruste folk med våpen med mer. Da vikingtoktene avtok og etter hvert opphørte, mistet sannsynligvis folket på Skei mye av sitt inntektsgrunnlag.⁹⁴ Uten jevnlig tilførsel av økonomiske ressurser, ble det trolig vanskeligere å opprettholde statusen som militært maktsenter.

2.3 Forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag

Forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag har blitt diskutert i forskningen. Fantes det et kjerneområde i vikingtiden? Var det noe ”sentrum” for hele regionen? Og hvor stabilt var i så fall dette? Grethe Authén Blom har hevdet at det ikke pekte seg ut noe regionalt sentrum innenfor Trøndelag før rikssamlingen, der religiøse, økonomiske og rettslige funksjoner ble ivaretatt på samme sted. Hun mente også at man heller ikke kan trekke frem at det har vært én høvdingsekt som har dominert før rikssamlingen. Det var karakteristisk for høvdingdømmene i merovinger- og vikingtiden at de var i stadig forandring, og høvdinge som rådde over skip og menn kunne raskt utvide sitt maktområde gjennom en overraskende okkupasjon eller hell i kamp.⁹⁵

Blom, som flere andre forskere, hevdet likevel at den bosettingsmessige tyngde i jernalderen lå i Inntrøndelag, der maktsentrene lå i rike jordbruksbygder som Verdal, Skogn, Egge, Sparbu, Ytterøy og Inderøy.⁹⁶ Hun understrekte at det er fra disse områdene man har

⁹¹ Røskaft antar at Levanger-martnaden kan ha hatt sin begynnelse i overgangen mellom vikingtid og middelalder. *Ibid.*, 124. Ida Bull hevder imidlertid en senere begynnelse for ”martnan”. Ida Bull, ”Martnan og Levanger - om grunnlaget for tettstedsdannelse,” *Heimen* 01/2012, 55-62.

⁹² Stenvik, ”Jernalderen. Et nytt metall - en ny epoke,” 110.

⁹³ Joakim Aalstad Wintervoll, ”Logistikk og transport: en detaljstudie av metallframstilling i Midt-Norden i romertiden og folkevandringstiden” (Masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2010).

⁹⁴ Røskaft, *Maktens landskap*, 147.

⁹⁵ Grethe Authén Blom, *Hellig Olavs by, Middelalder til 1537*, red. Rolf Grankvist Jørn Sandnes, Anders Kirkhusmo, Trondheims Historie 997-1997 (Trondheim: Universitetsforlaget, 1997), 24.

⁹⁶ *Ibid.*, 20.

funnet flest vitnesbyrd om høvdingmakt og rikdom; ”en sterk konsentrasjon av bygdeborger og graver rikt utstyrt med importsaker som bronsekjeler og glassbegre.”⁹⁷ Dette ble ifølge Per Sveaas Andersen tatt igjen av Uttrøndelag i løpet av 800-tallet. Han hevdet at Uttrøndelags befolkning i løpet av det første århundre av vikingtiden var kommet på høyde med Inntrøndelags i omfang, og at Uttrøndelag senere skulle gå forbi Inntrøndelag økonomisk og politisk.⁹⁸

Det at Inntrøndelag hadde et befolkningsmessig og maktpolitisk forsprang i forhold til Uttrøndelag i jernalderen og i begynnelsen av vikingtiden har vært den tradisjonelle oppfatningen i forskningen. I de senere årene har dette synet blitt modifisert litt, og det viser seg at denne oppfatningen ikke stemmer i like stor grad som forskerne tidligere har konkludert med. Gjentatte leirras og endring av elveløpet i både Gauldalen og Orkdalen har ført til at mye mulig funnmateriale har forsvunnet. Dessuten kan, ifølge Bernt Rundberget, den topografiske forskjellen ha spilt inn. I Uttrøndelag består landskapet i stor grad av dalfører med store elvesletter, og det kan ha ført til at gravhauger har blitt pløyd ned i større grad enn i Inntrøndelag, der gravene ofte ligger på små høydedrag. Mangelen på synlige kulturminner har også ført til at det har blitt forsket mindre på Uttrøndelag enn Inntrøndelag.⁹⁹ Det er derfor ikke utenkelig at Inntrøndelag ikke hadde det forspranget på Uttrøndelag som man tidligere har antatt.

En annen viktig faktor i denne diskusjonen er stedsnavn. Jørn Sandnes har forsket på stedsnavn i både Uttrøndelag og Inntrøndelag, og hans resultater heller mer mot den tradisjonelle oppfatningen om Inntrøndelags forsprang i jernalderen. Sandnes har lagt vekt på gårdsnavn på *vin* og *heimr*, som i hovedsak går tilbake til eldre jernalder, og sammenlignet med antallet *staðir* og *setr*, som stammer fra yngre jernalder. Han fant ut at det samlet sett er 109 navn på *heimr* og *vin* i Inntrøndelag mot 39 i Uttrøndelag,¹⁰⁰ noe som indikerer at Inntrøndelag hadde et befolkningsmessig forsprang i eldre jernalder. Av gårdene med navn fra yngre jernalder, er antallet jevnere; 146 i Inntrøndelag mot 150 i Uttrøndelag.¹⁰¹ Dette tyder på en god del nybygging i yngre jernalder, og ut fra gårdsnavnene kan det virke som Inntrøndelag hadde et befolkningsmessig forsprang i eldre jernalder, men at dette ble tatt igjen av Uttrøndelag i yngre jernalder. Tallene gir likevel et litt unøyaktig bilde, da periodene

⁹⁷ Blom, *Hellig Olavs by*, 20

⁹⁸ Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, 61.

⁹⁹ Bernt Rundberget, "Kunnskapen om jernvinna," i *Funn og forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologseminarer i 2003*, red. Eskil Følstad og Olav Skevik (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS., 2005), 71-72.

¹⁰⁰ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 43.

¹⁰¹ Ibid.

eldre og yngre jernalder strekker seg over flere hundre år. Det er derfor vanskelig å si noe nøyaktig om hvordan situasjonen var ved inngangen til vikingtiden bare ved å se på gårdsnavn. Dette understreker også Sandnes, som mener at man skal være forsiktig med å trekke slutninger, men at dette peker i retning av at Inntrøndelag dominerte i eldre jernalder.¹⁰²

Vikingtidens ekspansjon i handel kan vise forskjeller mellom Inn- og Uttrøndelag. Mens det tidligere i jernalderen var jordbruket som var den viktigste kilde til makt og rikdom, betydde kontroll med handelen mer i vikingtiden, etter hvert som handelen med øyene i vest økte i omfang. Inntrøndelag har mange store flater som var godt egnet til jordbruk, mens landskapet i Uttrøndelag er mer preget av trangere dalfører. Da omfanget i handelen med området utenfor Trøndelag økte i vikingtiden, betydde det mye å ha en strategisk plassering, slik som Lade, ved inngangen til Trondheimsfjorden. Fra denne plasseringen kunne Ladejarlene kontrollere handelen inn og ut av Trøndelag. Dette gjaldt også for flere av de uttrønderske bygdene, og gårder med strategiske plasseringer fikk større maktpolitisk betydning, ettersom kontroll med handel hadde mye å si for maktgrunnlaget.

Det har altså vært ulike oppfatninger i forskningen angående forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag. Det er flere faktorer som har ført til oppfatningen om at Inntrøndelag hadde et befolkningsmessig og maktpolitisk forsprang i jernalderen, spesielt i eldre jernalder. Hvordan dette var ved inngangen til vikingtiden er usikkert, men etableringen av jarlesetet på Lade og etableringen av kaupangen på Nidaros, må ha hatt påvirkning på det maktpolitiske forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag. Tidligere i kapittelet nevnte jeg at Stiklestad-området kan ha vært et kjerneområde eller et "sentrum" i jernalderen, med bakgrunn i de mange og store gravhaugene. Lars F. Stenvik har påpekt at det derfor ikke var tilfeldig at Olav Haraldssons slag stod på Stiklestad.¹⁰³ Men jeg vil hevde at selv om Stiklestad kanskje var et kjerneområde i jernalderen, er det ikke selvsagt at det var et stabilt sentrum helt frem til vikingtiden. Snorre sier ingenting om Stiklestad som et maktsentrum, han fremstiller dette stedet kun som åsted for slaget, uten at det virker som dette stedet hadde noen sentrumsfunksjoner. Jeg vil derfor ikke argumentere for at det har eksistert noe stabilt sentrum eller kjerneområde for hele regionen, før etableringen av jarlesetet på Lade og kaupangen på Nidaros, som hadde flere sentrumsfunksjoner. Nidaros ble et maktsentrum som

¹⁰² Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 43.

¹⁰³ Lars F. Stenvik, "Samfunnsorganisasjon," i *Trøndelags historie. Landskapet blir landsdel, fram til 1350*, red. Sigmund Kinn Alsaker, Kalle Sognnes, Lars Steinvik, Merete Røskaft, Olav Skevik, *Trøndelags historie* (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005), 140-41.

ikke ble erstattet av andre. Det fantes flere store maktsentre, men ingen av dem kunne overgå de andre i den skala som Nidaros etter hvert gjorde.

2.3.1 Snorre om forholdet mellom Inn- og Uttrøndelag

Hva kan hentes ut av Snorre når det gjelder forholdet mellom Inntrøndelag og Uttrøndelag? Hvis vi igjen retter fokus mot tabellen som viser oversikten over nevnte maktsentre i *Heimskringla*, kommer det frem at det samlet sett er ganske lik fordeling mellom Ut- og Inntrøndelag når det gjelder antallet gårder Snorre omtaler. Her vil jeg trekke frem de tre sagaene der flest gårder blir nevnt. I Håkon den godes saga nevnes seks gårder fra Inntrøndelag og fire gårder fra Uttrøndelag, altså flest i Inntrøndelag. I Olav Tryggvasons saga nevnes bare én gård fra Inntrøndelag og hele ti gårder fra Uttrøndelag. Selv om fem av disse er nabogårder som nevnes i samme forbindelse (Gimsan, Melhus, Romol, Skjerdingsstad og Bunes), er det helt klart en overvekt av antall maktsentre i Uttrøndelag i forhold til Inntrøndelag i denne sagaen. I Olav den Helliges saga snus dette mønsteret igjen, og her er syv av gårdene som blir nevnt fra Inntrøndelag og fem fra Uttrøndelag, men her må det samtidig nevnes at Nidaros, som ligger i Uttrøndelag, blir nevnt hele 14 ganger i denne sagaen, og helt klart har blitt et etablert maktsentrum. Også i *Fagerskinna* er antallet nevnte gårder i Inn- og Uttrøndelag ganske likt; 6 i Uttrøndelag mot 5 i Inntrøndelag. Men i *Fagerskinna* er Nidaros og Øyratinget (i Nidaros) ganske overlegne, og nevnes langt flere ganger enn de andre. Det er derfor nærliggende å tenke at forfatteren av *Fagerskinna* har antatt at Nidaros var et slags sentrum i Trøndelag på et ganske tidlig tidspunkt.

Ved å se på hvilke *områder*¹⁰⁴ som blir nevnt i *Heimskringla*, og ikke bare storgårder, blir bildet et annet. Snorre nevner områder i Inntrøndelag til sammen 18 ganger, mens områder i Uttrøndelag blir omtalt 28 ganger. Årsaken til at dalførene i Uttrøndelag blir omtalt flere ganger enn Inntrøndelag, kan være fordi disse områdene var de første områdene kongene kom til hvis de kom reisende sørfra, og at disse dalførene var naturlige ferdselsårer. Dessuten hadde Ladejarlene sete i Uttrøndelag, og disse dalførene var deres nærmeste omland. Til sammenligning blir ”inntrøndere” omtalt 12 ganger, mens ”uttrøndere” bare blir omtalt én gang. Gjennom å undersøke i hvilke sammenhenger Snorre skriver om ”inntrøndere”, kommer det tydelig frem at han tegner et bilde av en langt sterkere motstand mot rikssamling og kristning i Inntrøndelag enn i Uttrøndelag. Snorre gir dermed et inntrykk av at inntrønderne var de som var best organisert og som best evnet å samle seg mot

¹⁰⁴ Skogn, Verdalen, Stjørdalen, Gauldalen, Sparbu, Orkdalen, Inderøy og Frosta

kongemakten. Når Snorre omtaler inntrønderne, er det i sammenhenger hvor de samler seg mot kongemakten og motsetter seg kristning, eller at kongen ikke kunne stole på inntrønderne, for av dem fikk han ingen inntekter.¹⁰⁵ Inntrønderne nevnes også særlig i forbindelse med slaget på Stiklestad, der Snorre omtaler dem som de sterkeste motstandere mot Olav Haraldsson, og det er også de som i hovedsak får skylden for drapet på Olav, og de strenge lovene dansk kongen innførte i etterkant.¹⁰⁶

Snorre gir inntrykk av at inntrønderne viste mest motstand mot kongemakten og evnet i størst grad å samle seg. Det at områdene i Uttrøndelag nevnes flere ganger enn områdene i Inntrøndelag, kan tyde på at kongene reise mer gjennom dalførene i Uttrøndelag. Betyr det at det var vanskeligere for kongemakten å oppholde seg i Inntrøndelag? Ut i fra det bildet Snorre tegner, så kan det tyde på det. Det at Snorre gir et slikt inntrykk, kan ha sammenheng med at det på den tiden han skrev, var forholdet mellom kongedømme og lendmannsaristokrati et sentralt spørsmål i den politiske striden. Snorre kan dermed ha trukket dette motsetningsforholdet mellom kongemakt og stormannsklasse bakover i tid.¹⁰⁷ Men hva kan dette fortelle om organisering og stabilitet? Kan det trekkes linjer mellom det at inntrønderne var ”fiendtlig” innstilt til kongemakten og at de var godt organiserte og hadde stabile samfunnsstrukturer? Det at Snorre har gitt et slikt inntrykk av inntrønderne, har vært med på å gjøre denne slutningen til en tradisjonell oppfatning i forskningen. Jeg skal nå gå nærmere inn på høvdingenes maktgrunnlag og se på hvilke faktorer som kunne føre til ustabilitet, noe som sannsynligvis gjaldt for både Uttrøndelag og Inntrøndelag.

2.4 Det ustabile maktgrunnlaget

Flere av gårdene som står listet i tabellen, ser ut til å vært maktsentre med stor kontinuitet, fra jernalder til middelalder. Arkeologisk funnmateriale som er datert til jernalderen, indikerer at mange av disse gårdene har hatt høy sosial status, og kirkebygging på flere av disse stedene i middelalderen tyder på det samme. I tillegg nevnes alle disse gårdene av Snorre, noe som gir en videre bekreftelse på at dette kan ha vært maktsentre i hans samtid. Flere av gårdene ser altså ut til å ha vært ganske stabile maktsentre over mange generasjoner. Men hva med menneskene som bodde på disse gårdene? Var det så stabilt som det ser ut som? Kan det

¹⁰⁵ *Snorres kongesagaer*, 52, 91, 241, 311, 12, .

¹⁰⁶ *Ibid.*, (2) 91, 104, 15.

¹⁰⁷ Claus Krag, "Perspektiver på den norske rikssamlingen - et forsøk på en revisjon," i *Kongemøte på Stiklestad. Foredrag fra seminar om kongedømmet i vikingtid og tidlig middelalder.*, red. Olav Skevik (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1999), 12.

sluttes ut fra gårdens kontinuitet, at det også har vært kontinuitet i hvilke slekter som bodde på gårdene, og at disse slektene har vært stabile på toppen av samfunnssjiktet over så mange generasjoner? For å besvare disse spørsmålene, er det nødvendig å se på høvdingenes maktbasis, før jeg går nærmere inn på eksempler fra *Heimskringla*.

Høvdingene brukte flere metoder for å bygge opp sin makt. En høvding på 800- og 900-tallet var gjerne både politisk og religiøs leder. For å oppnå og for å beholde en maktposisjon på toppen av samfunnssjiktet, spilte det økonomiske og det sosiale grunnlaget en stor rolle. Disse to faktorene hang sammen. En høvding var helt avhengig av et stort nettverk for å opprettholde sin posisjon. Ved å holde gjestebud og å gi gaver opprettet høvdingen vennskap, og kunne regne med støtte fra de han inngikk vennskap med. Jon Vidar Sigurdsson skiller mellom horisontale og vertikale vennskapsbånd. Horisontale bånd kunne være vennskap mellom to høvdinge, mens vertikale kunne være mellom en høvding og bønder som stod lavere i samfunnssjiktet.¹⁰⁸ Vertikale bånd var gjerne sterkere og mer stabile. Høvdingene kjempet stadig om å få mer ære, og ville gjerne være den sterkeste, noe som gjorde de horisontale vennskapene litt usikre. Ifølge Jon Vidar Sigurdsson måtte vennskapsforholdene mellom høvdingene og bøndene regelmessig fornyes hvis de ikke skulle smuldre opp, og høvdingenes sjenerøsitet var derfor avgjørende for deres makt.¹⁰⁹ Gjennom å holde gjestebud for sine venner og å gi gaver, viste høvdingen sjenerøsitet, noe som gjorde ham til en populær leder. En høvding kunne gi en materiell gave til en bonde, og til gjengjeld fikk høvdingen immaterielle ytelser eller tjenester, noe som betød at høvdingene materielt sett tapte på gavevekslingen. Det var derfor nødvendig med en jevn tilførsel av ressurser for å kunne beholde makten og for å kunne opprettholde et stabilt system.¹¹⁰

Vennskap var nødvendig i høvdingenes maktgrunnlag, men det i seg selv kunne være årsak til ustabilitet i samfunnet. En høvding bygde opp sin makt gjennom å skaffe seg støttespillere basert på personlige bånd. Bøndene stod i prinsippet fritt til å velge hvem de ville inngå vennskap med, og høvdingen måtte utføre sine oppgaver på en tilfredsstillende måte for at bøndene ikke skulle søke til andre høvdinge.¹¹¹ Høvdingens maktgrunnlag var avhengig av at disse støttespillerne var lojale, og ikke minst at de overlevde. Hvis støttespillere støttet seg til andre høvdinge, eller døde i kamp, måtte høvdingen alliere seg

¹⁰⁸ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*.

¹⁰⁹ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen erkebiskopen og bonden* (Oslo: Pax forlag, 2008), 24.

¹¹⁰ Røskaft, *Maktens landskap*, 40.

¹¹¹ Hans Jacob Orning, *Norges historie - bind 1. Frem til 1400*, red. Hans Jacob Orning, Norvegr (Oslo: Aschehoug & Co, 2011), 95.

med andre for å opprettholde sin makt. Maktområdet til en høvding kunne derfor være varierende. Et sentralt spørsmål når det gjelder stabilitet i nettverk er om vennskap gikk i arv. For at et vennskap skulle opprettholdes og ikke gå i oppløsning, var det viktig å vedlikeholde det, det gjaldt også ved dødsfall. Når en høvding døde, døde også vennskapsbåndene, og med mindre det fantes en arvtaker som kunne overta vennskapsbåndene, opphørte høvdingens vennegruppe.¹¹² En sønn kunne overta farens maktposisjon ved å invitere farens venner til gjestebud, et slags gravøl, og gi dem gaver for selv å inngå vennskap med disse. Ved å arrangere et stortilt gravøl, kunne høvdingens sønn(er) signalisere sine maktambisjoner og samtidig befeste vennskap.¹¹³ Gjestebud var en viktig arena for å løfte frem nye aktører. I dette drikkelaget kunne politikk diskuteres og allianser inngås, og gjestebudet fungerte dermed som en offentlig politisk arena.¹¹⁴

I tillegg til å holde gjestebud og å gi gaver, kunne høvdingene inngå vennskap ved å selv gifte seg med døtre av mektige menn, eller gjennom å gifte bort egne døtre til mektige menn. Det finnes også eksempler på at mektige menn har giftet bort søstre og at enker har blitt giftet bort. Gjennom slike giftemål kunne høvdingene regne med hjelp fra hverandre, og bygge ut sine nettverk. Nettverk kunne også inngås gjennom frilleforhold. Frilleforhold medførte gjerne sterke vennskapsbånd mellom høvdingen og frillenes familier.¹¹⁵ Sverre Bagge poengterer at seksuelle forbindelser hadde politisk betydning i samfunn der menneskene var bundet sammen med personlige bånd. Frilleforhold kunne dessuten gi høvdingen flere arvinger.¹¹⁶ En kan se for seg at det innenfor Trøndelag må ha vært en del overlappinger når det gjelder slektskap. I *Heimskringla* finnes svært få eksempler på at høvdingene i Trøndelag har store uenigheter med hverandre. Snorre tegner et bilde av høvdingene som i stor grad står samlet. Hvis giftemål mellom stormannsslektene har foregått innenfor et relativt begrenset område over flere generasjoner, er det ikke usannsynlig at veldig mange av høvdingefamiliene var i slekt med hverandre og hadde relasjoner med hverandre. Dette kan være faktorer som tyder på at det har vært et veldig godt organisert og stabilt samfunn i Trøndelag i vikingtiden. Men hvor stabilt var egentlig det trønderske samfunnet? Selv om Snorre tegner et bilde av et samlet og godt organisert trøndersk samfunn, er det flere faktorer som kan ha ført til brudd på kontinuiteten, og dermed også ustabilitet i

¹¹² Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, 35.

¹¹³ *Ibid.*, 28-29.

¹¹⁴ Orning, *Norges historie - bind 1. Frem til 1400*, 59-60.

¹¹⁵ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 80.

¹¹⁶ Sverre Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300* (Oslo: Aschehoug HHistorie, 2005), 54.

organiseringen. For å teste ut min hypotese om at samfunnet ikke var så stabilt og velorganisert som forskerne har tolket bildet Snorre fremstilte, skal jeg nå gå nærmere inn på hvilke faktorer som kunne føre til brudd på kontinuiteten.

2.4.1 Hvem skulle føre slekten videre?

En faktor som må ha påvirket stabiliteten i samfunnet i stor grad, er det faktum at høvdingene måtte ha etterkommere, som kunne videreføre makten i slekten. Jon Vidar Sigurdsson skriver i *Det norrøne samfunnet* at høvdingslektene var avhengige av å få sønner som kunne føre slektens maktposisjon videre, men at ikke alle klarte det. Dette førte til at noen høvdingslekter forsvant på en ”naturlig” måte.¹¹⁷ Kildematerialet i Trøndelag sier mye om hvor stabil selve gården var som maktsentrum, men det er lite å hente når det gjelder hvilke slekter som bodde på gårdene. Snorre sier noe om enkelte slekter, men siden denne perioden har såpass stor avstand i tid til Snorre selv, er dette momentet for usikkert til å brukes som en sikker kilde. Det kan derfor være nyttig å søke til andre land, og det de vet om dette temaet fra denne perioden. Forskning fra England og Frankrike har vist at det var vanskelig for de aristokratiske familiene å føre slekten videre. Hvis en slekt skulle overleve innenfor aristokratiet over flere generasjoner, forutsatte det at hver høvding fikk flinke sønner som kan overta posisjonen. Dette kunne være vanskelig å få til over flere generasjoner.¹¹⁸ I England kan kun 36 av 210 baronslekter følges i samme mannslinje i over 200 år.¹¹⁹ Forskning fra Island viser at mange høvdingslekter falt fra, noe som kan ha vært en konsekvens av at høvdingene ikke klarte å ”produsere” gode sønner som kunne overta maktposisjonen.¹²⁰

Problemet med å skaffe dugelige sønner kunne bunne i flere årsaksfaktorer. I en tid med høy barnedødelighet var det ikke opplagt at sønnene som ble født faktisk vokste opp.¹²¹ Uår og epidemier påvirket befolkningsforholdene i middelalderen. Tall fra utgravninger i kirkegårdene utenfor Mære kirke og Olavskirken i Trondheim viser høy dødelighet i barne- og ungdomsårene; 15 prosent av de gravlagt utenfor Olavskirken var under ett år, og 52

¹¹⁷ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 24.

¹¹⁸ David Crouch, *The birth of nobility. Constructing Aristocracy in England and France 900-1300*. (Great Britain: Pearson Longman, 2005).

¹¹⁹ Edward og John Hatcher Miller, *Medieval England - Rural society and economic change 1086-1348* (London: Longman, 1978), 169.

¹²⁰ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, 29.

¹²¹ Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 27.

prosent av de gravlagte utenfor Mære kirke var under 15 år.¹²² En risikofaktor var også vikingtoktene. Det var ikke uvanlig at unge gutter og menn deltok i vikingtokter, og dette kan ha ført til at en del eventuelle arvinger har forsvunnet, enten på sjøen eller i konflikt med samfunn de møtte.

At arvinger skulle leve opp og overleve lenge nok til å utøve makt var én ting, en annen sak var at arvingene helst skulle inneha de egenskaper som krevdes for å bli en god høvding. Snorre skriver om Håkon jarl at ”det var mange ting ved ham som gjorde ham til en dugelig høvding, først stor ætt, og så vett og kunnskaper til å bruke makten, mot i kampen og lykke til å vinne seier og drepe sine fiender.”¹²³ For å bli en mektig høvding, krevdes det altså noe mer enn bare arveretten, han måtte også ha vett, kunnskaper, hell og mot for å bruke farsarven riktig.

Det er få slekter det er mulig å følge gjennom flere generasjoner i *Heimskringla*, men av de få det går an å følge, kommer det frem at stormennene ikke hadde mange etterkommere å velge mellom. Når det gjelder Hårfagreætten, overlevde den ifølge Snorre over mange generasjoner, men dette har blant flere forskere blitt sett på som en konstruksjon fra Snorres side. Claus Krag har vært talsmann for at Hårfagreættens herredømme døde ut med Eirikssønnene på 900-tallet, og at Olav Tryggvassons, Olav Haraldssons og Harald Hardrådes avstamning fra Harald Hårfagre bare er fiksjon.¹²⁴ Dette underbygger for øvrig mitt poeng om at det var vanskelig for høvdingslektene å overleve i mer enn noen få generasjoner. Selv om Snorre i *Heimskringla* fremstiller at Hårfagreætten overlevde over veldig mange generasjoner, kommer det også tydelig frem at det ikke var en enkel sak å holde makten stabilt innenfor slekten. Det var for eksempel ikke alltid sønner som overtok. Slektsrekken som følges i *Heimskringla* viser at både nevøer og frillesønner i enkelte tilfeller gjorde krav på makten, og i flere av tilfellene førte dette til konflikter.

Harald Hårfagre hadde mange sønner, og det virker som om han valgte eller utpekte Eirik Blodøks til å overta det meste av makten.¹²⁵ I dette tilfellet var problemet at det var flere som gjerne ville overta, og det ble kamper innad i slekten om hvem som skulle ha

¹²² Merete Røskaft, "Livets syklus," i *Trøndelags historie. Bind 1. Landskapet blir landsdel. Fram til 1350.*, red. Ida Bull (Hovedredaktør), Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2005), 286.

¹²³ *Snorres kongesagaer* 163.

¹²⁴ Krag, "Perspektiver på den norske rikssamlingen - et forsøk på en revisjon," 19-20. ; "Rikssamlingshistorien og ynglingerekken," *Historisk tidsskrift* 02/2012, 160-89.

¹²⁵ Snorre skriver at ”Eirik var hos kong Harald, far sin; det var ham han var mest glad i av sønnene, og han satte ham høyest.”, samt at da Harald Hårfagre ble så tungfør at han ikke orket å styre landet mer ”leidde han Eirik, sønn sin, til høgsetet og gav ham makten over hele landet.” *Snorres kongesagaer*, 71, 77.

makten.¹²⁶ Jon Vidar Sigurdsson understreker at arvereglene kunne føre til politisk ustabilitet. Arvereglene sa at makten skulle deles likt mellom alle ekte- og uektefødte sønner, noe som kunne føre til konflikt mellom brødre.¹²⁷ I noen tilfeller ble arvingen utpekt av høvdingen, som i Eirik Blodøks' tilfelle, men den vanlige praksisen på Island var at sønnene bestemte seg i mellom hvem som skulle styre høvdingdømmet. Makten ble derfor ofte delt mellom flere arvinger.¹²⁸ Dette kan illustreres med Eirikssønnenes styringspraksis. Der ble Eirik Blodøks' sønner enige om å dele på makten, men med Harald Gråfell som den ledende av dem.¹²⁹ En viktig årsak til at dette fungerte, kan riktignok ha vært at deres mor, Gunnhild, var en sterk pådriver.

Kontinuitet i slekten var viktig for politisk stabilitet i høvdingdømmet, og selvbevissthet hos høvdingene rundt det å skaffe og utpeke høvdinger var nødvendig for å skape kontinuitet i slekten. Jon Vidar Sigurdsson påpeker at de slektene som utpekte arvinger hadde større selvbevissthet rundt dette, og hadde dermed størst sjanse for å holde på makten.¹³⁰ Hvis høvdingen utpekte en arving blant sønnene sine, kunne man unngå store konflikter. Samtidig var ikke denne utpekingen noen garanti. Eirik Blodøks måtte sloss for makten, og han drepte flere av sine brødre. I Harald Hårfagres sønn Håkon Adalsteinsfostres tilfelle, var det mangel på sønner som førte til ustabilitet; han døde uten å ha fått noen arvinger og det åpnet for at andre slekter kunne utvide sin makt, i dette tilfellet Ladejarlsslekten gjennom Håkon jarl. Håkon jarl måtte kjempe med Håkon Adalsteinfostres nevøer (Eirikssønnene) om makten. Det finnes flere slike eksempler på at arveoppgjør, eller mangelen på etterkommere fører til ustabilitet, og det er sannsynlig at dette må ha vært tilfelle ved høvdingers død også i Trøndelagsfylkene. Hårfagreætta overlevde over mange generasjoner fordi brødre eller nevøer også kunne hevde sin rett på makten. Hvis makten bare kunne blitt arvet av sønner, ville denne slekten ha stoppet ved Håkon Adalsteinsfostre.

Andre slekter det er mulig å følge i sagalitteraturen, er Ladejarlsslekten, som på 900-tallet hadde sin maktbase i Trøndelag, og Sverreætta, som regjerte på 1200-tallet. Sverreætta kom inn i bildet på et senere tidspunkt enn det jeg forholder meg til i denne teksten, men kan like fullt stå som et eksempel på en slekt som ikke overlever over veldig mange generasjoner. Både Ladejarlsslekten og Sverreætta overlevde bare fem generasjoner, litt i overkant av

¹²⁶ Ibid., 77.

¹²⁷ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 24.

¹²⁸ Sigurdsson, *Chieftains and power in the icelandic commonwealth*, overs. Jean Lundeskær-Nielsen (Odense: Odense University Press, 1999), 95-96.

¹²⁹ *Snorres kongesagaer*

¹³⁰ Sigurdsson, *Chieftains and power in the icelandic commonwealth*, 95-96.

hundre år. Hvis eksemplet med Ladejarlene og Sverreætta var normalen, virker det lite sannsynlig at det var de samme slektene som bodde på de ulike maktsentrene i Trøndelag helt fra jernalder til middelalder, selv om gården hadde kontinuitet som maktsenter. Det faktum at flere av kongene i Norge arvet kongedømmet i svært ung alder, vitner også om ustabile maktforhold, og at det ofte ikke var mange valgmuligheter når det gjelder arvinger.¹³¹ Det er nærliggende å tenke seg at det trønderske samfunnet ikke var så annerledes fra resten av det norrøne samfunnet, og at problemer med å få dugelige etterfølgere antakeligvis var et problem uansett sted og tid i middelalderen.

2.4.2 Krig og konflikt

Både Hårfagreætta, Sverreætta og Ladejarlene var utsatt for mange stridigheter, siden de var helt på toppen av samfunnssjiktet. Men også de lokale stormennene i Trøndelag må ha deltatt i mange konflikter og kamper. Deltakelse i kamp truet stabiliteten, da menn, både fedre og sønner deltok. Hvis sønner deltok og mistet livet i kamp, kunne det true slektens overlevelse og kontinuitet. Snorre beskriver flere episoder i *Heimskringla* der trønderske stormenn ble drept i kamper med kongene fra Hårfagreslekten. Blant annet ble mange drept av Olav Tryggvasson eller Olav Haraldsson i forbindelse med kristningsprosessen. Det kanskje tydeligste eksempelet er fra Olav den helliges saga, der kong Olav avslørte at Olve fra Egge arrangerer blot og gjestebud på Mære. Olve og flere andre ble drept, mens andre som hadde deltatt ble hjemsokt av kongen i ettertid og tatt til fange, drevet på flukt eller fratatt alt de eide.¹³²

Egge er også et tydelig eksempel på et maktsenter som ifølge sagalitteraturen skifter eierskap på grunn av konflikter. Da Olav Haraldsson ble konge, satt Olve med makt på Egge. Etter at Olve ble drept, tok Olav ”alt det han hadde eid som sin eiendom.”¹³³ Ifølge sagaen hadde kongen rett til å gifte bort enka etter Olve, Sigrid. Olav giftet bort Sigrid til sin venn Kalv Arnesson, og Kalv fikk dermed alle eiendommene Olve hadde eid. Sigrid og Olve hadde to sønner, som senere også ble drept av Olav Haraldsson.¹³⁴ Kalv Arnesson vendte seg siden imot kongen, etter mye egging fra kona Sigrid, og var en av dem som ledet an i bondehæren på slaget på Stiklestad i 1030. Kong Magnus Olavsson konfiskerte Egge og alt

¹³¹ Ifølge Snorre ble for eksempel Håkon Adalsteinsfostre konge da han var 15 år, Magnus Olavsson ble konge i en alder av 11 år og Magnus Erlingsson ble konge da han var bare 5 år. *Snorres kongesagaer*.

¹³² *Ibid.*, 313.

¹³³ *Ibid.*, 313-14.

¹³⁴ *Ibid.*, (2) 59-60.

det gods som Kalv Arnesson hadde hatt, da han oppdaget at Kalv hadde gått imot Olav i slaget på Stiklestad.¹³⁵ Egge skiftet dermed eierskap flere ganger på kort tid som følge av konflikter.

Også arkeologiske funn fra vikingtid og jernalder vitner om høy grad av krigføring. Ingrid Ystgård, som har skrevet om krigføring i Midt-Norge i sin doktoravhandling i arkeologi, påpeker at graver utstyrt med våpen og forsvarsanlegg (for eksempel bygdeboger) beviser krigføringens tilstedeværelse. Hun skriver at mengden av funn som forteller om krig og krigføring, både i Midt-Norge og resten av Skandinavia, ”sier noe om hvilken betydning organisert voldsbruk hadde for enkeltindividers og familiers tilværelse, og for samfunnskonstruksjonen som helhet.”¹³⁶ Krieger og konflikter hadde stor påvirkning på det trønderske samfunnets stabilitet, og Ystgård betegner forholdet mellom et samfunns økonomiske struktur og politiske organisasjon og krig og konflikt som et gjensidig påvirkningsforhold.¹³⁷ Flere arkeologer har trukket frem Trøndelags mange bygdeboger som et vitnesbyrd på en ustabil politisk organisasjon, da de vitner om trusler, konfrontasjoner og direkte kamphandlinger.¹³⁸ Flere av bygdeborgene i Trøndelag var i bruk helt til vikingtiden, selv om de fleste ble bygd og brukt stort sett i yngre romertid og folkevandringstid.¹³⁹ Dette vitner om at krig og konflikt sannsynligvis påvirket stabiliteten i stor grad i vikingtiden.

2.4.3 Fraflytting

Fraflytting som følge av maktkamper kunne også true stabiliteten i samfunnsstrukturene. Under rikssamlingsforsøkene ble mange mektige bønder, som prøvde å stå imot kongemakten eller Ladejarlene, drevet på flukt. Mange mektige menn reiste til Island i landnåmstiden, og tok ofte med seg et stort følge på reisen. Disse slo seg ned på Island, og reiste ikke tilbake. Ifølge den islandske Landnåmaboka, som handler om hvordan Island ble bosatt fra 870, kom en stor del av alle som flyttet til Island i denne perioden, fra Midt-

¹³⁵ *Snorres kongesagaer*, (2) 134.

¹³⁶ Ingrid Ystgård, "Krigens praksis. Organisert voldsbruk og materiell kultur i Midt-Norge ca. 100-900 e.kr." (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2014), 19.

¹³⁷ *Ibid.*, 20.

¹³⁸ *Ibid.*, 308. ; Kristin Prestvold, *Trøndelag i støpeskjeen: jernproduksjon og sosial organisasjon i Nord-Trøndelag mellom 350 f. Kr. og 500 e. Kr.*, Gunneria (Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Vitenskapsmuseet, 1999), Hovedoppgave i arkeologi, universitetet i Oslo 1994, 82.

¹³⁹ Ingrid Ystgård, "Bygdeboger i Trøndelag. Dateringer og et forslag til en typologisk modell.," i *Funn og Forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologiseminarer i 2003*, red. Eskil Følstad og Olav Skevik (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2005), 84-107.

Norge.¹⁴⁰ Forfatterne av Landnámabok knytter i flere tilfeller den tidlige bosetningen på Island til stormenn på flukt fra Harald Hårfagre eller Håkon jarl Grjotgaardson.¹⁴¹ Men det finnes også eksempler i landnámabok på at trønderske stormenn ikke bare flyktet, men ble ”fysen på å fara”; ”Torhadd den gamle var hovgóde inne på Mære i Trondheimen. Han var fysen på å fara til Island. Før han fôr, tok han ned hovet og hadde med seg molda og stolpane frå hovet.”¹⁴² Fraflytting, om det var tvang eller frivillig, må ha ført til at mange gårder ble overtatt av andre, noe som må ha hatt påvirkning på maktstrukturene i området.

Snorre forteller om Kjetil Jemte fra Sparbu som flyktet fra odelen sin da opplandskongen Øystein herjet i Trøndelag på 800-tallet. Det står at ”en mengde mennesker fulgte ham”,¹⁴³ og dette kan tolkes dithen at dette var sønn av en høvding. Selv om det er vanskelig å si om dette har rot i virkeligheten eller om det er diktning fra Snorres side, kan dette fortelle noe om forholdene rundt maktsentrene. Hvis ”mange høvdinger og andre folk rømte fra odelen sin” da en konge kom utenfra og herjet, må dette ha hatt noe å si for hvor stabile eller ustabile maktstrukturene var. Videre står det at samme mønster fulgte da Harald Hårfagre kom til Trøndelag; ”Da nå Harald Hårfagre ryddet rike for seg, rømte det en mengde mennesker av landet for ham også, både trøndere og namdøler, og så ble det bygd nye bygder øst i Jemtland igjen.”¹⁴⁴ Det at en konge herjet og la folk under seg, kan ha ført til endringer i de etablerte maktstrukturene. Hvis dette har noe virkelighet i seg, må det altså ha vært en del utskiftninger på de ulike maktsentrene.

2.4.4 Svekkelse i det økonomiske grunnlaget

Det politiske systemet bygde på høvdingmakt, og høvdingene bygde opp sine nettverk og sin makt gjennom blant annet gaveutveksling og gjestebud. For å opprettholde sin posisjon, måtte en høvding ifølge Sverre Bagge være ”så generøs at man lot ølet flomme tross gjentatte uår, og at man trosset både strev og fare for å opprettholde gjestfriheten.”¹⁴⁵ Røskaft har stilt spørsmålsteget ved hvor stabilt et politisk system som er bygget på en stadig sirkulasjon av til dels kostbare gjenstander kan bli. Gjennom vertikale vennskapsbånd knyttet høvdingene til seg tilhengere som ikke forvaltet det samme økonomisk overskudd, og gaven måtte dermed

¹⁴⁰ Frans-Arne Stylegard, "Hauk Erlendsson og Landnámabok," i *Landnámabok; etter Hauksbók* (Hafrsfjord: Erling Skjalgssonselskapet, 2002), 10-12.

¹⁴¹ *Landnámabok; etter Hauksbók* overs. Jan Ragnar Hagland (Hafrsfjord: Erling Skjalgssonselskapet, 2002).

¹⁴² *Ibid.*, 159.

¹⁴³ *Snorres kongesagaer*, 86.

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 55.

bli gjengjeldt gjennom immaterielle ytelser som tjenester eller vennskap.¹⁴⁶ Høvdingen tapte derfor på gaveutvekslingen rent materielt. Hvis høvdingenes økonomiske grunnlag ble svekket, kunne det svekke deres omdømme, da de ikke lengre kunne beskytte sine venner. Dette kunne føre til at bøndene ville finne en mektigere høvding å inngå vennskap med.¹⁴⁷ Røskaft utdyper at hvis høvdingen utelukkende bygde sin makt ved å skape nettverk gjennom gaveutveksling, var det fare for at han ville bruke opp sitt materielle overskudd, noe som igjen ville føre til at grunnlaget for hans lederstilling forsvant.¹⁴⁸ Høvdingen var derfor avhengig av en jevn tilførsel av ressurser for å skape et stabilt system. Forutsatt at de klarte å opprettholde en balanse mellom inngående og utgående materielle ressurser, kunne dermed bare store jordeiere eller høvdinge som kontrollerte viktige handelsveier eller jernutvinningen klare å skape mer varige maktrelasjoner.¹⁴⁹

To maktsentre som med sikkerhet kan stå som eksempler på kontinuitetsbrudd, er Skei og Geite. Hvorfor mistet de sin posisjon? Endring i handels- og ferdselsveier, som Røskaft mener er grunnen til at Geite og Skei mistet sin status ved overgangen fra vikingtid til middelalder,¹⁵⁰ er én mulig forklaring på at de mistet sin posisjon. Men dette må i tillegg sees i lys av nettverksforbindelser og økonomi og de usikkerhetsfaktorer som fulgte med det. Makt bygde på nettverksrelasjoner. Det var høy dødelighet blant mektige menn i vikingtiden, blant annet på grunn av kriger, konflikter og sykdom og det kunne også være vanskelig å skaffe arvinger. Hvis en høvdingens mektige venn døde, mistet høvdingen dermed en viktig støttespiller, og måtte inngå nye vennskap med mektige menn for å ikke miste sitt eget maktgrunnlag eller sikkerhet i feider. Dette var usikkerhetsfaktorer som gjorde at makten ikke var stabil. Men hvis en høvding hadde et solid økonomisk grunnlag, ville han ikke ha problemer med å inngå nye vennskap. Det at Geite mistet sin posisjon, må slik jeg ser det, sees i et slikt lys. Geites maktgrunnlag lå, mest sannsynlig, i at det var et mellomledd i handelen med jern, som var en svært ettertraktet vare i eldre jernalder. Ved Heglesvollen i Levanger ble det produsert jern i store mengder, og Geite kan ha stått i en posisjon der de kunne organisere jernproduksjonen og distribusjonen av jernet.¹⁵¹ Når jernutvinning ble mer utbredt i større omfang også i andre områder, ble kanskje ikke etterspørselen så stor, og Geite mistet et viktig økonomisk grunnlag. Det ble dermed vanskeligere å etablere og opprettholde

¹⁴⁶ Røskaft, *Maktens landskap*, 40.

¹⁴⁷ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 24.

¹⁴⁸ Røskaft, *Maktens landskap*, 40.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid., 147.

¹⁵¹ Ibid., 123-24.

nettverksforbindelser. Skei mistet et viktig inntektstrunnlag da vikingtoktene avtok eller opphørte, og fikk på samme måte vanskeligheter med å vedlikeholde sine nettverksforbindelser. Det at Geite og Skei mistet sine posisjoner ved utgangen av vikingtiden, har sannsynligvis også påvirket de andre maktsentrene, da stormennene på disse gårdene sannsynligvis spilte en viktig rolle i noen andres nettverk.

2.5 Sammenfatning

Ved å gå inn på hvilke maktsentre som omtales i *Heimskringla* og hvor disse lå har jeg i dette kapitlet kartlagt hva slags bilde Snorre tegner av Trøndelag i *Heimskringla*. Tabellen som viser nevnte maktsentre i *Heimskringla* viser at mange gårder blir nevnt av Snorre, men at mange av disse ikke nevnes mer enn en til to ganger. Ved å sette opp nevnte maktsentre i *Heimskringla* i en tabell, kom et tydeligere bilde av Snorres syn på Trøndelag frem i lyset. Maktstedskontinuitet er ikke tilstede i *Heimskringla* i veldig stor grad. Åtte av 23 maktsentre nevnes mer enn tre ganger, og seks av disse nevnes i tre ulike sagaer. Bare to av disse (Egge og Lade) nevnes i henholdsvis tidlige og sene sagaer. Når det gjelder nevnte maktsentre, blir det derfor en overdrivelse å hevde at Snorre tegner et bilde av et stabilt samfunn. Men når det kommer til Snorres omtale av trønderne, spesielt inntrønderne, får man et inntrykk av et mer organisert og stabilt folk. Det er kanskje Snorres omtale av folket i Inntrøndelag som har gjort at forskere i ettertid har tolket Snorre i lys av et stabilt og godt organisert Trøndelag.

Jeg brukte i dette kapitlet gårdene Gryting, Viggja, Mære og Egge som utdypende eksempler på maktsentre som nevnes i *Heimskringla*. Ved å se sagalitteraturen opp mot arkeologisk funnmateriale, fant jeg ut at de fire gårdene i ulik grad kan sies å ha vært stabile maktsentre. Gryting fremstår som den mest usikre maktsenteret når det gjelder stabilitet. Både Viggja og Mære ser ut til å ha vært maktsentre over en lang periode, men det er lite som tyder på at Mære har hatt andre sentrumsfunksjoner enn religiøse. Egge er det maktsenteret som virker å ha hatt mest kontinuitet over tid, sett både ut ifra arkeologisk funnmateriale og det som står i *Heimskringla*. Jeg stilte i innledningen til dette kapitlet spørsmål om maktstedskontinuitet direkte kan overføres til at det var de samme slektene som bodde på gårdene. Denne diskusjonen ble tatt på generell basis, ved å trekke hvilke faktorer som kunne føre til ustabilitet i det norrøne samfunnet. Flere faktorer førte til at det politiske systemet i Norge på 800- og 900-tallet var ustabilit; problemer med å skaffe arvtagere, konflikter som følge av arveregler, krig, fraflytting og økonomi må ha hatt innvirkning på stabiliteten i også det trønderske samfunnet i vikingtiden. Disse faktorene er med på å gjøre at det tradisjonelle

bildet at det trønderske samfunnet som usedvanlig stabilt, ikke nødvendigvis stemmer. Ustabilitetsfaktorene må også ha hatt innvirkning på hvem som bodde på gårdene, og ført til en del utskiftninger på toppen av samfunnssjiktet. Selv om Egge var et av maktsentrene med mest stabilitet på toppen av samfunnssjiktet helt fra eldre jernalder til middelalder, fremstiller sagalitteraturen flere eierskifter på denne gården i rikssamlingstiden. Eksemplene fra *Heimskringla*, kombinert med de andre faktorene som kunne føre til familieustabilitet, gjør at Egge kan stå som et eksempel på at maktstedskontinuitet ikke direkte kan overføres til kontinuitet i hvilke slekter som bodde på gårdene.

Geite og Skei, som ikke blir omtalt i *Heimskringla*, er gårder som hadde stor makt i eldre og yngre jernalder, men som ikke hadde noen sentrumsfunksjoner i middelalderen. Disse gårdene mistet den status de hadde opp til vikingtiden, noe Røskaft begrunner med endringer i handels- og ferdselsveier. I tillegg kan de ulike faktorene som kunne påvirke familiestabiliteten også ha spilt inn da maktstedskontinuiteten i disse to tilfellene blir brutt. Jeg ser det som lite sannsynlig at endringer i ferdselsårer alene kan ha bidratt til at gårder med så stor grad av makt mister alle sentrumsfunksjoner. Her må mellommenneskelige forhold, i kombinasjon med økonomisk grunnlag, også ha spilt en rolle. Ved at to så tilsynelatende mektige gårder mistet sin status, må det i neste omgang ha hatt påvirkning på strukturene i samfunnet, i og med at samfunnet bygde på høvdingmakt, og høvdingmakt bygde på nettverksrelasjoner.

Arkeologiske funn tyder på at det var et mangfold av maktsentre i Trøndelag i eldre og yngre jernalder, og i vikingtiden. De litterære kildene, i første rekke *Heimskringla* trekker også frem et mangfold av maktsentre, men peker mot en gradvis maktkonsentrasjon rundt Lade og Nidaros. Dette stemmer overens med utviklingen i Norge generelt, der makten gradvis ble konsentrert på færre og færre slekter som en del av rikssamlingen. Fremveksten av Nidaros som et tydelig maktsentrum, og som kongenes by, må ha hatt påvirkning på de andre maktsentrene i Trøndelag, noe jeg skal komme tilbake til i et senere kapittel. En foreløpig konklusjon blir at det skjer en gradvis forflytning av befolkningsmessig og politisk tyngde fra Inntrøndelag til Uttrøndelag i løpet av vikingtiden. For å undersøke mer angående spørsmålet om stabilitet, skal jeg i neste kapittel se på etableringen av fylkeskirkene, og belyse hva disse kan ”bevise” i spørsmålet om stabilitet i samfunnsstrukturene. Hvordan passer lokaliseringen av fylkeskirkene inn i den opprinnelige tabellen?

3 Lokalisering av fylkeskirkene

På flere av gårdene som er listet opp i tabellen i forrige kapittel, ble det i middelalderen bygd fylkeskirker, som var hovedkirker i hvert sitt fylke. Flere forskere har sett etableringen av fylkeskirkene som et tydelig tegn på maktkontinuitet på de gårdene det gjaldt, og som tegn på en stabil organisering av samfunnet.¹⁵² Merete Røskaft skriver blant annet i *Maktens landskap* at kirkebygging på storgårder kan bety at de trønderske stormennene i middelalderen manifesterte seg ved å bygge kirker på sine gårder, og at de på den måten ”sørget for å beholde en viss kontroll over kulten.”¹⁵³ Fylkeskirkene hadde sannsynligvis noe å si for den sosiale statusen til stormannen på gården der den ble bygget, med de økonomiske fordelene det førte med seg gjennom betaling for bøter og tjenester, og de sosiale fordelene ved at kirken ble et samlingssted, som Røskaft poengterer. Jeg skal i dette kapitlet drøfte hvorvidt plasseringen av fylkeskirker hadde betydning for det politiske landskapet. Hadde hovedkirkeplasseringen nødvendigvis noe å si for maktstrukturene på den tiden? Kan plasseringen av fylkeskirker stå som bevis for maktkontinuitet? Før jeg går inn på spørsmålene om fylkeskirkene og maktkontinuitet, skal jeg ta en nødvendig avstikker for å belyse hvordan inndelingen av fylker har blitt sett på i tidligere forskning.

3.1 Fylkesinndelingen

Det har vært relativt bred enighet i forskningen om at fylkesorganiseringen i Trøndelag har røtter tilbake i forhistorisk tid. Dateringen av denne inndelingen har imidlertid vært omdiskutert. Forskningen har basert seg på *Aslak Bolts jordebok* fra 1430-årene,¹⁵⁴ og har tatt utgangspunkt i at Trøndelag i vikingtiden var inndelt i disse åtte fylkene; Orkdølafylke, Gauldølafylke, Strindafylke, Stjørdølafylke, Eynafylke, Skeynafylke, Verdølafylke og Sparbyggjafylke. De fire første tilhørte Uttrøndelag, mens de fire sistnevnte tilhørte Inntrøndelag. Siden forskningen har tatt utgangspunkt i *Aslak Bolts jordebok*, som er fra 1430-årene, er det et noe tynt kildegrunnlag for å si at denne fylkesinndelingen gjaldt allerede i vikingtiden.

¹⁵² Se f.eks, *ibid.* Hallan, "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)."; Sandnes, "Fylkeskirkene i Trøndelag i middelalderen."; Olsen, *Ættegård og helligdom*.

¹⁵³ Røskaft, *Maktens landskap*, 200.

¹⁵⁴ *Ibid.*, 172. ; *Aslak Bolts jordebok*, red. Jon Gunnar Jørgensen (Oslo: Riksarkivet, 1997).

Man vet altså ikke hvor gamle fylkene eller fylkesinndelingen er, og dette har vært diskutert i forskningen. Gustav Indrebø gjettet i 1930-årene på perioden 300-600, ”for det synest vera spor i den tidbolken etter dei einingar som kallast for ”fylke” i historisk tid.”¹⁵⁵ Han mente at de opprinnelige fylkene var Inntrøndelag og Utrøndelag, og at de åtte fylkene var fjordunger i hvert sitt fylke.¹⁵⁶

Sentrum i hvert fylke var gamle kultsteder ved siden av store gravhauger. Indrebø mente at Olveshaugen(Alstadhaug), kunne dateres til en gang mellom 300 og 600, og stilte derfor spørsmålet om at et trøndersk organisasjonsfelleskap kunne ha oppstått da.¹⁵⁷ Jørn Sandnes understreket i 1967 viktigheten av å se dette som ren gjetning, og ikke ta Indrebøs teori for å være en konklusjon, noe også Indrebø selv hadde påpekt. Sandnes mente at spørsmålet om alderen bør stå åpent, men at ”det ligger nær å

tenke seg dette [det eldste alltrønderske organisasjonsfelleskap] oppstått en gang i tida ca. 500-800”.¹⁵⁸

Selv om *Aslak Bolts jordebok* fra 1430-årene er en usikker indikator på at fylkene fantes allerede i vikingtiden, finnes det andre faktorer som tyder på at denne inndelingen kan ha røtter tilbake i vikingtiden eller før. Bernt Rundberget hevder at en i Trøndelag ser klare tegn på en sterk organisering i jernalderen, som er basert på territorialavgrensning og høvdingdømmer, men at det er vanskelig å fastslå hvor langt tilbake i tid denne organiseringen kan strekkes.¹⁵⁹ Han hevder videre at det ved vikingtidens start var etablert et trøndersk lovområde, men at denne organiseringen sannsynligvis kan trekkes mye lengre tilbake, ved å se på stedsnavn og arkeologiske spor. Tidligere hadde Haug-gårdene(Haug i

Figure 1: Fylkesinndelingen i middelalderen. Rekonstruert etter opplysninger i Aslak Bolts jordebok.(Kilde: Sandnes 1971 i Trøndelags historie, 2005)

¹⁵⁵ Indrebø, *Fjordung. Granskingar i eldre norsk organisasjons-soge.*, 24.

¹⁵⁶ Ibid., 19.

¹⁵⁷ Ibid., 24-25.

¹⁵⁸ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 47.

¹⁵⁹ Rundberget, "Kunnskapen om jernvinna," 69.

Verdalen, Sakshaug i Inderøy og Alstadhaug i Skogn), samt Mære, blitt sett på som spor på at fylkesorganiseringen har kunnet dateres til 300-600 vår tid, da disse gårdene hadde beliggenhet midt i de gamle fylkene i Inntrøndelag.¹⁶⁰ Denne teorien har ifølge Rundberget blitt kritisert i ettertid, da den bygger på et tynt grunnlag. Bare en av haugene finnes fortsatt, og også om denne er det mangelfulle opplysninger rundt funn.¹⁶¹ Rundberget trekker frem at bygdeborgene har vært viktige studieobjekter i diskusjonen om når fylkesinndelingen oppstod, spesielt i Inntrøndelag. Utgangspunktet er at bygdeborgene har fungert som forsvarsanlegg, og at det derfor har vært naturlig å tenke seg at plasseringen av disse har markert yttergrenser for de enkelte kontrollerte områder. Disse grensene samsvarer ifølge Rundberget bra med sentralgårdenes beliggenhet i eldre jernalder.¹⁶²

Merete Røskaft har tatt til orde for en senere datering av fylkesinndelingen, og hevder at Ladejarlene var initiativtagere til denne organiseringen, noe hun mener kan forklare Strindafylkets strategiske grenser. Likevel hevder hun at man ved å se nærmere på fylkesgrensene, vil oppdage at disse følger naturlige skillelinjer i terrenget, for eksempel store dalfører.¹⁶³ Selv om *Aslak Bolts jordebok* fra 1430-årene har vært basisen for at man i forskningen har tatt utgangspunkt i at bygdene rundt Trondheimsfjorden var delt inn i åtte fylker i vikingtiden, finnes det altså støttepunkter som bygger opp under denne teorien i det geografiske landskapet, i arkeologien og ved å se på stedsnavn. I kapittelet om tingorganiseringen vil jeg gå videre med diskusjonen om fylkesinndelingen, da man i forskningen har tatt utgangspunkt i at disse formene for organisasjonsfellesskap hører sammen. Dateringen av fylker kan gi en indikator på organisering og stabilitet i samfunnet i den tidlige delen av den valgte tidsperioden for denne oppgaven(800-1050). Fylkeskirker kan på den andre siden gi en indikator på kontinuitet og stabilitet fra denne tidlige perioden og opp til middelalderen.

¹⁶⁰ Flere forskere har ment dette, men det er Gustav Indrebø som i ettertid har blitt stående som en frontfigur for denne teorien. Se Indrebø, *Fjordung. Granskingar i eldre norsk organisasjons-soge*. Se også Olsen, *Ættegård og helligdom*, 262-65.

¹⁶¹ Rundberget, "Kunnskapen om jernvinna," 70.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Røskaft, *Maktens landskap*, 172.

3.2 Lokaliseringen av fylkeskirkene

For å få oversikt over hvor fylkeskirkene ble etablert, har jeg igjen satt inn tabellen som jeg presenterte i forrige kapittel, og har her lagt inn der det ble etablert fylkeskirker. Jeg har valgt å ta bort Eirikssønnes saga her, på grunn av plassbesparing, da bare Oglo var nevnt i denne. Først kan det være nyttig å gå litt nærmere inn på bakgrunnen for hvilke kirker som var fylkeskirker i Trøndelag i middelalderen. Nils Hallan opererte i 1956, med bakgrunn i hvilke som var krongods og som var bygd i stein, med åtte fylkeskirker; Lade, Gryting, Melhus, Værnes, Alstadhaug, Mære, Sakshaug og Haug.¹⁶⁴ Dette har i ettertid blitt en vanlig oppfatning av hva som var fylkeskirker i Trøndelag i middelalderen, og ble fulgt opp av Sandnes i 1969. Sandnes tilførte imidlertid teorien om at hvert fylke også hadde halvfylkeskirker.¹⁶⁵ Brendalsmo utfordret dette synet i 2001, og mente at de som med sikkerhet kunne sies å ha vært kjernen av fylkeskirker var Gryting, Meldal, Steine, Melhus, Lade, Værnes, Logtun, Alstadhaug, Haug, Sakshaug, Mære og Ranem.¹⁶⁶ Dette er flere enn de opprinnelige åtte, som det har vært vanlig å ta utgangspunkt i. Frostatingslova operer med to typer kirker; Fylkeskirker og høgendeskirker, noe som kan indikere at det fantes åtte fylkeskirker, én for hvert fylke.¹⁶⁷ Siden det har vært mest vanlig i forskningen å ta utgangspunkt i Lade, Gryting, Melhus, Værnes, Alstadhaug, Mære, Sakshaug og Haug,¹⁶⁸ er det disse åtte som har kommet med i denne undersøkelsen.

¹⁶⁴ Hallan, "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)," 215.

¹⁶⁵ Sandnes, "Fylkeskirkene i Trøndelag i middelalderen." ; "Middelalderens Trøndelag. Den kirkelige organisasjon i landsdelen, fylkeskirker, sognekirker, klostre," i *Hikuin 20. Kirkearkæologi i Norden*, red. Jens Velle og Ole Egil Eide (Høbjerg: Forlaget Hikuin, 1993), 107-09.

¹⁶⁶ Brendalsmo, *Kirkebygg og kirkebyggere*, 150-51.

¹⁶⁷ Brendalsmo, "Trøndelags middelalderske kirkesteder: Hvor aristokratiske landskapet?," i *Kirkearkæologi i Norden*, red. Gunhild Eriksdotter og Jens Velle (Høbjerg: Forlaget Hikuin, 1997), 99-112.

¹⁶⁸ Se Olsen, *Ættegård og helligdom*, 263. ; Hallan, "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)," 215. ; Holmsen, *Nye studier i gammel historie*, 188. ; Sandnes, "Middelalderens Trøndelag. Den kirkelige organisasjon i landsdelen, fylkeskirker, sognekirker, klostre," 107-09.

	H.H	H.d.g.	Håkon jarls saga	O.T	O.H	M.d.g.	H. Hardrådes saga	Fylkeskirke?
Uttrøndelag								
Strindafylke								
Lade	2	3	1	4	1			Fylkeskirke
Steine, Byneset					1			
Nidaros				6	14	3	7	
Gauldølafylke								
Melhus		2		2				Fylkeskirke
Bunes				1				
Gimsan				3				
Skjerdingsstad				2				
Romol				1				
Orkdølafylke								
Gryting	(1)	1		1				Fylkeskirke
Husby					1			
Viggja				1	2	1		
Stjørdølafylke								
Værnes		1		1				Fylkeskirke
Inntrøndelag								
Skeynafylke								
Olveshaug		1						Fylkeskirke
Eynafylke								
Sakshaug i Inderøy		1						Fylkeskirke
Husabø i Inderøy		1						
Kvistad					1	1		
Verdølafylke								
Stav i Verdalen		1			2			
Haug i Verdalen					1	1		Fylkeskirke frem til 1300
Stiklestad					3	1	1	Fylkeskirke fra 1300
Sparbyggjafylke								
Mære		1		1	1			Fylkeskirke
Egge		1			5	2		
Steinkjer					2			

Tabell 2: Oversikt over lokaliseringen av fylkeskirkene i Trøndelag.

Denne tabellen viser hvor det ble etablert fylkeskirker. Hva kan denne oversikten si om maktkontinuiteten? Lade er den av gårdene som blir nevnt absolutt flest ganger i *Heimskringla*; denne gården nevnes tilsammen 11 ganger i 5 ulike sagaer. Mære nevnes tre ganger i tre ulike sagaer. Resten av gårdene der det ble etablert fylkeskirker nevnes bare i en eller to sagaer. Alle, bortsett fra Haug, nevnes i de tidligste sagaene, hovedsakelig Håkon den godes saga og Olav Tryggvasons saga. Betyr det at disse gårdene beholdt sin maktposisjon gjennom hele denne perioden?

I tidligere forskning har det blitt lagt stor vekt på fylkeskirkenes betydning for om et maktsenter var stabilt eller ikke; der det ble bygget en fylkeskirke, var det maktkontinuitet. Fylkeskirkene har blitt brukt som ”bevis” for at det har vært maktkontinuitet på de stedene disse ble bygget. Etter alt å dømme ble de bygget der det fra før var et maktsentrum. Hvem var det så som tok initiativ til å bygge disse kirkene? Det ser ut til at kongemakten spilte en viktig rolle i etableringen av fylkeskirker. Hans-Emil Lidén hevder at fylkeskirkene ble bygget på krongodsgårder, som var tidligere storgårder som kongemakten hadde konfiskert under rikssamlingsprosessen. ”Det kan se ut til at kongen helt konsekvent anla kirker på disse gårdene, muligens slik at kongen ga grunn til kirke og prestegård, mens bøndene påtok seg bygging og vedlikehold av selve kirkebygningen.”¹⁶⁹ Også Jan Brendalsmo understreker dette, og hevdet i sin doktoravhandling *Kirkebygg og kirkebyggere* at det var et nødvendig kriterium at fylkeskirkene ble reist på krongodsgårder, da disse kirkenes ”politiske funksjon var å være broholder for konge og kirke inn i det hedenske Trøndelag”.¹⁷⁰

Brendalsmo hevder at siden det var høvdingene i fylkene som ledet motstanden mot rikskongene, og dermed fikk sine gårder konfiskert, er det helt rimelig å tenke seg at fylkeskirkene ble bygd på de eksisterende samlingstedene i hvert fylke.¹⁷¹ Siden maktsentrene der det ble bygget fylkeskirker sannsynligvis ble konfiskert av kongemakten og ble krongodsgårder, er det sannsynlig at de hadde en sentral maktposisjon både før og etter etableringen av fylkeskirker. Det kan likevel ikke slutes at disse stedene beholdt sin posisjon som maktsentrum selv om det ble bygget en fylkeskirke i tilknytning til gården. Min teori i denne sammenheng er at denne maktposisjonen ble endret. Fylkeskirken på Mære er kanskje det tydeligste eksempelet på dette.

¹⁶⁹ Hans-Emil Lidén, "Utgravningen i Mære kirke. Hvordan skal funnene tolkes?," i *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, red. Øystein Walberg (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996), 61.

¹⁷⁰ Brendalsmo, *Kirkebygg og kirkebyggere*, 149.

¹⁷¹ Brendalsmo påpeker imidlertid at ”dette rent praktiske aspektet må nødvendigvis ikke overskygge det viktigste med fylkeskirkene, nemlig deres maktpolitiske rolle i riksdannelsen”. Ibid.

3.3 Fylkeskirkene i Inntrøndelag

Steinkirken på Mære var fylkeskirke i Sparbyggjafylke i middelalderen, og Røskaft hevder derfor at gården har hatt religiøse funksjoner knyttet til seg både i førkristen tid, og i kristen middelalder.¹⁷² Gårdens status som maktsentrum kan derimot diskuteres. Siden vi ikke har noen indikasjoner på at denne gården har hatt noen økonomiske eller sosiale sentrumsfunksjoner i førkristen tid¹⁷³, og gårdens sentrumsfunksjoner i stor grad ser ut til å ha vært basert på kultfunksjoner, må gården ha mistet noe makt ved inngangen til den kristne middelalderen. Hans M. Nordberg hevder at bruddet med den gamle kulten og innføringen av kristendommen, må ha påvirket Mære mer enn noe annet maktsentrum i Trøndelag. I førkristen tid var Mære sannsynligvis et religiøst samlingspunkt for hele Inntrøndelag, mens ved innføringen av kristendommen, ble Mære kirkested for et langt mindre område.¹⁷⁴ Samme mønster kan også skimtes i *Heimskringla*, der Mære blir nevnt bare i forbindelse med førkristen kult og motstand mot innføringen av kristendommen.

I kapittel to var jeg inne på at Egge og Skei hadde flere sentrumsfunksjoner knyttet til seg enn Mære. Dette gjelder særlig Egge, som synes å ha vært det maktsenteret med størst kontinuitet og mest makt over lang tid. Her er det nærliggende å spørre hvorfor fylkeskirken i Sparbyggjafylke ble bygd på Mære og ikke på Egge. Flere elementer kan ha vært av betydning når det skulle velges sted for etablering av fylkeskirker. Blant annet kan nettverksdannelser og mellommenneskelige forhold ha spilt en rolle. Hvordan disse nettverkene utspant seg på det tidspunktet fylkeskirkene skulle etableres, kan ha hatt innvirkning på valg av sted. Det at Mære tidligere var et samlingssted for utøvelse av hedensk kult, kan også ha ført til at kongemakten valgte å etablere fylkeskirke på dette stedet. Ved å bygge kirke, kunne kongemakten tydelig vise hvem som nå hadde makt, og at den hedenske tid var over. Både fylkeskirken på Mære og den høgendekirken som ble bygget på Egge, er synlig fra fjorden, men Mære kirke står i en særstilling når det gjelder synlighet i landskapet. Denne kirken ligger på et høydedrag i terrenget, tydelig synlig fra både fjorden og fra alle sider av det omkringliggende landskapet, noe som også kan ha påvirket hvor kongene ønsket å etablere fylkeskirken i Sparbyggjafylke.

¹⁷² Røskaft, *Maktens landskap*, 140.

¹⁷³ Røskaft, *Maktens landskap*, 140-42.

¹⁷⁴ Hans M. Nordberg, *Mære kyrkje 800 år* (Mære: Mære Sokneråd, 1989), 24.

3.3.1 Haug-gårdene

På alle de tre Haug-gårdene som er listet opp i tabellen, og dermed nevnt hos Snorre, ble det etablert fylkeskirker. Gårdsnavnene Sakshaug, Haug og Olveshaug(Alstadhaug) vitner alle om at det har vært store gravhauger der. På Alstadhaug finnes fortsatt den store gravhaugen like ved kirken, og Arne Vestrum skriver i *Skogns historie* fra 1926 at det er ”en av de største som finnes i det nordenfjelske Norge.”¹⁷⁵ Lars F. Stenvik hevder at det har blitt regnet ut at med de aktuelle redskaper som fantes i jernalderen, antar man at en person kunne bygge cirka 1m³ masse per dag. En gravhaug med tverrmål på 30 meter og høyde på 3 meter rommer i overkant av 1000m³ masse. Det vil si at man behøvde cirka 1000 dagsverk for å bygge en slik haug.¹⁷⁶ Stenvik påpeker at ”Denne ”uproduktive” arbeidsinnsatsen i sommerhalvåret da man ellers hadde nok å ta seg til med i inn- og utmark, indikerer at vi har med personer å gjøre som stod i en helt spesiell maktposisjon.”¹⁷⁷ Gravhaugen på Alstadhaug er 55 meter bred og 6 meter høy¹⁷⁸, det vil si nesten dobbelt så stor som det som vanligvis blir klassifisert som en store gravhauger. Det må ha krevd store ressurser for å bygge denne, og størrelsen vitner om at vi her har å gjøre med en høvding som har kunnet mobilisere store mengder arbeidskraft.

Gravhaugen på Alstadhaug er datert til eldre jernalder.¹⁷⁹ Navnet, og det fysiske beviset i landskapet kan derfor være med på å bekrefte at dette har vært et maktsenter i førkristen tid. Det faktum at det ble bygget fylkeskirke der i kristen middelalder, kan bety at det har vært maktkontinuitet på denne gården. Det behøver likevel ikke å bety at gården har hatt samme status som tidligere. Alstadhaug nevnes bare en gang i *Heimskringla*, og det kan tyde på at gården ikke har hatt så stor betydning for begivenhetenes gang senere. Kan da fylkeskirken stå som bevis på at Alstadhaug har hatt maktkontinuitet fra eldre jernalder til middelalder? Her er det altså snakk om minst 500 år fra dateringen på gravhaugen til byggingen av fylkeskirken. Det er veldig lang tid for en høvdingslekt å holde seg på toppen av samfunnssjiktet. Men, som jeg var inne på i forrige kapittel, kan det ha vært en del utskiftninger i hvem som bodde på gården, og at gården likevel beholdt status som maktsentrum.

Mens det på Alstadhaug fortsatt er en stor gravhaug, er det på Sakshaug bare gårdsnavnet som har ført til antakelser om en tidligere gravhaug. Stenvik setter store

¹⁷⁵ Arne Vestrum, *Skogns historie, bind 1* (Steinkjer: A/S Nord-Trøndelags boktrykkeri, 1926), 17.

¹⁷⁶ Stenvik, "Gravminner og maktsentra," 79.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Stenvik, "Kulturminner og funn i Midt-Skogn," i *Skogn Historie. IX a - Midt-Skogn*, red. Ivar Berre (Skogn: Nemnda for Skogn historie, 2001), 30.

¹⁷⁹ Vestrum, *Skogns historie, bind 1*, 17.

spørsmålstegn ved dette, og hevder at navnet også kan være et naturnavn, og at det ikke nødvendigvis viser til at det har vært en gravhaug der.¹⁸⁰ Det er gjort noen få arkeologiske funn på gården, men det er ifølge Røskaft for lite til å gi noen indikasjoner på hvilken status gården hadde i vikingtiden og tidligere.¹⁸¹ Også Snorres beretning om denne gården bærer preg av å være et sagn heller enn historisk fakta, da han skriver om hunden Saur som ble konge, og hauglagt på Saurshaug(senere Sakshaug).¹⁸²

Når det gjelder Haug i Verdalen, er det i dag et stort gravfelt og flere gravhauger på gården. Det er gjort rike arkeologiske funn der, men det finnes i dag ingen spor etter den store gravhaugen som skal ha gitt navn til gården.¹⁸³ Også der mener Stenvik at navnet kan være et naturnavn, siden gården ligger på en forhøyning i landskapet.¹⁸⁴ Haug omtales i *Heimskringla* som en kongsgård, og nevnes ikke før Olav den helliges saga. Snorre gir altså ingen indikasjoner på at dette tidlig var et maktsentrum. Samtidig kan det faktum at det ble en kongsgård, tyde på at det fra før var et maktsentrum, som kongen på et tidspunkt konfiskerte.

Det er derfor bare Alstadhaug som med sikkerhet kan sies å ha vært et maktsentrum i vikingtiden og tidligere. Det er sannsynlig at fylkeskirkene ble bygget der det fra før var et maktsentrum, men det kan ikke dermed sluttet at det har vært maktkontinuitet over lengre tid. For Alstadhaug sin del, er det svært sannsynlig at dette var et maktsentrum i eldre jernalder, og det er også sannsynlig at dette var et religiøst sentrum i middelalderen, med etableringen av fylkeskirken. For Sakshaug og Haugs del, er det veldig usikkert om disse har vært maktsentre i vikingtiden og tidligere, men det faktum at det ble bygget fylkeskirker der, kan tyde på at det ble religiøse maktsentre senere. Fylkeskirkene er dermed ikke sikre bevis på maktkontinuitet og stabilitet etter å ha sett på eksemplene fra Inntrøndelag. Mens Alstadhaug kan stå som et eksempel på kontinuitet, er de tre resterende, Mære, Sakshaug og Haug, langt svakere beviser for dette.

3.4 Fylkeskirkene i Utrøndelag

I Utrøndelag ble fylkeskirkene etablert på Værnes, Gryting, Melhus og Lade.¹⁸⁵ Gryting i Orkdølafylke, er kanskje det mest usikre maktsenteret hva gjelder kontinuitet (jfr. 2.2.1). Det

¹⁸⁰ Stenvik, "Gravminner og maktsentra," 86.

¹⁸¹ Røskaft, *Maktens landskap*, 131.

¹⁸² *Snorres kongesagaer*, 86.

¹⁸³ Røskaft, *Maktens landskap*, 128.

¹⁸⁴ Stenvik, "Gravminner og maktsentra," 87.

¹⁸⁵ Dette er den vanligste oppfatningen. Det har i forskningen vært diskutert hvor fylkeskirkene ble etablert, og hvor mange fylkeskirker det var.

er lite som tyder på at Gryting var et maktsentrum i jernalderen, og det er også usikkert om denne gården ble konfiskert av kongemakten, i motsetning til de andre gårdene der det ble reist fylkeskirker. Nils Hallan poengterte i 1981 at man ganske trygt kan slå fast at alle de åtte fylkeskirkene i Trøndelag ble bygget på gamle kongsgårder, til tross for at kildematerialet er noe mangelfullt i Lade og Grytings tilfelle.¹⁸⁶ Røskaft på sin side hevder at Gryting og Lade var de eneste gårdene som ikke var krongods på det tidspunktet det ble etablert fylkeskirker der, og at det ikke er urimelig å tenke seg at kongen tok inn på prestegården.¹⁸⁷ Når det gjelder spørsmål om stabilitet og kontinuitet, er det interessant at Gryting sannsynligvis ble et religiøst senter først i middelalderen, og at det også er lite som tyder på at denne gården hadde andre sentrumsfunksjoner i jernalderen.¹⁸⁸

Fylkeskirken i Strindafylke ble etablert på Lade. Lade hadde sin storhetstid som maktsentrum på 900-tallet og begynnelsen av 1000-tallet, da Ladejarlene var på sitt mektigste. Det er liten tvil i kildene om at Lade var et politisk maktsentrum i vikingtiden. Det er imidlertid knyttet større usikkerhet til om det var et religiøst senter på denne tiden eller ikke. Her er det ganske stort sprik i hva kildene kan fortelle. I Håkon den Godes saga, trekker Snorre frem både Mære og Lade som sentrale blotesteder eller hov.¹⁸⁹ I *Fagerskinna* derimot, der forfatteren skriver mye kortere om disse begivenhetene, omtales bare Mære.¹⁹⁰ Grethe Blom skriver at mens både *Fagerskinna* og *Heimskringla* omtaler Håkon jarl som en stor blotmann og en som holdt godt fast ved den hedenske tro, nevner ikke den trønderske munken Theodoricus med et ord at Håkon jarl bodde på Lade, eller at jarlen hadde samlet en mengde gudebilder på Mære.¹⁹¹ Theodoricus skrev omkring 1177-1180. Frans-Arne Stylegar poengterer på sin side at det neppe er tilfeldig at påfallende mange av de eksplisitt hedenske fyrstediktene fra slutten av 900-tallet er knyttet til miljøet på Lade og Håkon jarl. Han hevder at det trolig skyldes at Håkon jarl faktisk la stor vekt på den hedenske kulten.¹⁹² Røskaft tar bare utgangspunkt i Snorres beretninger på dette punktet. Hun hevder derfor at Lade var et religiøst, så vel som politisk senter i vikingtiden, og at stedet beholdt sine religiøse

¹⁸⁶ Hallan, "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)," 217.

¹⁸⁷ Røskaft, *Maktens landskap*, 85.

¹⁸⁸ Det finnes svært få kilder om Gryting fra før det ble etablert fylkeskirke der, det er derfor vanskelig å si noe sikkert om eventuelle sentrumsfunksjoner i jernalderen. Ibid., 86.

¹⁸⁹ *Snorres kongesagaer*

¹⁹⁰ *Fagerskinna. Norges kongers ættetavle.*, overs. Edvard Eikill (Stavanger: Saga Bok, 2007), 62.

¹⁹¹ Blom, *Hellig Olavs by*, 30.

¹⁹² Frans-Arne Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl* (Hafersfjord: Saga bok AS og Spartacus Forlag AS, 2013), 154.

sentrumfunksjoner ved at fylkeskirken i Strindafylke ble etablert der på 1000- eller 1100-tallet.¹⁹³

Både i Gauldølafylke og Stjørdølafylke ble fylkeskirkene reist på gårder som med noenlunde sikkerhet kan sies å ha vært maktsentre over lengre tid. Både på Melhus og Værnes er det gjort arkeologiske funn som tyder på at det har vært maktsentre i førkristen tid.¹⁹⁴ På disse stedene er det dermed sannsynlig at vi har å gjøre med maktskedskontinuitet, og at fylkeskirkene ble bygget i forlengelsen av dette. Gårdene der det ble reist fylkeskirker i Uttrøndelag, er altså svært heterogene når det kommer til kontinuitet. Mens Melhus og Værnes med sikkerhet kan sies å vært stabile som maktsentre over en lengre periode, er Gryting og Lade langt mer usikre tilfeller. Når det gjelder Lade og fylkeskirken i Strindafylke, er det fristende å spørre; hvorfor ble ikke fylkeskirken etablert i Nidaros? I Nidaros ble det reist flere kirker utover 1000-tallet, som en følge av Olavskulten som vokste frem etter Olav den helliges død. Lade opprettholdt kanskje noen religiøse sentrumfunksjoner med etableringen av fylkeskirken, men må likevel ha mistet veldig mange sentrumfunksjoner til Nidaros.

3.5 Sammenfatning

Alle fylkeskirkene ble etablert på tidligere storgårder, som, kanskje med unntak av Gryting og Lade, kongemakten hadde konfiskert under rikssamlingen. Dette var gårder som tidligere hadde hatt sentrumfunksjoner av ulik art, og gårdenes maktkontinuitet kan i ulik grad spores tilbake til tiden før vikingtiden. Men i hvor stor grad kan etableringen av fylkeskirkene stå som bevis for maktkontinuitet for de gjeldende maktsentrene? Var gårdene der disse ble etablert de viktigste sentrene i sine respektive fylker? Beholdt de i så fall denne posisjonen? Både Sandnes og Hallan har ment at fylkeskirkene var de eldste i sitt fylke, og at de var ”de fremste i rang”.¹⁹⁵ Jan Brendalsmo har utfordret teorien om at fylkeskirken i hvert fylke var den eldste og ”den fremste i rang”. Brendalsmo peker på at det i de senere tiårene har kommet sikrere dateringsgrunnlag, og at man dermed kunne se at flere av de kirkene som Hallan og Sandnes mente var de eldste, faktisk var blant de yngre av steinkirkene. Han mener dessuten at hvis man legger jordegods til grunn for hvem som var ”den fremste i rang”, vil man se at det ikke var noe sammenheng mellom de gårdene det ble bygget fylkeskirke på når

¹⁹³ Røskaft, *Maktens landskap*, 108.

¹⁹⁴ *Ibid.*, 96-114.

¹⁹⁵ Hallan, "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)," 220-22; Sandnes, "Fylkeskirkene i Trøndelag i middelalderen.", 116-136

det kommer til jordegods.¹⁹⁶ Når det gjelder bygningsstørrelse, kan det derimot stemme at de var ”den fremste i rang” i sitt fylke, påpeker Brendalsmo.

Røskafts påstand om at ”fylkeskirkene ble lokale støttepunkter for både verdslig og kirkelig makt”¹⁹⁷, stemmer for flere av fylkeskirkene og de tilhørende gårdene. Kirkene ble samlingssteder der lokale stormenn møttes. Ble disse kirkene de viktigste støttepunktene i sine fylker? Her er det nødvendig å skille mellom kongelig og aristokratisk makt. Brendalsmo hevder at de tidlige rikskongene bygde opp sin makt i regionene gjennom kongsgårder og fylkeskirker. For både kongen og Kirken ble fylkeskirkene ”lokomotiver” for rikskongedømme og kristen lære.”¹⁹⁸ Fylkeskirkene var et uttrykk for riksmakt, mens høgendekirker, som lokale stormenn tok initiativ til å bygge, var et uttrykk for aristokratisk makt.¹⁹⁹

Selv om Røskafts påstand om at fylkeskirkene ble lokale støttepunkter for både verdslig og kirkelig makt²⁰⁰ sannsynligvis passer for flere av fylkeskirkene, stemmer det ikke nødvendigvis i alle tilfellene. Når det gjelder Mære, er det som jeg har vært inne på tidligere, lite som tyder på at dette stedet har hatt andre sentrumsfunksjoner utenom det religiøse. Både litterære kilder og arkeologi peker mot at Egge var et større politisk senter i Sparbyggjafylke enn Mære. Det er derfor lite trolig at fylkeskirken på Mære var det viktigste støttepunktet for verdslig makt. Lade er kanskje det tydeligste eksempelet på at Røskafts påstand ikke stemmer. Nidaros vokste frem på bekostning av Lade og de andre lokale maktsentrene, og mange sentrumsfunksjoner ble flyttet dit. Lade mistet dermed posisjonen som det viktigste støttepunktet for verdslig og kirkelig makt i Strindafylke.

Til en viss grad kan fylkeskirkene stå som bevis for maktkontinuitet, da dette ble lokale samlingspunkter, og stormennene som bodde på de tilhørende gårdene delvis kunne kontrollere eller styre religionsutøvelsen. Jeg mener likevel, spesielt i noen av tilfellene, at den tidligere oppfatningen om betydningen av fylkeskirkene bør nyanseres litt. Gårdene der det ble etablert fylkeskirker beholdt ikke alltid rollen som det største maktsenteret i sine respektive fylker, selv om de kan bevise en viss grad av maktkontinuitet. Lade i Strindafylke og Mære i Sparbyggjafylke står frem som de tydeligste eksemplene på at de ikke var de mektigste i sine fylker i middelalderen. I Strindafylke ble mange av de politiske og økonomiske sentrumsfunksjonene flyttet fra Lade til Nidaros. Også mange religiøse

¹⁹⁶ Brendalsmo, *Kirkebygg og kirkebyggere*, 143.

¹⁹⁷ Røskaft, *Maktens landskap*, 205.

¹⁹⁸ Brendalsmo, *Kirkebygg og kirkebyggere*, 147.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 147-49.

²⁰⁰ Røskaft, *Maktens landskap*, 205.

sentrumfunksjoner ble flyttet i forbindelse med fremveksten av Olavskulten i Nidaros. I Sparbyggjafylke fremstår Mære som et religiøst senter, mens de fleste politisk-administrative sentrumfunksjonene var knyttet til Egge. Mæres religiøse sentrumfunksjoner ble imidlertid endret med innføringen av kristendommen, da disse ble gjeldende for et mye mindre område. Med den hedenske kulten hadde Mære vært et religiøst senter for hele Inntrøndelag, mens det med etableringen av fylkeskirke bare ble religiøst senter for Sparbyggjafylke. Gryting, Sakshaug og Haug er usikre tilfeller i denne sammenheng. I Grytings tilfelle har man ikke mange kilder som kan gi indikasjoner på at denne gården hadde mye makt i vikingtiden. Når det gjelder Sakshaug og Haug, vet man ikke om disse var maktsentre i jernalderen, da det som antas å ha vært kongshaugene ikke finnes mer. Disse gårdene kan derfor ha blitt maktsentre først i middelalderen, selv om navnet tilsier at det har vært store gravhauger der. Fylkeskirkene kan derfor i flere av tilfellene stå som bevis for maktkontinuitet, men ikke i alle.

4 Tingorganiseringen

Tingorganiseringen, fylkesinndelingen og lovfellesskapet kan si mye om det trønderske samfunnets organisering i vikingtiden. På grunn av at det er få kjente tingsteder i Trøndelag, er det ifølge Røskaft vanskelig å si noe sikkert om sammenhengen mellom tingsteder og sentrale gårder. Bare Logtun på Frosta, Øyratinget ved Nidaros, Tislaun(gammelt; Tyslog) i Melhus og Lagtu i Beistad kan med noenlunde sikkerhet identifiseres som tingsteder i Trøndelag.²⁰¹ Til tross for dette, har Trøndelag i forskningen blitt sett på som et tidlig utviklet område når det gjelder tingorganisering.

Per Sveaas Andersen har oppsummert forskningen rundt dette tema med at det har vært relativt bred enighet om at den trønderske fylkesorganisasjonen og det omfattende lovfellesskapet må ha dype røtter i forhistorisk tid. Det er derimot større uenighet om ”lovfellesskapets alder og organisasjonsform, om samfunnsmaktens innhold i dette lovsambandet og om beliggenheten av *Trøndelags gamle hovedting*.”²⁰² Min teori er at problemer med arveoppgjør blant høvdingssønner, fraflytting og andre faktorer som påvirket stabiliteten i samfunnet i vikingtiden, også må ha hatt en innvirkning på tingorganiseringen og fylkesinndelingen. Var lovfellesskapet så godt organisert og stabilt som det har blitt fremstilt i tidligere forskning? Og hvor stor betydning hadde egentlig tingene for konfliktløsning før rikssamlingen?

4.1 Fremveksten av tingene

Olav Skevik hevder at det trolig var slik at ”behovet for et system til å løse konflikter bidro til å skape fylkene.”²⁰³ Per Sveaas Andersen skriver i *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130* at en eller annen gang i eldre jernalder eller i begynnelsen av yngre jernalder etablerte bøndene i bygdene rundt Trondheimsfjorden et lokalt rettsfellesskap med bygdetinget som sentralorgan.²⁰⁴ Disse tingene, etter hvert fylkestingene, ble sentrum i hvert

²⁰¹ Røskaft, "Trøndernes lovområde," i *Trøndelags historie. Bind 1. Landskapet blir landsdel. Fram til 1350*, red. Ida Bull (Hovedredaktør), Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005), 197.

²⁰² Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, 59.

²⁰³ Olav Skevik, "Inntrøndelag ved overgangen fra hedendom til kristendom.," i *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, red. Øystein Walberg (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996), 15.

²⁰⁴ Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, 58.

sitt fylke.²⁰⁵ Andersen tilskriver Trondheimsfjorden mye av forklaringen for hvorfor det ble etablert et mer omfattende tingsamband på et relativt tidlig tidspunkt i Trondheimen, og at tingorganiseringen bygde på en rettskapende evne i det trønderske bondesamfunnet.²⁰⁶

Også Jørn Sandnes og Jan Ragnar Hagland legger vekt på en rettskapende evne, eller rettere sagt, en nødvendighet i befolkningen i innledningen til sin oversettelse av *Frostatingslova*. De trekker frem befolkningsveksten i århundrene før vikingtiden som forklaring på behovet for et tingsamband mellom bøndene. Det at nye gårder ble satt opp, og at bygdene vokste, må ha ført til en del stridigheter mellom bøndene blant annet angående retten til gårder, som gjorde at det var behov for å ha et ting der bøndene kunne avgjøre slike saker. I tillegg hevder Hagland og Sandnes at det var behov for rettsregler rundt spørsmål om hendelser hvor trelle rømte, husdyr som kom på avveie på sommeren, streifende tyver og ufredsflokker som truet, og poengterer at ”rettsreglar til å regulera slike spørsmål må det ha funnest i dei trøndiske bygdene mange hundre år før vikingtida.”²⁰⁷ De er altså ikke i tvil om at bøndene i Trøndelag tidlig hadde en slags enighet eller bestemmelse rundt hvilke lover som skulle gjelde. Men var det egentlig *behovet* for et konfliktløsningssystem som bidro til utviklingen av tingene? Hva vet vi egentlig om konfliktløsning i vikingtiden?

Når det gjelder konfliktløsning i forhistorisk tid og i tidlig middelalder, vet vi egentlig ikke så mye, og kildesituasjonen gjør at det blir rom for ulike tolkninger. Det er en rekke spørsmål man ikke vet svaret på, ifølge Hagland og Sandnes; hvor store var rettskretsene? Hvor omfattende var rettsreglene? Hvordan var det rettslige koblet til det politiske og religiøse? Hvordan var tingordningen? Og når ble det et felles ting- og lovsamband for hele Trondheimen? Sikre svar på disse spørsmålene skriver de at ikke kan gis. Her må man nøye seg med gjetninger ut fra det vi vet om det trønderske samfunnet i tidlig kristen tid og med støtte i arkeologiske funn, stedsnavn og selve geografien. Hagland og Sandnes tenker seg da at det rundt midten av det første årtusenet av vår tidsregning ”hadde forma seg politiske, religiøse og rettslige einingar i Trondheimen som i prinsippet svara til dei åtte småfylka. I kvar av desse einingane var det truleg ein storhovding med autoritet i religiøse, rettslige og politiske saker.”²⁰⁸ Det må altså ha vært ett sett med felles rettsregler for et større område, som sa noe om sedvanerett i praktiske spørsmål i bondesamfunnet; enkelte saker måtte

²⁰⁵ Bente Magnus og Bjørn Myhre, *Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingsamfunn.*, red. Knut Mykland, Norges Historie (Cappelens Forlag A.S., 1986), 378.

²⁰⁶ Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*, 58.

²⁰⁷ Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes, "Innledning," i *Frostatingslova* (Oslo: Det Norske Samlaget, 1994), XVII.

²⁰⁸ *Ibid.*, XVIII.

håndteres i fellesskap. Dette var ifølge Hagland og Sandnes utgangspunktet for det som skulle bli en felles tingordning for de åtte fylkene.

Det er usikkert når det eldste trønderske tingfellesskapet oppstod, og dette er et spørsmål som har vært mye diskutert i forskningen. Tingorganiseringen har sammenheng med fylkesinndelingen. Gustav Indrebø så disse i sammenheng, og gjettet i 1930-årene på at det oppstod en gang mellom år 300 og 600. Bakgrunnen for denne gjetningen, som senere har blitt tatt for å være en konklusjon, er at han mente at fjordunger var utgangspunktet for fylkesinndelingen, og at de store gravhaugene var sentrum i disse. Siden Olveshaugen (nå Alstadhaug), kunne dateres til en gang mellom år 300 og 600, stilte han derfor spørsmålet om at det eldste trønderske tingfellesskapet også kunne dateres til denne tiden.²⁰⁹ Gustav Indrebø karakteriserte selv dette som gjetning, og Jørn Sandnes understreket i 1967 viktigheten av å se dette som ren gjetning, da argumentasjonen inneholder mange svake ledd. Sandnes hevdet at spørsmålet om alderen til det eldste trønderske tingfellesskapet bør stå åpent, men at det er nærliggende å *tenke seg at* dette har ”oppstått en gang i tida ca. 500-800, i Trøndelag altså en periode sterkt preget av sterk ekspansjon og påvirkning fra aust.”²¹⁰ Andreas Holmsen på sin side, skrev i sin *Norges historie* at en gang mellom i det 7.-8. århundre ”ble samme lov gjort gjeldende for hele stammeområdet; Trondheimen ble til Trøndalag, trøndernes lovområde.”²¹¹

I 1994 oversatte Jørn Sandnes og Jan Ragnar Hagland *Frostatingslova*. I innledningen skrev de at det de siste årene var kommet frem mye arkeologisk materiale som kan tyde på omfattende sosial, økonomisk og politisk organisasjon i området rundt Trondheimsfjorden allerede i de første århundrene av vår tidsregning. Blant annet nevner de jernblåsteranlegg i svært stor skala, flere kostbare romerske funnsaker og nye bygdeborgere i tillegg til de som var kjent fra før.²¹² De trekker frem den flere hundre meter lange, og opptil tre meter høye bygdeborgen på Borgåsen i Leksvika som den mest imponerende. Denne ligger rett over fjorden nordvest for Frosta. Også bygdeborgen på Digerberget i Åsen, på innsiden av Frosta, har så store murer at det ser ut til å ligge organisert makt bak. Hagland og Sandnes stiller spørsmål om alt dette er tegn på tidlig organisert politisk makt i Trøndelag, med Frosta som naturlig sentrum.²¹³ At Frosta var et naturlig sentrum blir bare antakelser, men at Trøndelag allerede i de første århundrene av vår tidsregning hadde utviklet organisert makt, er ikke

²⁰⁹ Indrebø, *Fjordung. Granskingar i eldre norsk organisasjons-soge.*, 24-25.

²¹⁰ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 47.

²¹¹ Holmsen, *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660.*, 99.

²¹² Hagland og Sandnes, "Innledning," XIX.

²¹³ Ibid.

utenkelig. Men kan det at det fantes organisert makt på et tidlig tidspunkt, dermed knyttes i direkte sammenheng til en tingorganisering som bygde på fylkesinndelingen?

Hvor lå så det eldste tingstedet for det trønderske tingfelleskapet? Gustav Indrebø har fått æren for teorien om at Øyratinget ved Nidaros var det eldste tingstedet, og denne har blitt kalt "Indrebøs teori" i ettertid. Flere forskere mente det samme, og dette synet representerer i denne sammenheng "tidligere forskning". Denne teorien ble utfordret i 1967 av Jørn Sandnes. Han hevdet, gjennom å se på tingenes funksjon, at Frostatinget måtte være eldre enn Øyratinget; Frostatinget hadde en lovgivende og dømmende funksjon, mens Øyratingets hovedfunksjon var kongehylling eller kongevalg, noe han ser som en indikasjon på at Øyratinget kom med rikssamlingen og oppkomsten av kaupangen på Nidarneset.²¹⁴ Sandnes' teori er i ettertid blitt den gjeldende, og jeg velger også å støtte meg til denne.

4.1.1 Frostatinget

Det antas at det gamle Frostatinget lå på eller i nærheten av gården Logtu på Frosta. Jørn Sandnes hevder at "Lagtinget på Frosta har etter alt å dømme satt spor etter seg i gårdsnavna *Logtu(n)* og *Logstein*, tolket som *Laga-tún*, lovtunet, og *Laga-steinn*, lov-steinen."²¹⁵ Sandnes poengterer at disse navnene i så fall må være sekundære i forhold til tinget. Han understreker at det er vanskelig å sette en datering på disse navnene, men nevner, uten å gå mer inn på det, at de få andre gårdsnavnene i Trøndelag som inneholder ordet *tún*, sannsynligvis kan dateres til langt tilbake i forhistorisk tid.²¹⁶ Gårdene Logtu og Logstein ligger bare noen hundre meter fra fjorden, en praktisk beliggenhet med tanke på å legge til skip eller båter.

I tidlig vikingtid bestod Frostatingslagen(lovområdet) av de åtte trønderske småfylkene, men ble senere utvidet til å også omfatte Romsdølafylke, Nordmørafylke og Naumdølafylke. Frostatingslova i den formen vi kjenner i dag, fikk sin form på 1100-tallet, og da var de tre siste fylkene inkludert, men det kommer ifølge Hagland og Sandnes tydelig frem at disse ikke er blant de opprinnelige fylkene i tingsambandet. De skriver at "kvart av dei inntrønderske fylkene skulle senda 40 nemndemenn til Frostatinget, kvart av dei Uttrønderske 60(1,2), medan det ikkje finst nemnt noko tal for dei tre fylka utanfor Fjorden."²¹⁷

I *Heimskringla* blir Frostatinget nevnt i to av sagaene, Håkon den godes saga og Olav Tryggvasons saga. I begge sagaene forsøker kongene å innføre kristendommen blant bøndene

²¹⁴ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 48.

²¹⁵ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 46.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Hagland og Sandnes, "Innledning," XX.

på tinget på Frosta, der bøndene hadde samlet seg. I Håkon den godes saga står det ikke spesifikt hvor mange eller hvem som var representert på tinget, men det står at det ble høylytt motstand fra tingmugen da kong Håkon satte frem krav om kristendom, og Asbjørn fra Medalhus talte for bøndene på tinget.²¹⁸ I forkant av dette står det at Håkon den gode ”satte Frostatingsloven i samråd med Sigurd jarl og andre av de klokeste blant trønderne.”²¹⁹ Hva som menes med at Håkon den gode ”satte Frostatingsloven” er vanskelig å si, og det har blitt diskutert av flere forskere, uten at man kan si noe sikkert om det. I Olav Tryggvasons saga står det mer spesifikt om hvem som deltok på tinget enn i Håkon den godes saga. Der står det at det var representanter fra de åtte fylkene som deltok på tinget, da Olav Tryggvason ”lot det gå tingbud over hele fjorden og lyste åttefylkersting på Frosta.”²²⁰ Bøndene gjorde tingbudet om til hærpil, og kom fullt bevæpnet til tinget for å stå i mot kongens krav om innføring av kristendommen. I sagaene om Håkon den gode og Olav Tryggvason står altså Frostatinget meget sentralt i kongenes møte med bøndene i Trøndelag, men Frostatinget nevnes ikke i noen andre sagaer i *Heimskringla*.

4.1.2 Øyratinget

Øyratinget lå i Nidaros, og ble brukt som kongehyllingsting og for å vedta nye lover.²²¹ Øyratinget nevnes én gang veldig spesifikt i *Heimskringla*, og det er i Magnus den godes saga. ”Magnus Olavsson fór med hæren sin ut til kaupangen, og der ble han god mottatt, Siden lot han stevne til Øreting; og da bondefolket kom til tings, ble Magnus tatt til konge der over hele landet, så vidt som kong Olav, hans far, hadde hatt det.”²²² På Øyratinget ble altså Magnus tatt til konge over hele landet. En lignende situasjon finnes i Håkon den godes saga, men der nevnes det ikke spesifikt at det foregår på Øyratinget; Da Håkon kom til Norge fra England, dro han først til Trondheimen og møtte Sigurd Ladejarl, der han fikk god mottakelse før de stevnet til stort ting. Snorre skriver at ”Trønderne tok Håkon til konge over hele landet.”²²³ Det står ingenting om hvor i Trondheimen dette foregikk, men likhetstrekkene til det som foregikk på Øyratinget senere er absolutt tilstede; ”ble tatt til konge over hele landet”. Det står heller ikke noe om at Håkon den gode og Sigurd Ladejarl reiste noe sted for å holde dette tinget, så her gis det uttrykk for at tinget foregikk et sted i

²¹⁸ *Snorres kongesagaer*, 88-89.

²¹⁹ *Ibid.*, 85.

²²⁰ *Ibid.*, 174.

²²¹ Hagland og Sandnes, "Innledning," XXIX.

²²² *Snorres kongesagaer*, (2) 125.

²²³ *Snorres kongesagaer*, 79.

nærheten av der Sigurd Ladejarl bodde, nemlig i nærheten av Lade. Alt dette forblir imidlertid antakelser, og utover det som står i Magnus den godes saga, nevnes ikke Øyratinget i *Heimskringla*.

I *Fagerskinna* er situasjonen en annen enn i *Heimskringla*, og her nevnes Øyratinget langt flere ganger. I *Fagerskinna* står det skrevet om at både Olav Tryggvason, Knut den mektige, Magnus den gode og Harald Hardråde ble valgt til konger på Øyratinget. De ble alle sammen valgt til konge over hele landet på dette tinget. I tillegg står det om at kong Svein Alifason var på Øyratinget, men det var ikke i forbindelse med hylling; ”Noe senere var det et mannsterkt ting i Nidaros, og på det tinget var kong Svein og hans mor Alfiva. Der ble talt mye om uretten bøndene var utsatt for[...].”²²⁴ I kong Sveins tilfelle ble tinget brukt til klaging. Hva betød det at kongene i alle de andre tilfellene ble ”tatt til konge over hele landet?” Hvilket land var det snakk om? I de tidligste sagaene er det ikke veldig sannsynlig at trønderne kunne velge en konge for områder utenfor Trøndelag, det ville trolig ikke bøndene på Gulatinget godtatt, og i Viken var det dansk overherredømme. På Olav Tryggvasons tid, gjaldt nok ikke kongehyllingen på Øyratinget for større områder enn Trøndelagsfylkene. Med Olavskulten som oppstod etter Olav Haraldssons død, er det mer sannsynlig at kongehyllingene på Øyratinget gjaldt for områder også utenfor Trøndelag. Siden Olav den hellige ble opphøyet til ”Norges evige konge”, og kongene etter ham måtte ta landet i len av ham,²²⁵ kan dette også ha påvirket Øyratingets posisjon, siden dette tinget lå i Nidaros, som var sentrum for Olavskulten.

4.2 Et stabilt system?

Tingorganiseringen hang altså sammen med fylkesinndelingen, og slik fylkesinndelingen har blitt fremstilt i tidligere forskning, vitner det om et godt organisert og stabilt samfunn. Men hvor stabil var egentlig denne fylkesinndelingen? I kapittel 2 problematiserte jeg familiestabiliteten, og tok opp flere faktorer som kunne føre til ustabilitet i samfunnet. Et nødvendig spørsmål å stille blir da; hvor godt stemmer denne stabiliteten i fylkesinndelingen og tingorganiseringen overens med de gjeldende arveregler og andre faktorer som kunne føre til ustabilitet? Hele det rettslige systemet bygde på høvdingmakten, og stabiliteten i det rettslige systemet var derfor avhengig av stabilitet i de enkelte høvdingslektene. Hvis det i hvert av småfylkene var en storhøvding som hadde autoritet i politiske saker(herunder også

²²⁴ *Fagerskinna*, 208.

²²⁵ Sigurdsson, *Norsk historie 800-1300*, 96.

konfliktløsning), forutsetter det at det var én stabil høvdingslekt som kunne stå for dette i hvert fylke.

Som jeg var inne på i kapittel 2, var det flere faktorer som kunne føre til ustabilitet og kontinuitetsbrudd. At konger utenfra kom og herjet kunne føre til fraflytting, konflikt mellom sønner i arveoppgjør kunne føre til deling av makten, problem med å produsere arvinger kunne føre til at andre høvdingslekter overtok maktposisjonen, i tillegg til at krig og konflikt og andre faktorer kunne føre til ustabilitet. Sverre Bagge påpeker at på 800-tallet var verken rikene eller høvdingslektene særlig stabile, og hevder at ”skiftende maktforhold, mer enn faste grenser og dynastier, har vært karakteristisk for denne tidlige perioden.”²²⁶ Et eksempel som kan vise hvordan slike faktorer kunne påvirke organiseringen i fylkene og tingene, er hvis en gutt arvet sin morfars maktposisjon i et annet fylke, samtidig som han beholdt farsarven i sitt opprinnelige fylke. Slike hendelser må ha påvirket maktfordeling i fylkene og representasjon på tingene. Det bildet som tidligere har blitt tegnet når det gjelder fylkesinndelingen, blir derfor bare en konstruksjon, og må nyanseres litt i henhold til de mange faktorene som kunne føre til kontinuitetsbrudd og ustabilitet.

4.3 Betydningen av tingene i konfliktløsning

Det nordiske samfunnet i perioden 800-1050 var sterkt preget av maktkonkurransen og frykt for å miste ære. Ære påvirket måten folk handlet på, og var det grunnleggende etiske verdisystemet.²²⁷ I Håvamål står det; *Fe dør. Frender dør./ Dø skal også du./ Gjetord stort dør aldri bort/ som en mann sig vant.*²²⁸ Dette sier en god del om betydningen av et godt omdømme og ettermæle. Det hele tiden var viktig å etterstrebe mer ære for å sikre seg et godt rykte. Den stadige jakten på mer ære og omdømme, og frykten for å miste ære, førte til konkurranse og misunnelse.²²⁹ Feider hang nøye sammen med ære. Hevndrap var godt belagt i landskapslovene, og var ofte noe som måtte gjøres for å forsvare ære.²³⁰ Det er naturlig å tenke seg at æresjaget og medfølgende feider må ha ført til en del konflikter og ustabilitet. Som skrevet tidligere, har flere forskere antatt at tingene vokste frem som følge av en rettskapende evne i det trønderske samfunnet, eller som et *behov* for et system til å løse

²²⁶ Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 21.

²²⁷ Sigurdsson, *Norsk historie 800-1300*, 26.

²²⁸ *Håvamål*, overs. Alf Amble (Oslo: Nor, 1938).

²²⁹ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 21.

²³⁰ Sverre Bagge, "Mellom kildekritikk og historisk antropologi," *Historisk Tidsskrift* 02-03/2002.

konflikter.²³¹ Betyr det at samfunnet klappet sammen uten en tingorganisering? Hvor viktig var egentlig tingene i konfliktløsning?

I innledningen til Frostatingslova skriver Hagland og Sandnes at det på 1200-tallet fantes firefylkersting, tofylkersting og fylkesting i tillegg til eller under åttefylkerstinget på Frosta.²³² Det er også tenkelig at det fantes flere ting enn åttefylkerstinget i vikingtiden. Mange av sakene ble sannsynligvis tatt opp lokalt på fylkestingene, og ble ikke tatt opp i åttefylkestinget på Frosta. Tingene hadde flere funksjoner og var en viktig del av det norrøne samfunnet; på tingene tok frie menn avgjørelser om saker som angikk fellesskapet, som lovgivning, krig og konflikter, samt de var viktige arenaer for å spre nyheter.²³³ Men var egentlig tingene det viktigste organet for konfliktløsning før rikssamlingen?

På grunn av det mangelfulle kildematerialet i Trøndelag på dette punktet, er det nødvendig å se på forskning fra andre steder som er sammenlignbare med Trøndelag i tiden før rikssamlingen. Regionale forskjeller kan ikke utelukkes, men Island i fristatsperioden kan på mange måter sammenlignes med det trønderske samfunnet før rikssamlingen, der samfunnet var bygget på flere små høvdingdømmer fremfor én stor sentralmakt. Jon Vidar Sigurdsson har utført forskning rundt dette tema på Island, og hans forskning viser at det ikke var tingene som var det viktigste organene for konfliktløsning, men at voldgiften derimot hadde en sentral rolle i å avgjøre tvister i fristatsperioden.²³⁴ I Trøndelag før rikssamlingen var det, som på Island, ingen øverste sentralmakt som kunne dømme i tvister mellom to like mektige høvdinge, og heller ingen som kunne følge opp at den tapende part i tvisten betalte straffen sin. I slike tvister er det derfor sannsynlig at voldgiften spilte en stor rolle, ved at partenes venner ble enige om en løsning, og fulgte opp denne. Jon Vidar Sigurdsson forklarer i *Den vennlige vikingen* at "Det å la en sak gå til voldgift innebar som regel at de stridende parter ble enige om å utnevne like mange voldgiftsmenn, det vil si private dommere som skulle avgi en voldgiftskjennelse eller et forlik."²³⁵ I motsetning til på tingene, var ikke voldgiftsmennene bundet av formaliserte regler, hver enkelt sak var basert på skjønn. Voldgiftsmennene var gjerne partenes venner, og var minst like mektige som de stridende partene.²³⁶

²³¹ Se Skevik, "Inntrøndelag ved overgangen fra hedendom til kristendom.." og Hagland og Sandnes i innledningen til *Frostatingslova*.

²³² Hagland og Sandnes, "Innledning," XXIX.

²³³ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 64.

²³⁴ Sigurdsson, "The Role of Arbitration in the Settlement of Disputes in Iceland c. 1000-1300" (paper presented at the Ninth Carlsberg Academy Conference on Medieval Legal history, København, 2012).

²³⁵ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, 50.

²³⁶ Ibid.

Arnved Nedkvitne, som også tar utgangspunkt i kildene fra Island, nevner i *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år* flere problemer som kunne oppstå ved konfliktløsning på tinget. Han skriver at et problem var for en saksøker å få motparten til å møte på tinget og svare for seg, noe som ikke var så enkelt dersom det var en stormann eller venn av en mektig høvding som var motparten.²³⁷ Et annet problem var dommernes evner til å diskutere seg frem til enighet om hvordan uklare saksforhold faktisk var. Dommerne var stort sett bønder uten juridisk utdanning. Nedkvitne poengterer at ”dersom en mann påsto at han var blitt fratatt to hester eller mishandlet, og den anklagede nektet, så kunne ikke en slik domstol avgjøre om mannen faktisk var blitt krenket.”²³⁸ Det største problemet, ifølge Nedkvitne, oppstod når dommen var avsagt og skulle settes i verk. Hvis den tapende parten nektet å godta dommen, og nektet å betale boten sin, måtte den seirende parten få hjelp fra nettverket sitt for at dommen skulle bli fulgt opp.²³⁹ Nedkvitne mener at loven kunne være av betydning og brukes i praksis ”dersom to høvdinger var enige om at dette var beste måten å løse en konflikt på.”²⁴⁰ På denne måten fungerte loven og tinget som en frivilling voldgift, da en dom ikke hadde noe verdi i seg selv.²⁴¹

Voldgift som en måte å løse tvister på, var en effektiv metode, og førte til at ingen rivaliserende parter feidet med hverandre i flere tiår for gamle, uløste konflikter.²⁴² Jon Vidar Sigurdsson presiserer at voldgiftsdommerne var under press, da det var viktig å komme frem til en løsning ”begge parter kunne akseptere og ikke tolke som en fornærmelse.”²⁴³ Fordelen med å løse tvister gjennom voldgift var altså at partene kunne komme seg ut av en konflikt med æren i behold. Gjennom bruk av voldgift for å løse konflikter, resulterte konflikter dessuten ofte til at de stridende høvdingene opprettet vennskap seg i mellom. Voldgift, som blir omtalt som ”den mest effektive og sikreste måten å avslutte konflikter på”,²⁴⁴ har etter all sannsynlighet spilt en viktig rolle også i Trøndelag. Ære var en viktig verdi i det norrøne samfunnet, inkludert Trøndelag, og denne måten å løse konflikter på, gjorde det mulig å løse konflikter og fortsatt ha æren i behold. Kanskje var ikke *behovet* for å ha en utarbeidet

²³⁷ Arnved Nedkvitne, *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år* (Oslo/Danmark: Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag AS, 2011), 33.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ibid., 33-34.

²⁴¹ Ibid., 34.

²⁴² Sigurdsson, "The Role of Arbitration in the Settlement of Disputes in Iceland c. 1000-1300."

²⁴³ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, 51.

²⁴⁴ Sigurdsson, *Den vennlige vikingen*, 50.

tingorganisering for å løse konflikter så stort som blant andre Hagland og Sandnes har hevdet?

4.4 Fylkesgrensene og tingene, en ny vinkling

Claus Krag hevder at det trønderske lovfellesskapet ikke lar seg i datere med full sikkerhet. Han legger den aritmetiske regelmessigheten, ting etter prinsippet 8:4:2:1²⁴⁵ til grunn for at den trønderske tingorganiseringen ikke kunne ha vokst frem av seg selv; regionen må på et eller annet tidspunkt ha vært ”gjenstand for en systematisk regulering.”²⁴⁶ Her reiser spørsmålet om hvem som stod bak denne reguleringen seg. Kan denne systematiske reguleringen for eksempel knyttes til Ladejarlene? Krag, på sin side, hevder at denne systematiske reguleringen skjedde allerede i forhistorisk tid.²⁴⁷ Merete Røskaft tok i sin avhandling fra 2003 til orde for en ny tenkning rundt dateringen av fylkesgrensene. Hun argumenterte for at Ladejarlene kan ha stått bak en ”planmessig inndeling av regionen i territorielle enheter.”²⁴⁸ Denne teorien innebærer en mye senere datering av fylkesgrensene enn tidligere forskere har antatt. Røskaft understreket at det er ikke er sannsynlig at en territoriell og administrativ inndeling som den trønderske fylkesinndelingen kan ha blitt til i en slik grad uten at en overordnet maktinstans har trukket opp grensene for egen vinning.²⁴⁹ Ladejarlenes strategiske plassering på Lade gjorde at de kunne kontrollere handelen, og at de fikk en slags mellomposisjon mellom de lokale høvdingene og stormenn i områder utenfor Trøndelag. Røskaft henviser til denne mulige posisjonen når hun argumenterer for at Ladejarlene kan ha vært initiativtakere til en inndeling av Trøndelag i fylker, noe som for meg virker sannsynlig. Røskaft argumenterer med at hennes teori om at Ladejarlene var initiativtakere til fylkesinndelingen kan være med på å forklare Strindafylkets betydningsfulle stilling i Trøndelag.²⁵⁰ Dette fylket strakte seg over viktige deler av Trondheimsfjorden, som inkluderte både Lade og Frostatinget, og senere også Nidaros og Øyratinget.

Som jeg har påpekt tidligere, var det mange faktorer som kunne føre til maktskifter. Hyppige dødsfall på grunn av krig, vikingtokter, konflikter, sykdom med mer, må ha ført til

²⁴⁵ ”I historisk tid bestod hele tingområdet på åtte fylker av to deler, Ut-Trøndelag og Inn-Trøndelag. De to delene omfattet hver fire fylker, og var også delt i to-fylkers deler foruten i enkeltfylker.” Claus Krag, *Vikingtid og rikssamling 800-1130*, red. Knut Helle, Aschehougs Norgeshistorie (Oslo: Aschehoug & Co, 1995), 97.

²⁴⁶ Ibid., 97-98.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Røskaft, *Maktens landskap*, 168.

²⁴⁹ Ibid., 175.

²⁵⁰ Røskaft, "Trøndernes lovområde," 202.

stadige utskiftninger på toppen av samfunnssjiktet. Hvilke konsekvenser fikk disse utskiftningene? Slik jeg ser det, er det to mulige følger av at det skjedde en stadig utskiftning på toppen av samfunnssjiktet; Én mulig konsekvens er at nye ledere betød nye strukturer, og man fikk dermed en endret organisasjon av samfunnet, både når det gjelder maktstrukturer, tingorganisering og fylkesgrenser. En annen mulig konsekvens er at det blir nye ledere, mens ”bedriften” består. ”Bedriften” betyr i denne sammenheng faste strukturer når det gjelder maktsentre, ting og fylker.

I det første alternativet, har venns­kapsrelasjoner mye å si for strukturene i samfunnet. De ulike faktorene som kunne føre til ustabilitet²⁵¹, har også stor påvirkning i dette alternativet, i motsetning til det andre alternativet. I det andre alternativet, der nye menn overtar allerede etablerte ”stillinger”, påvirker ikke ustabilitetsfaktorer i like stor grad. En forutsetning for at alternativ nummer to skal være mulig, er at de nye høvdingene, som overtar lederposisjonene på tinget og i fylket, stiller samme krav og ”godtar” det samme som tidligere høvdinge. På den måten vil strukturene bestå, og tinget og fylkene kan være organisert på samme måte som tidligere, men med nye ledere. Problemet med dette alternativet er at det ikke passer så godt overens med det vi vet om ære.

Det trønderske samfunnet var, i likhet med resten av Norden, et æresamfunn. Høvdinge var stadig på jakt etter mer ære, og for å få mer ære, måtte de gjerne øke sin makt. Med høvdinge som stadig jaktet på mer ære og mer makt, er det vanskelig å tenke seg at de ville godta å stille de samme krav som sine forgjengere. En mulig løsning på dette alternativet, er at det var én leder som stod over de andre, og som kunne kontrollere at ”bedriften bestod”, det vil si fylkene og tingene. Det var her Ladejarlene kom inn i bildet, slik jeg ser det. Jeg ser det derfor som sannsynlig at det første alternativet, med nye strukturer som en konsekvens av nye ledere, var mest vanlig før Ladejarlene fikk manifestert sin posisjon i Trøndelag, og at man med Ladejarlene fikk en overgangsperiode til et mer varig system. Med denne teorien støtter jeg meg til Merete Røskafte teori om at Ladejarlene var initiativtakere til fylkesinndelingen, altså en senere datering av fylkesinndelingen enn forskere har antatt tidligere.²⁵² Med tilnærmet likestilte høvdinge på stadig jakt etter mer ære og makt, ser jeg en fast og varig organisering av maktstrukturene, tingene og fylkene som lite sannsynlig. En mer varig organisering av disse strukturene mener jeg derfor må ha kommet med Ladejarlene.

²⁵¹ Arveregler, problemer med å skaffe sønner, krig, konflikter, vikingtokter osv. Jfr. Kapittel 2.

²⁵² Røskafte, "Trøndernes lovområde," 202.

4.5 Sammenfatning

I dette kapitlet har jeg sett på tidligere forskning rundt tingorganiseringen, og stilt spørsmålsteget ved hvor tidlig det ble etablert et organisasjonsfellesskap i form av ting og fylker og eventuelt hvor stabilt dette systemet var. Når det gjelder fylkesinndelingen, har det i tidligere forskning ikke blitt satt mange spørsmålsteget ved stabiliteten på fylkesgrensene. Det har blitt fokusert mer på hvor langt tilbake i tid fylkesgrensene går, og om den inndelingen fra *Aslak Bolts jordebok* var gjeldende så tidlig som i vikingtiden. Jeg mener her at arveregler, fraflytting og andre ustabilitetsfaktorer kunne føre til stadige kontinuitetsbrudd. Disse faktorene må derfor tas med i betraktningen når fylkesinndelingen og tingorganiseringen skal diskuteres. Tingorganiseringen bygde på høvdingmakten, og familieustabilitet må derfor ha påvirket stabiliteten i tingfellesskapet. Tingene var viktige instanser i det norrøne samfunnet, men tingene hadde ikke nødvendigvis så stor betydning i konfliktløsning, og de fleste saker ble kanskje i Trøndelag, som på Island, løst ved voldgift. Synet på tingenes sterke posisjon og tidlige utvikling i Trøndelag, har tidligere vært med på å bygge opp om tesen om at dette var et uvanlig godt organisert og stabilt område. Hvis de aller fleste saker ble løst med voldgift, utenfor tingene, var derimot ikke *behovet* for en tingorganisering for å løse konflikter så stort.

Vi har ingen sikre indikasjoner på at fylkesinndelingen har røtter tilbake i forhistorisk tid, og jeg støtter meg til Røskafts teori om at Ladejarlene var initiativtakere til fylkesinndelingen. Det på bakgrunn av at ulike ustabilitetsfaktorer må ha påvirket strukturene. Hvis strukturene skulle bestå ved lederskifte eller høvdingers død, har jeg pekt på at det forutsetter det at nye ledere hadde samme ambisjoner som de tidligere lederne, noe som ikke passer overens med det at høvdingene stadig jaktet mer ære. Jeg ser det derfor som lite sannsynlig at disse strukturene, det vil si tingene og fylkene, kunne vedvare i stabile rammer uten en sentralmakt. En sentralmakt vil i dette tilfellet si noen som har kontroll over regionen som helhet. Det innebærer en senere datering av fylkesinndelingen, og dermed også tingorganiseringen enn hva som har vært tendensen i tidligere forskning. Samtidig må det understrekes at selv om det ser ut til at det var klare sammenhenger mellom fylkesinndeling og tingorganisering, utelukker ikke dette at det eksisterte en form for rettslig fellesskap på lokalt nivå før utformingen av fylkene.²⁵³

²⁵³ Røskaft, *Maktens landskap*, 177.

5 Ladejarlenes innflytelse i Trøndelag

Lade er det absolutt hyppigst nevnte maktsenteret i *Heimskringla* i de tidligste sagaene, noe som kommer tydelig frem i tabellen i kapittel to. Lade omtales hyppig i Harald Hårfagres saga, Håkon den godes saga, Olav Tryggvassons saga, samt at det også nevnes i Håkon jarls saga og Olav den helliges saga. Tabellen viser at Lade som maktsentrum nevnes til sammen ti ganger. I tillegg omtaler Snorre de ulike Ladejarlene atskillige ganger uavhengig av Lade. Første gang Lade nevnes er i Harald Hårfagres saga, der det står at det var Harald Hårfagre som bygde Lade og gjorde dette til sitt sete.²⁵⁴ I denne sagaen omtales også han som regnes som den første Ladejarlen, Håkon Grjotgaardson jarl. Han inngikk vennskap med kong Harald Hårfagre, og fikk makten over Strindafylke.²⁵⁵ Det ble starten på en mektig og dominerende høvdingslekt med sete på Lade, som tidvis hadde innflytelse både i og utenfor Nordens grenser. Hvordan klarte Ladejarlene å bli en den ledende høvdingslekten i Trøndelag? Og hvordan klarte de å opprettholde makten, i en ellers politisk ustabil tid? Dette er spørsmål jeg vil belyse i det følgende, samt hvordan dette påvirket de andre maktsentrene i Trøndelag.

5.1 Lade som maktsentrum

Lade som maktsentrum blir, som vist i tabellen i kapittel to, omtalt ti ganger i *Heimskringla*, i fem ulike sagaer. Lade omtales første gang i Harald Hårfagres saga, og siste gang i Olav Haraldssons saga. Det tilsvarer et tidsløp på i overkant av hundre år. Denne gården var altså et stabilt maktsenter sammenlignet med de andre som blir nevnt i sagalitteraturen. Lade lå i vikingtiden strategisk plassert på en halvøy ved inngangen til Trondheimsfjorden, og ble det kanskje viktigste maktsenteret i Trøndelag med sentrumsfunksjoner av både økonomisk, politisk og religiøs karakter.

Det er gjort få arkeologisk funn fra Ladehalvøya, og det er så godt som ingen fornminner igjen der, da dette området er sterkt preget av bebyggelse og industrivirksomhet.²⁵⁶ Røskaft poengterer at det arkeologiske materialet er så mangelfullt at det gir få holdepunkter for å si noe om gårdens status i førkristen tid, men hevder imidlertid

²⁵⁴ *Snorres kongesagaer*, 53.

²⁵⁵ *Ibid.*, 52.

²⁵⁶ Røskaft, *Maktens landskap*, 106.

at da Ladejarlene slo seg ned på gården, var den allerede etablert som en storgård.²⁵⁷ Grethe Authén Blom har på den andre siden hevdet at det ikke ser ut til at Lade har vært bebodd av folk med høy status før Ladejarlene tok over.²⁵⁸ Olav Skevik er av samme oppfatning som Blom på dette punktet, og mener at det meste taler for at Lade hevet seg over de andre gårdene først da gården ble sete for jarlene.²⁵⁹

5.2 Ladejarlenes opphav

Hvor kom så den høvdingslekten som ble til de mektige Ladejarlene fra? Flere forskere har presentert teorier om at Ladejarlene opprinnelig kom nordfra, fra Helgelandskysten.²⁶⁰ Til grunn for disse teoriene ligger hyllingsdiktet *Håløygjatal*, som skalden Øyvind Skaldespiller diktet på slutten av 900-tallet til ære for Håkon Sigurdsson jarl.²⁶¹ Blant andre har Grethe Authén Blom beskrevet en teori om Ladejarlenes opprinnelse. Hun hevder at det nord i landet skal ha sittet flere konge- og jarleætter som baserte sin økonomi på omsetning av etterspurte luksusvarer som dun, pelsverk og hvalrosstann, og at én av disse slektene begynte å trekke sørover uten å miste forbindelsen til stamstedet.²⁶² Bakgrunnen for at denne slekten begynte å trekke sørover, hevder Blom kan ha vært for å vinne kontroll over sjø- og handelsveien via støttepunkter langs ruten.²⁶³ Bloms teori er basert på *Håløygjatal*, og hun skriver at etter et mulig inngifte i Herlaugsætten i Namdalen, trådte ætten ”ut av sin mytiske fortid – som skalden leder tilbake til Odin – og inn i historiens lys med Håkon Grjotgaardsson”²⁶⁴, som etter noe usikre indikasjoner satt ”strategisk plassert på *Yrjar*, i dag Ørlandet, nærmere bestemt Agdenes.”²⁶⁵ Frans-Arne Stylegar legger derimot vekt på at Ladejarlenes

²⁵⁷ Røskaft, *Maktens landskap*, 106-08.

²⁵⁸ Blom, *Hellig Olavs by*, 30.

²⁵⁹ Olav Skevik, *Folk og fylker i fjerne tider. Inntrøndelags historie før 1600* (Trondheim: Nord-Trøndelags fylkeskommune, 1997), 154.

²⁶⁰ Blant andre Holmsen, *Nye studier i gammel historie.*; Olav Skevik, "Nye herrer til Trøndelag," i *Trøndelags historie. Bind 1. Landskapet blir landsdel. Fram til 1350*, red. Ida Bull (Hovedredaktør), Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005).; Blom, *Hellig Olavs by.*; Krag, *Vikingtid og rikssamling 800-1130*, 84.

²⁶¹ Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl*, 25.

²⁶² Blom, *Hellig Olavs by*, 24.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Ibid. Agdenes er et sted med en svært strategisk plassering, i likhet med Lade. Det ligger helt ytterst i Trondheimsfjorden, og det er en trang ferdselsvei gjennom fjorden akkurat der, noe som kunne bety muligheter for å kontrollere ferdsel. Store gravhauger der som tyder på at dette også har vært et maktsentrum. Helle Vangen Stuedal, "Gravene på Uthaug," i *Funn og forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologseminarer i 2003.*, red. Eskil Følstad og Olav Skevik (Stiklestad: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2005), 51.

opphavsmyte må sees som en myte, og at ”kildegrunnlaget for å hevde at Ladejarlene hadde kommet nordfra til Trøndelag i nokså sen tid, er særdeles tynt.”²⁶⁶ Og det *er* et tynt kildegrunnlag; vi har få opplysninger om ladejarlene før de slo seg ned på Lade, bortsett fra *Håløygjatal*. Erik Gunnes hevder på sin side at *Håløygjatal* vitner klart nok om at Ladejarlsætten har hatt en fortid i Nord-Norge.²⁶⁷

Det er for tynt kildegrunnlag til å si noe sikkert om ladejarlenes opphav, men det er ikke utenkelig eller usannsynlig at de kan ha hatt sin avstamning nordfra. Opphavsmyten var uansett noe som ble benyttet av jarlene og deres skalder for å legitimere maktgrunnlaget. Hva slags maktgrunnlag Ladejarlsætten hadde, er noe jeg skal gå nærmere inn på i det følgende delkapittelet. Hva var det som gjorde at Ladejarlslekten bestod som en av de mektigste høvdingsslektene over flere generasjoner, i en periode preget av utskiftninger og ustabilitet?

5.3 Maktgrunnlaget

Det finnes ikke mange kilder som omhandler Håkon Grjotgaardsson, så teorier om han og hans opphav blir bare antakelser. *Heimskringla* og *Fagerskinna* er motstridende når det gjelder forholdet mellom Håkon Grjotgaardsson jarl og Harald Hårfagre, og deres forhold til Lade. Snorre skriver i *Heimskringla* at Håkon Grjotgaardsson kom fra Ørlandet og møtte Harald Hårfagre inne i Trondheimen. Kong Harald var da i gang med å bekjempe kongene i trøndelagsfylkene, og fikk hjelp av Håkon. Håkon ble etter dette kong Haralds jarl og fikk herredømmet i Strindafylke i Trøndelag.²⁶⁸ I *Fagerskinna* står det derimot at Harald kom til Lade på veitsle hos Håkon Grjotgaardsson.²⁶⁹ Frans-Arne Stylegar omtaler forskjellen på disse versjonene som enorm, da det sier mye om Håkon Grjotgaardssons maktgrunnlag. Ørlandet var på den tiden et ganske perifert sted i det politiske landskapet i Trøndelag, mens Lade lå mye mer strategisk plassert i nærheten av de andre maktsentrene i Trondheimen. Stylegar poengterer at ”mens jarlen hos Snorre skylder Harald sin makt og myndighet, fremstår han i *Fagerskinna* som en hersker med et selvstendig maktgrunnlag – en trønderkonge.”²⁷⁰ Snorre tillegger Harald Hårfagre mest makt, mens *Fagerskinna* tillegger jarlen mest makt.

²⁶⁶ Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl*, 27.

²⁶⁷ Erik Gunnes, *Rikssamling og kristning. 800-1177*, red. Knut Mykland, Norges historie (Oslo: J.W.Cappelens Forlag. A.S., 1976), 71.

²⁶⁸ *Snorres kongesagaer*, 52.

²⁶⁹ *Fagerskinna*, 43.

²⁷⁰ Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl*, 26.

At Snorre tillegger Harald Hårfagre mest autoritet, kan være en bevisst strategi fra Snorres side, for å fremheve Hårfagreættens makt, og for å legitimere denne slektens rett til herredømmet over flere deler av landet(i dette tilfellet; Trøndelag). Harald Hårfagre var hovedsakelig en vestlandskonge²⁷¹, så jeg vil hevde at det er sannsynlig at *Fagerskinna* er mer troverdig når det gjelder hvem som var på Lade først. Det er altså vanskelig å si noe sikkert om hvordan Ladejarlene etablerte sitt maktgrunnlag i Trøndelag, men det er sannsynlig at de første Ladejarlene brukte en del ressurser på å etablere og å opprettholde vennskap med andre høvdinge og bønder i Trøndelag. Ladejarlene bygde opp sin makt og innflytelse i Trøndelag gradvis, og det var sannsynligvis ikke snakk om noen erobring. Gjennom vennskap og ekteskapsallianser fikk de gradvis manifestert sin posisjon.

5.3.1 Vennskap

I kapittel 2 brukte jeg Ladejarlsslekten som et eksempel på at slektene ikke overlevde veldig lenge. Likevel klarte Ladejarlsslekta å overleve på toppen av samfunnssjiktet lenge nok til å få sterk innflytelse og til å etablere betydningsfulle strukturer i Trøndelag. Hvordan klarte Ladejarlene å holde på makten over flere generasjoner? For det første kan Ladejarlene ha utnyttet en ustabil tid i Trøndelag for å etablere sin makt. Deretter må vennskap og relasjoner med de lokale høvdingene ha spilt en viktig rolle. For høvdingene i vikingtiden var det viktig å inngå og å opprettholde vennskap med høvdinge og bønder gjennom gaveutveksling og gjestebud(jfr. Kap.2). I en tid der makt handlet mer om kontroll over mennesker enn kontroll over områder, var det avgjørende for en høvding å være gavmild og gjestfri overfor sine venner.²⁷² Sigurd jarl, den andre i rekken av Ladejarlene i *Heimskringla*, hadde stor makt i Trondheimen, og blir av Snorre beskrevet som svært gavmild; ”Sigurd jarl var raus og gavmild; han gjorde engang noe som det går stort ord av, han laget et svært gilde på Lade og bar sjøl alle omkostningene.”²⁷³ Slike handlinger var viktige for å bygge opp og opprettholde en maktposisjon. Vennskap måtte vedlikeholdes, og det ble ofte gjort ved å holde gjestebud.

Hans Jacob Orning hevder at en høvding baserte sin makt på personlige bånd til lokale bønder, og de høvdingene som var mest populære var de som viste seg mektige og effektive. Samtidig påpeker han at slike suksessrike ledere ble sett på som en trussel av andre mektige menn, og at det derfor var viktig å ha et godt utbygd nettverk av allianser til andre

²⁷¹ Sigurdsson, *Norsk historie 800-1300*, 67.

²⁷² *Ibid.*, 63.

²⁷³ *Snorres kongesagaer*, 88.

ledere for å ikke bli utmanøvrert.²⁷⁴ Ladejarlene mestret denne balansegangen i stor grad. De inngikk vennskap med flere stormenn og bønder i Trøndelag, i tillegg til å inngå allianser med mektige menn utenfor Trøndelag. Den første Ladejarlen, Håkon Grjotgaardson, vet vi lite om, så det å si noe utfyllende om hans vennskapsinngåelser blir vanskelig. Den andre Ladejarlen, Sigurd jarl, har derimot fått mye omtale hos Snorre. Han fremstår som en dyktig politiker som står i en posisjon hvor han kan mekle mellom Håkon Adalsteinsfostre og de lokale høvdingene i Trøndelag. For å kunne stå i denne posisjonen, forutsatte det at Sigurd jarl fra før hadde inngått vennskap med høvdingene og at han var anerkjent blant disse. Sigurd jarl var ifølge Snorre svært gavmild, og dette satte hans venner pris på. Sigurd fikk tilsynelatende en slags lederstilling i Trøndelag, for da Håkon Adalsteinsfostre senere sendte bud til Sigurd jarl om hjelp, kom jarlen til Håkon med en stor hær av trønderske stormenn.²⁷⁵

I tillegg til å inngå vennskap med bøndene og de lokale stormennene, inngikk de tidligste Ladejarlene vennskap med kongene av Ynglingeætten. Håkon Grjotgaardson jarl giftet ifølge Snorre bort sin datter Åsa til Harald Hårfagre, og inngikk på denne måten vennskap; ”kongen satte nå Håkon svært høyt.”²⁷⁶ Det var vanlig for stormenn i vikingtiden å gifte bort sine døtre til andre stormenn for å sikre en avtale om vennskap. Vennskapsalliansen mellom Ynglingeætten og Ladejarlene gikk videre til neste generasjon; den unge Håkon Adalsteinsfostre oppsøkte sin venn Sigurd Håkonson jarl da han kom til Norge fra England. Snorre skriver at ”Sigurd jarl var kong Håkons kjæreste venn.”²⁷⁷ Begge parter hadde vinning på dette vennskapet. Sigurd jarl hjalp Håkon Adalsteinsfostre til å bli konge, og fikk til gjengjeld befestet sin makt i Trøndelag, og fikk ”være i fred” for eventuelle andre som ville kreve makten utenfra. Etter Håkons død gikk imidlertid ikke vennskapet mellom disse slektene videre, og de ble i stedet fiender som konkurrerte om makten. Håkon Adalsteinsfostre hadde ingen barn, og det ble hans nevøer(Eirikssønnene) som ble arvtagere til hans maktposisjon. De mislikte at Ladejarlen hadde så mye makt i Trøndelag, og forholdet mellom disse slektene ble dermed heller preget av konkurranse og fiendskap enn vennskap og samarbeid.²⁷⁸

De senere Ladejarlene, inngikk også allianser med de danske kongene. Håkon Sigurdsson jarl inngikk vennskap med den danske kongen Harald Blåtann, og spilte på denne

²⁷⁴ Orning, *Norges historie - bind 1. Frem til 1400*, 95.

²⁷⁵ *Snorres kongesagaer*, 92.

²⁷⁶ *Ibid.*, 53.

²⁷⁷ *Ibid.*, 86.

²⁷⁸ *Ibid.*, Håkon den godes saga, Eirikssønnenes saga.

alliansen for å skaffe seg makt i Norge.²⁷⁹ Håkon jarls sønn Erik Håkonsson ble gift med Gyda, datter av danske kong Svein Tjugeskjegg, og styrket på denne måten alliansen med danskekongen.²⁸⁰ Han ble gjennom denne alliansen også venn med Knut den mektige i England, Gydas bror. Ifølge Olav Skevik var Ladejarlene underordnet de danske kongene i et slags vasall-forhold etter ca. 970. Han ser denne bakgrunnen for denne alliansen som en motsats til Hårfagreætta, i tillegg til at det grunnet i felles interesser rundt fjernhandelen.²⁸¹ Gjennom å inngå allianser med de danske kongene, som en motsats til Hårfagreætta, fikk Ladejarlene sannsynligvis sikret sin posisjon i Trøndelag. På denne måten ble det vanskeligere for kongene av Hårfagreætta å konkurrere med Ladejarlene i Trøndelag.

For å opprettholde sin maktposisjon, var Ladejarlene, som andre høvdinge og stormenn, avhengig av å ha et godt omdømme blant sine venner. Gro Steinsland hevder at Håkon jarl ifølge tradisjonen skal ha omgitt seg med et helt hoff av skalder som produserte jarlesetets religiøs-politiske propaganda.²⁸² Dette understreker viktigheten av et godt omdømme. Ved tap av gode lederegenskaper, eller hvis en høvding tapte omdømme, kunne det føre til at bøndene begynte å se seg om etter en annen leder. Håkon Sigurdsson jarl var ifølge Snorre ”vennesæl blant bøndene det meste av tida han levde”.²⁸³ Dette varte likevel ikke evig, og Snorre beskriver videre hvordan en leders dårlige oppførsel straffet seg: ”da det lei på, ble jarlen så lei med det at han ikke var sømmelig i omgang med kvinner[...]. Dette skaffet ham mye uvennskap med kvinnenenes frender; bøndene tok til å gi vondt fra seg, slik som trøndere har for skikk når det er noe de ikke liker.”²⁸⁴ Det førte til at bøndene så en ny og bedre leder i Olav Tryggvason. Håkon jarl ble drept av sin egen trelld da de gjemte seg for sinte bønder i grisebingen på gården Romol i Gauldalen.

5.3.2 Økonomi

For å etablere og vedlikeholde makten var økonomien en viktig faktor. Stylegar legger vekt på at inntekter fra plyndringsferder og fra handelen med håløyger og samer ”må sammen med de rike jordbruksressursene i de brede bygdene ved Trondheimsfjorden og i de lange

²⁷⁹ *Snorres kongesagaer*, Olav Tryggvassons saga.

²⁸⁰ *Ibid.*, 189.

²⁸¹ Skevik, "Nye herrer til Trøndelag," 221.

²⁸² Gro Steinsland, *Den hellige kongen. Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*. (Oslo: Pax Forlag A/S, 2000), 176.

²⁸³ *Snorres kongesagaer*, 158.

²⁸⁴ *Ibid.*

dalførene sør og øst for fjorden ha gitt Ladejarlene et solid maktgrunnlag.²⁸⁵ Stylegard drar også inn storviltjakt i fjellbygdene, samt den omfattende jernvinna som foregikk i Trøndelag, som viktige elementer i Ladejarlenes økonomiske grunnlag. Han hevder at man kan forestille seg at jernutvinningen i Trøndelag og Härjedalen var ”kontrollert av sentrale politiske miljøer som blant andre Ladejarlene.”²⁸⁶ Det er litt usikkert å si om Ladejarlene var blant dem som kontrollerte jernutvinningen i disse områdene. Det var nok langt flere mektige aktører som spilte inn i den prosessen, men jernutvinningen fulgte utviklingen med at makten i løpet av vikingtiden sannsynligvis ble flyttet fra Inntrøndelag til Uttrøndelag. I jernalderen hadde de inntrønderske bygdene et klart forsprang når det gjaldt jernutvinninga, og hadde tidlig utviklet en type ovn som i en lang periode bare fantes der.²⁸⁷ I vikingtiden tok Uttrøndelag igjen Inntrøndelag på disse områdene, og det maktpolitiske tyngdepunktet ble flyttet. Om denne utviklingen kan sees i sammenheng med Ladejarlenes ankomst til Trøndelag, er likevel litt for usikkert til å kunne hevde. Ladejarlenes økonomiske grunnlag må uansett ha vært stort, og var viktig for at de kunne holde på rollen som den mektigste høvdingslekten i Trøndelag i fem generasjoner.

Kontroll med handelen var også et viktig element i Ladejarlenes maktgrunnlag. Gunnes hevder at svar på spørsmålene om hvem Ladejarlene var, hvor de kom fra og hvordan de kunne få makten i Trøndelag, ligger i de nye forholdene som vikingtiden førte med seg. Et åpent europeisk marked for luksusvarer fra Nord-Norge, gjorde nordnorske høvdinge rikere og mektigere, og Ladejarlene kunne gradvis ta grep om hele leia sørover til Trondheimen.²⁸⁸ Røskaft legger også vekt på distribusjon av varer som en viktig faktor i Ladejarlenes maktgrunnlag, og da gjerne luksusvarer som skinn og pelsverk.²⁸⁹ I vikingtiden økte handelen både på et lokalt, regionalt og internasjonalt plan.²⁹⁰ Ladejarlene hadde praktiske fordeler med sin strategiske plassering på Lade, i inngangen til Trondheimsfjorden, og kunne spille en viktig rolle handelen. Schreiner understreker at den som kontrollerte det relativt smale innløpet til Trondheimsfjorden, hadde et middel til å øve innflytelse på forholdene i

²⁸⁵ Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl*, 31.

²⁸⁶ *Ibid.*, 32.

²⁸⁷ Wintervoll, "Logistikk og transport."

²⁸⁸ Gunnes, *Rikssamling og kristning. 800-1177*, 69.

²⁸⁹ Røskaft, *Maktens landskap*, 106.

²⁹⁰ Røskaft, "Høvdingmakt og lokale sentra. Brudd eller kontinuitet ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder.," i *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, red. Øystein Walberg (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996), 40.

Trøndelag.²⁹¹ Tanken om at Ladejarlene baserte en stor del av sin økonomi gjennom å være eksportører, harmoniserer ifølge Holmsen svært godt med navnet ”Lade”, som kan bety ”lasteplassen”.²⁹² Ladejarlene kunne ved sin plassering på Lade kontrollere handelen mellom Trøndelag og landene i vest. De hadde dessuten kontakter både lokalt, regionalt og internasjonalt gjennom sine vennskapsinngåelser.

Olav Skevik trekker frem sameskatten som et viktig inntektsgrunnlag for Ladejarlene. Han trekker sammenhenger mellom Ladejarlene og Ottar, en høvding fra Hålogaland, som reiste til kongen av Wessex i England litt før 900. Ottar fortalte i Wessex om sine kostbare handelsvarer, og høvdingene i nord fikk mye av varene av en skatt som samene betalte.²⁹³ Skevik skriver om Ladejarlenes maktgrunnlag at ”Varer fra samene gikk inn i inntektsgrunnlaget, og her var nok maktforholdet så ulikt at utbytting er rette ordet. Det er ingen grunn til å tru at jarlene ga fra seg denne inntekta da de kom til Lade.”²⁹⁴

5.3.3 Ledere av kulten

I tillegg til det økonomiske maktgrunnlaget, hadde Ladejarlenes posisjon som kultledere mye å si for at de kunne opprettholde makten over flere generasjoner. I *Heimskringla* står det om Ladejarlenes posisjon som arrangører av blotgilder, i dette tilfellet Sigurd jarl; ”Sigurd Ladejarl var svær til å blote, og det var Håkon, far hans også. Sigurd holdt alle blotgildene på kongens vegne der i Trøndelag.”²⁹⁵ I Ladejarlenes opphavsmyte fra Håløgjatal kommer det frem at Ladejarlene stammer fra gudene. Dette ble brukt for å legitimere posisjonen som sterkeste høvdingslekt. Det var vanlig at høvdingene i vikingtiden og tidligere fungerte både som politiske og religiøse ledere. Røskaft karakteriserer religionens legitimerende kraft som en effektiv måte å sikre maktutfoldelse, under de forutsetninger at de man utøver makt over aksepterer de samme referanserammene. Så fremt man innfant seg innenfor den samme referanserammen, ville mulighetene for effektiv maktutfoldelse være sikret ”ved å begrunne sosial status og politisk makt med henvisning til krefter utenfor den observerbare virkeligheten.”²⁹⁶ Både Ladejarlsætten og Hårfagreætten påberopte seg et gudегitt opphav. Ifølge Jon Vidar Sigurdsson kunne sannsynligvis alle høvdingætter påberope seg et gudегitt

²⁹¹ Johan Schreiner, *Trøndelag og rikssamlingen* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, 1928), 8.

²⁹² Holmsen, *Nye studier i gammel historie*, 67.

²⁹³ Skevik, ”Nye herrer til Trøndelag,” 207.

²⁹⁴ *Ibid.*, 209.

²⁹⁵ *Snorres kongesagaer*, 88.

²⁹⁶ Røskaft, *Maktens landskap*, 18.

opphav før fremveksten av konge-/jarlemakten. Da disse to ættene vokste frem, skjedde det på bekostning av de andre, og de øvrige ættene ble på denne måten avsakralisert i rikssamlingsprosessen.²⁹⁷ Det at Ladejarlene kom utenfra, kan ha vært med på å gjøre opphavsmysten troverdig for bøndene, og det kan ha hjulpet Ladejarlene til å få en maktposisjon over de andre høvdingene i Trøndelag.

5.4 Hvordan påvirket Lade de lokale maktsentrene?

Det er som nevnt tidligere i kapittelet litt ulike versjoner i *Heimskringla* og *Fagerskinna* på hvem som kom først i Trøndelag; Håkon Grjotgaardsson eller Harald Hårfagre. Nyere forskning har vært opptatt av at Harald Hårfagre først og fremst var en vestlandskonge, så det er trolig at Ladejarlene kom først til Lade av disse. Jon Vidar Sigurdsson skriver i *Det norrøne samfunnet* at ”det ser ut til at Ladejarlene sikret seg overherredømme over Trøndelag og Nord-Norge omtrent samtidig med at Harald Hårfagre gjorde det på Vestlandet[...].”²⁹⁸ Jeg tar også utgangspunkt i teorien om at Ladejarlene etablerte sin makt i Trøndelag før kongene av Hårfagreætten kom dit.

Ladejarlene ble i løpet av 900-tallet de mektigste aktørene i det politiske landskapet i Trøndelag, og hadde bygd seg opp stor makt gjennom økonomi, vennskapsinngåelser og religionsutøvelse. Gjennom sin opphavsmyte, der det kom frem at de stammet fra Odin, kunne de legitimere sin opphøyde posisjon. Siden det å påberope seg et gudegitt opphav sannsynligvis var noe alle høvdingeslekter gjorde før Ladejarlenes makt vokste frem, ble disse slektene påvirket av Ladejarlenes fremvekst i den grad at de ble avsakralisert. Men skal vi tro Snorre, mistet ikke de trønderske maktsentrene sin religiøse sentrumsfunksjon selv om høvdingeslektene ikke lenger hadde et gudegitt opphav. I Håkon den Godes saga, Olav Tryggvasons saga og Olav den helliges saga, var det fortsatt lokale høvdingar som stod for blotingen, selv om Ladejarlene for lengst hadde etablert sin makt på Lade. Det siste eksempelet i *Heimskringla*, er da Olve fra Egge skulle arrangere blot på Mære, men ble avslørt og drept av Olav den hellige. Mære bestod altså som et religiøst senter i Inntrøndelag, selv om Lade kanskje fikk en lignende stilling i Uttrøndelag.

Selv om de lokale maktsentrene trolig beholdt en del av sine sentrumsfunksjoner, representerte sannsynligvis Ladejarlene noe nytt for Trøndelag når det gjaldt maktstrukturer i regionen. Olav Skevik skriver i *Trøndelags historie* at ”så vidt vi veit, var det første gang at

²⁹⁷ Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet*, 30.

²⁹⁸ Ibid.

landsdelen fikk samla ledelse, og det må ha skjedd en gang omkring 900.”²⁹⁹ De som tidligere hadde hatt makt i Trøndelag, storbøndene, måtte etter hvert innordne seg under de nye makthaverne; først Ladejarlene, deretter kongedømmet.³⁰⁰ Skevik skriver videre at ”Før jarlene kom, tok bygdehøvdingene seg av sakene sjøl, enten det gjaldt konflikter mellom folk, økonomi, gudsdyrking eller andre oppgaver. Mens jarlene styrte, må vi rekne med at de gikk inn i viktige saker mens de var på veitsle, slik kongene måtte gjøre senere.”³⁰¹

Hva sier det om stabiliteten i det trønderske samfunnet at det kom en høvdingslekt utenfra og kunne ta en jarleposisjon i denne regionen? Dette strider imot det bildet Snorre har tegnet i *Heimskringla*; trønderske bønder som stod samlet mot krefter utenfra. Hvis det stemmer at Ladejarlene kom nordfra, og etablerte sitt sete på Lade, der det er lite som tyder på at det var et maktsenter før Ladejarlene slo seg ned der, må det bety at høvdingene i Trøndelag kanskje ikke var så godt organiserte og ikke hadde en veldig stabil maktstruktur. Samtidig vil jeg anta at stabilitet i et samfunn går i bølgedaler, og det kan være at Ladejarlene etablerte seg i Trøndelag i en periode preget av ustabilitet. Hva kunne så Ladejarlene bidra med når det gjaldt organisering og stabilitet? Som jeg var inne på i forrige kapittel, kan Ladejarlene ha spilt en viktig, om ikke avgjørende, rolle for fylkesinndelingen og tingorganiseringen. Med Ladejarlene fikk Trøndelag en slags ”øverste instans” som kunne kontrollere at samfunnsstrukturene bestod, selv om det til tider sannsynligvis var store skiftninger i hvem som besatte de ulike ”stillingene” innad i organiseringen.

5.5 Sammenfatning

Ved inngangen til vikingtiden, fantes veldig mange høvdingdømmer og maktsentre i Trøndelag. På slutten av 800-tallet vokste Lade som maktsentrum seg større enn de andre. Utover på 900-tallet befestet Ladejarlene sin posisjon, og ble den mektigste ætten i Trøndelag. Ladejarlene står i en sterk og opphevet stilling i *Heimskringla*, og Lade er det maktsenteret som blir nevnt absolutt flest ganger i de tidligste sagaene. Gunnes omtaler Ladejarlene som ”handelsmenn og erobrere”,³⁰² men jeg vil understreke at det sannsynligvis ikke var snakk om noen erobring, men snarere en gradvis oppbygging av makt. For å bygge opp og opprettholde sin maktposisjon i Trøndelag, brukte Ladejarlene metoder som var vanlige fremgangsmåter blant høvdinge for å bygge opp makt i vikingtiden. Dette var

²⁹⁹ Skevik, "Nye herrer til Trøndelag," 219.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Ibid., 221.

³⁰² Gunnes, *Rikssamling og kristning. 800-1177*, 69.

metoder som religionsutøvelse, kontroll med handel og nettverksdannelser gjennom gaver og gjestebud, ekteskapsinngåelser og oppfostring. Når Ladejarlene klarte å opparbeide seg en opphøyet posisjon, *over* de andre høvdingene i Trøndelag, og også beholde denne maktposisjonen, kan det ha vært fordi de tok disse metodene ett steg videre. De andre høvdingene kontrollerte også handelen til en viss grad, men hadde kanskje ikke den samme muligheten til å handle med luksusvarer som Ladejarlene hadde gjennom sin kontakt med Håløygjland. I tillegg kan beliggenhet ha spilt en viktig rolle i denne sammenheng. Fra Lades strategiske plassering ved inngangen til Trondheimsfjorden, kunne Ladejarlene kontrollere alt av varer som gikk inn og ut av fjorden.

Nettverksdannelse var viktig for alle høvdingene og bønder. Når Ladejarlene lyktes i å bygge opp sin makt, kan det være fordi de var særdeles bevisste og også ”heldige” i hvem de inngikk allianser med. Her spilte også økonomi en viktig rolle, og kontroll med handelen og en påfølgende sterk økonomisk posisjon, kan ha hjulpet Ladejarlene i sine vennskapsinngåelser. Når det gjelder religionsutøvelse og kontroll med kulten, spilte nok Ladejarlenes skaldere en viktig rolle for å oppheve Ladejarlene. Gjennom skaldene kunne Ladejarlene spre en overbevisning om at de stammet fra gudene, og det gudegitte opphavet satte dem i en særstilling i kulten, da de ble et slags bindeledd mellom menneskene og gudene.

Hvordan påvirket så Ladejarlene de lokale maktsentrene og stabiliteten i det Trøndelag? Det som ble nytt med Ladejarlene, var at det i større grad enn tidligere ble én leder som stod i en overposisjon over de andre høvdingene. En må regne med at det i perioder var enkelte høvdingene som var mektigere enn andre tidligere også, men ikke av en slik varig karakter som Ladejarlene, som beholdt sin maktposisjon over fem generasjoner. Jeg har argumentert for at Ladejarlene spilte en viktig rolle i å etablere fastere strukturer, og dermed mer stabilitet i det trønderske samfunnet på 900-tallet. Dette gjelder blant annet fylkesinndelingen.

Selv om Lade var et av de viktigste maktsentrene i Trøndelag i vikingtiden, mistet det en del sentrumsfunksjoner i middelalderen. Det virker som stedet har tapt flere av sentrumsfunksjonene etter grunnleggelsen av Nidaros og spesielt etter Olav den helliges fall. Det ble etablert fylkeskirke for Strindafylke på Lade, men jeg vil anta at Nidaros ble et religiøst senter i denne regionen i større grad enn Lade. Jeg vil også anta at en del andre sentrumsfunksjoner ble flyttet til Nidaros etter hvert som kaupangen vokste frem. Tabellen i kapittel to viser at Lade blir nevnt siste gang hos Snorre i Olav den helliges saga. Lade nevnes ikke etter Olav den helliges død, og det kan tyde på at Nidaros for alvor tok over som

maktsentrum i løpet av Olav den helliges regjeringstid. Fylkeskirken i Strindafylke ble bygget på Lade i middelalderen, men i dette tilfelle kan ikke det stå som et bevis for at Lade opprettholdt sin status som maktsentrum i like stor grad som under Ladejarlene. Lade ble underlegen Nidaros når det gjaldt politiske, økonomiske og religiøse funksjoner.

6 Kongemaktens innflytelse i Trøndelag

I tabellen i kapittel to kommer det tydelig frem at Nidaros tar over som maktsentrum på bekostning av de andre maktsentrene i Trøndelag i de seneste sagaene. Nidaros nevnes mange ganger i alle de siste sagaene innenfor min tidsperiode, og det går tydelig frem hos Snorre at Nidaros var en kongenes by. Kaupangen blir nevnt absolutt flest ganger i Olav den helliges saga i *Heimskringla*, men denne sagaen er betydelig lengre enn de andre, noe som gjør det naturlig at Nidaros ble nevnt flest ganger i denne. Også i *Fagerskinna*, som ikke nevner like mange maktsentre som *Heimskringla*, er Nidaros det stedet som blir nevnt absolutt flest ganger av de trønderske maktsentrene innenfor tilsvarende tidsramme som er brukt i tabellen. Grunnleggelsen av kjøpstaden på Nidarneset var nært tilknyttet fremveksten av kongemakten, og kongene var viktige aktører for å etablere Nidaros. Ifølge Jørn Sandnes er to stikkord viktige for å forklare byens oppkomst; kristning og rikssamling.³⁰³ Dette er to stikkord som også hører sammen med hverandre. Kongene brukte kristendommen for å etablere sin maktbasis, og kristendommen fikk fotfeste på grunn av kongene. Et sentralt spørsmål i dette kapittelet vil være hvilken innvirkning kongemakten og opprettelsen av Nidaros fikk for de lokale maktsentrene og maktstrukturene i Trøndelag.

6.1 Kongemaktens møte med Trøndelag

Halvor Tjønn skriver i boka *Olav Tryggvason* at "Før Norge ble samlet til et sentralisert kongedømme i annen halvdel av 1000-tallet, var det å utøve makt over Trøndelag den sterkeste prøven kongene av Hårfagreætten ble stilt overfor."³⁰⁴ Hva var det som gjorde det så vanskelig for kongene av Hårfagreætten å få fotfeste i Trøndelag? Hva slags tilhørighet hadde egentlig kongene i Trøndelag? Olav Skevik har stilt spørsmålsteget ved hvorfor Ladejarlene lyktes så godt i Trøndelag, og hvorfor kongemakten på sin side hadde så store problemer med å få innpass i denne regionen, da begge ættene kom utenfra. Han forklarer dette med at jarlene sannsynligvis bygde ut sin makt i en periode uten konkurranse. Da kongemakten kom til Trøndelag, hadde allerede Ladejarlene etablert sin posisjon i det

³⁰³ Jørn Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," i *Trondheim. Olavs by i tusen år.*, red. Jørn Sandnes (Trondheim: Trondheim kommune, byhistoriekomiteen, i samarbeid med Strindheim Trykkeris Forlag, 1992), 11.

³⁰⁴ Halvor Tjønn, *Sagakongene: Olav Tryggvason* (Hafersfjord: Saga Bok AS og Spartacus Forlag AS, 2012), 105.

området. Videre lot kanskje Ladejarlene de lokale høvdingene være i fred med sine aktiviteter på den betingelse at de inngikk vennskap. De lokale høvdingene følte dermed ingen trussel og så ikke på dem som utfordrere. På den måten gled Ladejarlene litt etter litt inn som naturlige ledere.³⁰⁵ Da kongemakten prøvde å vinne kontroll i Trøndelag, var maktforholdene endret, og Ladejarlene hadde sannsynligvis bygd ut allianser med de lokale høvdingene. I tillegg utfordret kongemakten den tradisjonelle kulten, noe jarlene ikke hadde gjort.³⁰⁶ Ifølge Snorre bunnet en stor del av konfliktene mellom kongemakten og de trønderske høvdingene forsøk på å innføre kristendommen. De tre kristningskongene, Håkon Adalsteinsfostre, Olav Tryggvason og Olav Haraldsson, oppholdt seg alle mye i Trøndelag, og alle tre møtte ifølge Snorre, på problemer i møtet med de trønderske høvdingene.

Håkon Adalsteinsfostre kunne bruke vennskapet med Sigurd jarl for å få innpass i Trøndelag, men møtte likevel motstand blant de andre stormennene på grunn av sitt forsøk på å innføre kristendommen. Håkon måtte gi opp sitt kristningsforsøk for å opprettholde vennskapet med trønderne. Etter Håkon Adalsteinsfostres død, gikk vennsksforholdet mellom Ladejarlene og Hårfagreætten i oppløsning. Olav Tryggvason hadde ikke noe form for tilhørighet til Trøndelag, på den måten Håkon Adalsteinsfostre hadde hatt, som var venn ved Ladejarlen. Han hadde dessuten alle sine slektninger i Viken og på Opplandene, og det gjorde at hans reelle makt i Trøndelag var liten. Han ble først godtatt av trønderne, men satte seg selv i et motsetningsforhold til dem ved å brenne ned hovet på Lade og ved å ødelegge gudebildene på Mære.³⁰⁷

Olav Haraldsson gikk hardt frem i det maktpolitiske spillet i Trøndelag, og straffet blant annet trønderne kraftig for alt av hedensk virksomhet. Olav Haraldssons harde framferd førte til at de lokale stormennene samlet seg, uavhengig av religion, mot ham i slaget på Stiklestad. Kåre Lunden hevder at det var i kraft av motstandsretten og motstandsplikten at Olav Haraldsson ble drept i slaget på Stiklestad.³⁰⁸ I Frostatingslova står det at ”Ingen mann skal gjera valdsverk mot andre, korkje kongen eller nokon annan mann. Men om kongen gjer det, då skal det skjerast pil og lata pil fara innom alle fylke, og ein skal fara etter han og drepa han, om ein kan få tak på han.[...]”³⁰⁹ Jørn Sandnes støtter Lunden i at slaget på Stiklestad var en ”straffeaksjon fra folkets side, med hjemmel i motstandsretten, mot en konge som har

³⁰⁵ Skevik, *Folk og fylker i fjerne tider.*, 159-60.

³⁰⁶ Ibid., 160.

³⁰⁷ *Snorres kongesagaer* 175.

³⁰⁸ Kåre Lunden, *Norge under Sverreætten 1177-1319*, red. Knut Mykland, Norges Historie (Oslo: J.W.Cappelens Forlag A.S, 1976), 401.

³⁰⁹ *Frostatingslova*, 75.

satt seg ut over lov og rett.”³¹⁰ Senere helgentradisjoner og sagalitteraturen fremstiller konflikten hovedsakelig som en følge av Olavs kamp for kristendommen. Sandnes hevder at en ikke skal se bort fra kristningsverket, men at det nok også lå maktpolitiske motiver bak. Han skriver at ”her var det enten-eller, kongemakt eller trøndsk bondemakt.”³¹¹ Til tross for mye motstand, fikk kongene utrettet mye i Trøndelag. Størst betydning for regionen fikk kanskje opprettelsen av Nidaros.

6.2 Opprettelsen av Nidaros

Det har i forskningen vært ulike syn på hvordan en by oppstår. Utviklingen av byer i Norden skjedde på et relativt sent tidspunkt sammenlignet med andre deler av verden. Knut Helle har oppsummert forskningshistorien når det gjelder spørsmålet om hvordan norske middelalderbyer oppstod i det første kapittelet i *Norsk byhistorie, urbanisering gjennom 1300 år*. Han skriver at P.A.Munch i 1849 formet den såkalte strandstedsteorien, som var en generell hypotese om at de fleste norske middelalderbyer ble til ved at de var tidligere handelsplasser eller fiskerleier som kongedømmet senere hjalp frem til bystatus. Denne teorien ble i 1899 utfordret av historikeren Gustav Storm, som mente at de viktigste norske middelalderbyene – Bergen, Oslo og Nidaros – opprinnelig var kongsgårder der kongene etablerte byanlegg. Til grunn for Storms oppfatning lå sagatradisjonen om kongelige bygrunnleggere fra slutten av vikingtiden, og en antakelse om eldre kongsgårder i de tre byene. Helle skriver at hovedoppfatningene ikke er helt uforenelige, og at det i virkeligheten har vært utbredt enighet om at de fleste av de norske middelalderbyene vokste frem i områder med eldre sentralfunksjoner, og at de kan ha vært gjennom en strandstedsfase på et tidlig tidspunkt.³¹²

Når det gjelder Nidaros, legger Jørn Sandnes vekt på vikingtiden, med alt det den førte med seg som nøkkelen til hvordan kaupangen på Nidarneset kunne vokse frem og bli sentrum i Trøndelag. Han poengterer at skipsfart og skipsbygging blomstret i vikingtiden, og fra Trøndelag, som for andre steder, gikk vegen vestover både i handel, kolonisasjon og

³¹⁰Når det gjelder datering av motstandsretten, påpeker Sandnes at denne loven, som er nedskrevet på 1200-tallet, sannsynligvis stammer fra tiden rundt år 1000, en periode der kongemakten var svak. Han henviser til at innholdet i bestemmelsene neppe kunne være utført av en konge, da ingen konge ville la seg binde på denne måten.” Sandnes, "Engi maðr skal atföör at öðrum gera – noen merknader til motstandsbestemmelsene i Frostatingsloven," 290-98.

³¹¹ Ibid., 297.

³¹² Knut Helle, "Tidlig bydannelse i Norge. Omkring 1000-1150," i *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*, red. Finn-Einar Eliassen Knut Helle, Jan Eivind Myhre, Ola Stein Stugu (Oslo: Pax Forlag A/S, 2006), 43-44.

plyndring, og kystleia ble derfor en nøkkel til makt og rikdom på denne tiden.³¹³ Knut Helle hevder Ladejarlenes posisjon på Lade var avgjørende for utviklingen av kaupangen på Nidarneset, og at Nidarneset løpet av 900-tallet ble en sesongpreget oppsamlings- og utvekslingsplass for varer under Ladejarlens kontroll.³¹⁴

Nidaros nevnes første gang i Olav Tryggvasons saga, og Olav Tryggvason er den som har fått æren for å opprette kaupangen på Nidaros. Snorre skriver at ”Kong Olav drog med hæren ut til Nidaros. Der lot han bygge hus på bakken ved Nidelv, og han ordnet det slik at det skulle være kjøpstad der. Han gav folk tomter til å bygge seg hus på, og så lot han bygge kongsgård oppe ved Skipakrok”³¹⁵ *Fagerskinna* er noe mer kortfattet, men også der er det Olav Tryggvason som gis æren for å ha opprettet kaupangen; ”Kong Olav lot bygge kjøpstad i Nidaros, der hadde det før bare vært én gård.”³¹⁶

Jørn Sandnes poengterer at man vet lite konkret om hva Olav Tryggvasons ”bygrunnleggelse” egentlig innebar, da det ikke står mye skrevet om det i sagaen.³¹⁷ Blom holder seg også til det som står i sagalitteraturen om Olav Tryggvasons grunnleggelse av kaupangen på Nidarnes, men at man ikke kan knytte så mye mer til kaupangen under hans styring enn at det var en beskyttet handelsplass. Hun poengterer likevel at dette var et viktig stadium.³¹⁸ Ifølge Sandnes skal Tjodrek Munk ha påstått at det stod noen enkle kjøpmannshus eller buer på Nidarneset før Olav Tryggvason kom inn i bildet, men Sandnes konkluderer likevel, i et skrift som kom ut i forkant av Trondheims tusenårsjubileum, med at byen ”med god samvittighet kan feire tusen år i 1997, og Olav Tryggvason kan kneise på torget som byens grunnlegger.”³¹⁹ Sandnes har også tidligere vært inne på dette, og påpekte i 1967 at det i bygrunnen ikke var gjort noen myntfunn som var kommet i jorda før år 1000, noe som tydet på at byen ikke hadde noen forløper i form av en eldre, naturlig markeds plass.³²⁰ Den tidligere markeds plassen i denne regionen hadde kanskje vært på Lade? Som jeg var inne på tidligere i kapittelet kontrollerte Ladejarlene sannsynligvis mye av handelen i Trøndelag i vikingtiden. Også navnet tyder på dette; ”Lade” kan ha betydd ”lastested”, i en omarbeidet form.³²¹ Det at det sannsynligvis ikke har vært noen eldre,

³¹³ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 48-49.

³¹⁴ Helle, "Tidlig bydannelse i Norge," 50-51.

³¹⁵ *Snorres kongesagaer*, 176.

³¹⁶ *Fagerskinna*, 134.

³¹⁷ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 9.

³¹⁸ Blom, *Hellig Olavs by*, 36.

³¹⁹ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 9.

³²⁰ Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie," 49.

³²¹ Røskaft, *Maktens landskap*, 105.

naturlig markedsplass på den samme bygrunnen som Nidaros ble bygget på, underbygger teorien om at kongene var initiativtakere til opprettelsen av byer, som jeg snart skal gå nærmere inn på.

Frans-Arne Stylegar har lagt frem en teori om at Håkon Sigurdsson jarl kan ha spilt en rolle i grunnleggelsen av Nidaros. Dette er noe usikre antakelser, men bakgrunnen for denne teorien er at kildene sier lite om Håkon jarl i tiden fra slaget i Hjørungvåg til hans død i grisebingen på Romol,³²² og at man kan anta at dette var en fredelig tid i Håkon jarls liv. Hva gjorde mektige menn i fredelige tider? De satte i gang byggeprosesser. Tanken om at Håkon jarl har vært sysselsatt med byggende virksomhet for å ”konsolidere sitt eget rike og sin egen makt”,³²³ i en tid der ingen utfordret hans maktstilling, har Stylegar satt i sammenheng med opprettelsen av kaupangen på Nidaros, da dette kan stemme overens i tid.³²⁴ Tjordrek Munks påstander om at det på det området Nidaros ble opprettet stod noen enkle kjøpmannshus eller buer før Olav Tryggvason kom inn i bildet³²⁵ kan være med på å underbygge Stylegars teori om at Håkon jarl kan ha spilt en rolle i bygrunnleggelsen.

Stylegar trekker også frem arkeologien som bakgrunn for sin teori. Han hevder at man i undersøkelsen av ulike byer har sett på inndelingen av bygrunnen i faste tomter(utparsellering), og på den måten funnet ut at kongemakten ofte har vært initiativtakere som bygrunnleggere, da dette er et tegn på at noen med makt har kunnet fordele bruksretten til de enkelte tomtene og kanskje også krevd inn avgift av de som brukte dem.³²⁶ Stylegar hevder at denne utparselleringen ser ut til å være eldre enn fra Olav Tryggvasons tid i Trondheim. Han legger vekt på at arkeologien har vist at det ble etablert en ny bebyggelse like før år 1000, som var mer omfattende enn tidligere, men tomtene var uendret, og eiendomsstrukturene må derfor være anlagt av noen andre enn Olav Tryggvason.³²⁷ Olav Skevik presiserte i 2005 at arkeologene har funnet ut at byen er eldre enn 995, men at Olav Tryggvason var den første av Hårfagreættens konger som valgte stedet som basisområde i Trøndelag. Han forstår Olav Tryggvassons ”bygrunnlegging” i form av at han stod for en del reguleringer av eiendomsgrenser, i tillegg til at han bygde kirke og kongsgård. ”Det betyr at han gjorde den unge byen til sentrum for kongenes aktivitet i landsdelen.”³²⁸ Selv om Nidaros sannsynligvis ble opprettet før kongemaktens inntreden, ble kanskje Nidaros først og fremst

³²² *Snorres kongesagaer*, 163.

³²³ Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl*, 213.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 9.

³²⁶ Stylegard, *Sagakongene: Håkon jarl*, 215-16.

³²⁷ Ibid., 216.

³²⁸ Skevik, "Nye herrer til Trøndelag," 217.

utviklet som et sete for kongemakten, og som et religiøst senter i en tid der trønderne viste stor motstand mot kristendommen? Nidaros ble utviklet i en tid da trønderne viste stor motstand mot kristendommen, og det er nærliggende å tenke seg at byen ble brukt av kongene som et religiøst senter som kunne påvirke omlandet. Olavskulten bidro sterkt til utviklingen av byen, og dette ble styrt av kongene.

6.2.1 Kongene som bygrunnleggere

Uansett om det var Håkon jarl eller Olav Tryggvason som opprettet kaupangen på Nidarneset, har begge tilsynelatende hatt gode grunner for å gjøre det. For Håkon jarl, som hadde sitt sete på Lade, var det veldig strategisk å opprette en kaupang like i nærheten av sitt sete. Ved å opprette en kaupang i nærheten tilførte han området flere sentrumsfunksjoner, og han kunne kanskje kontrollere handelen i større grad. For Olav Tryggvasons del, kunne kaupangen være viktig som et nytt maktsentrum i en tid der trønderne viste sterk motstand mot kristendommen. I *Heimskringla* skriver Snorre om at Olav Tryggvason opprettet kaupangen rett etter at han har skrevet om konflikter mellom Olav og de lokale høvdingene, som endte med at Olav rev ned gudebildene i hovet på Mære.³²⁹ Olav prøvde å innføre kristendommen i Trøndelag, og møtte sterk motstand fra de lokale høvdingene. Ved å opprette kaupangen, kunne Olav lettere kontrollere at bøndene i Trøndelag holdt seg til kristendommen, enten ved selv å være tilstede, eller ved å innlede vennskap med de som fikk utdelt tomter i Nidaros. Gjennom vennskap kunne kongen ha ulike stedfortredere når han selv ikke var der.

Etter Olav Tryggvasons død, forfalt kaupangen ved Nidelva, ifølge Snorre. Snorre skriver at ”da Eirik jarl kom til landet, hjalp han fram Lade, for der hadde far hans villet ha hovedgården sin, og han lot dem forfalle, de husene som Olav hadde latt bygge ved Nidelva.”³³⁰ Også i *Fagerskinna* får Eirik jarl skylden for at Nidaros forfalt. Der står det at ”Eirik jarl holdt ikke kjøpstaden i Nidaros ved like, men bygde opp byen på Lade, etter den sedvanen som Håkon jarl hadde, og satt som oftest der når han var i Trondheimen, og lot all skatt og skyld han tok, føres dit.”³³¹ Olav Haraldsson tok derimot opp flere tråder som Olav Tryggvason ifølge Snorre hadde påbegynt. Han bygde opp igjen byen Nidaros, og fortsatte kirkebyggingsarbeidet med å reise Klemenskirken.³³² For Olav Haraldsson, i likhet med for

³²⁹ *Snorres kongesagaer*, 175.

³³⁰ *Ibid.*, 232.

³³¹ *Fagerskinna*, 154.

³³² *Snorres kongesagaer*, 241.

Olav Tryggvason, ble Nidaros et viktig sted for å holde kontrollen over trønderne. Snorre skriver at Olav satt med mange folk i kongsgården, fordi han stolte lite på trøndernes troskap hvis Ladejarlen skulle vende tilbake. ”Inntrønderne viste dette tydeligst, og av dem fikk han ingen inntekter.”³³³

Det var vanlig at kongene tok initiativ til å grunnlegge byer i Norge. Det var en del av det politiske spillet, og det førte en god del ære med det å ha en by i sitt maktområde. Merete Røskaft hevder at ”etableringen av handelsplasser og byer var et viktig legg i politikken til alle europeiske konger som i middelalderen arbeidet for å opprette og konsolidere riksomfattende kongedømmer.”³³⁴ Knut Helle fremhever også kongene som viktige drivkrefter i den tidlige bydannelsen i Norge, og hevder at flere av tidens norske konger kjente betydningen av byer fra utlandet, noe som ”må ha gitt viktige impulser til deres byfremmende virke hjemme.”³³⁵ Også Nidaros ble en kongenes by. Ikke bare ble byen ifølge sagatradisjonen grunnlagt av konger, men byen ble også etter hvert et viktig sete for kongene når de var i Trøndelag. I innledningen til Bjarkøyretten, Nidaros’ bylov, skriver Hagland og Sandnes at det for Nidaros sitt tilfelle ser ut til at kongen i den første tiden var aktivt med på å forme byen ved å legge ut grunn og tomter til bymennene.³³⁶ Som nevnt tidligere, var bygrunnleggelsen nært knyttet til innføringen av kristendommen og fremveksten av kongemakten. Dette poengterer også Røskaft, som hevder at ”Byene ble sentra for verdslig og kirkelig makt, og selvsagt økonomiske sentra som monopoliserte stordelen av handelsvirksomheten. Som et ledd i arbeidet med å sentralisere maktfunksjoner inngikk fremveksten av byene som et sentralt element.”³³⁷ I Nidaros’ tilfelle, var utviklingen av byen også nært knyttet til den etter hvert så betydningsfulle Olavskulten.

6.3 Olavskulten

Religion var viktig for å legitimere makt både for høvdingene i det førkristne samfunnet og for den fremvoksende kongemakten. I det førkristne samfunnet var høvdingene religiøse ledere, og verdslig og religiøs makt hørte sammen. Religionen var også helt avgjørende for den fremvoksende kongemaktens legitimitet. Sandnes skriver at ”Ved hjelp av den nye religionen kunne kongen rive grunnen unna høvdingenes makt og legitimere sin egen

³³³ Snorres kongesagaer, 241.

³³⁴ Røskaft, *Maktens landskap*, 107.

³³⁵ Helle, "Tidlig bydannelse i Norge," 61.

³³⁶ *Bjarkøyretten. Nidaros eldste bylov*, overs. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes (Oslo: Det Norske Samlaget, 1997), Innledningen, XVIII-XIX.

³³⁷ Røskaft, *Maktens landskap*, 107.

makt.³³⁸ Etter Olav den helliges død, fikk kristendommen en enorm betydning for kongenes maktbasis. Olavskulten ble et religiøst maktsymbol, ikke bare for kongene, men også for byen Nidaros. På samme måte som Ladejarlene brukte sitt opphav og myten om at de stammet fra de norrøne gudene for å legitimere sin posisjon, brukte kongene etter Olav den hellige kristendommen og sitt slektskap til Olav for å legitimere sin makt. Olav den helliges fall på Stiklestad i 1030 og de hendelser som fulgte da han ble opphøyet til helgen, førte til starten på en enorm kult rundt ham som person, helgen og som Norges evige konge, *rex perpetuus Norwegiae*. Olav den hellige ble bindeleddet mellom Gud og menneskene, og de kongene som fulgte fikk gjennom sitt slektskap med helgenkongen en slags gudegitt makt. Religionshistoriker Gunnhild Røthe poengterer at mens vikingkongen Olav Haraldsson mislyktes i å vinne politisk kontroll, fikk helgenkongen St. Olav rollen som Norges evige konge.³³⁹ Olavs død var derfor svært viktig for utviklingen av rikskongedømmet.

Det tok bare et år fra Olav Haraldsson døde til han ble opphøyet til helgen. Helgenerklæringen var det biskop Grimkjell, som hadde fulgt Olav, som sørget for. Biskop Grimkjell kjente til helgenkulturen og skikken med helgenkåringer fra England.³⁴⁰ Men det kan også virke som Olavs sønn, Magnus Olavsson, spilte en viktig rolle i å vedlikeholde kulten. Snorre skriver at det var Magnus som stelte Olavs lik de årene han var konge i Norge; det var han som hadde nøkkelen til skrinet der Olavs legeme lå, og som klypte håret og neglene hans. ”Da hendte det mang slags jærtegn ved kong Olavs helligdom”.³⁴¹ Andreas Seierstad skrev i 1930 at ”Under Magnus den gode(1035-1047) veit vi at det vart organisera ei fast officiell Olavsdyrking i Nidaros”³⁴², og henviser til det som står skrevet i *Heimskringla* om at kong Magnus bygget et skrin for å legge Olavs legeme i, og etablerte en fast messedag for helgenkongen. For kong Magnus var det viktig å holde kulten ved like, for å legitimere sin egen rett til makten i større grad. Magnus var en populær konge med mange støttespillere, men dette var i en tid med mange brytninger og fortsatt relativt tidlig i rikskongedømmet. Derfor kunne det være avgjørende for Magnus å holde kulten rundt Olavs helligdom ved like.

³³⁸ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 11.

³³⁹ Gunnhild Røthe, "Odinskriger, kristuskriger, hellig konge og helgen. Religionshistoriske perspektiver på Olav Haraldssons død og helgenkåring," i *Kongemøte på Stiklestad. Rapport fra seminar om kongedømmet i vikingtid og tidlig middelalder*, red. Olav Skevik (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1999), 50.

³⁴⁰ Grethe Authén Blom, *Nidaros som pilegrimsby; Et utslag av den alleuropeiske pilegrimskulturen.*, red. Tove Søreide, Småskriftserien (Trondheim: Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders Forlag, 1992), 17.

³⁴¹ *Snorres kongesagaer*, (2)167.

³⁴² Andreas Seierstad, *Olavsdyrking i Nidaros og Nord-Europa* (Nidaros: Nidaros Folkeskriftnemnd, 1930), 8.

Olav den helliges fall fikk stor betydning for at kristendommen skulle få fotfeste i Norge. Gro Steinsland fremhever dødens samleeffekt. Etter Olavs død, kunne selv motstanderne se hans storhet, og kongens ettermæle var med på å skape en fellesfølelse.³⁴³ Da Olav Haraldsson falt i slaget på Stiklestad i 1030, var det mot en sammensatt hær av både hedenske og kristne høvdinge og bønder.³⁴⁴ Året etter slaget på Stiklestad, ble Olav erklært for helgen, og ble en kjent helgenkonge også utenfor Norge og Norden. Med Olavs fall, ble han et slags bindeledd mellom den gamle og den nye religionen, og det ble lettere for folk flest å kjenne seg igjen i den nye religionen. Steinsland skriver at ”på lignende måte som kongene før var lagt i haug og dyrket etter sin død, ble Olav lagt i skrin på høyalteret ved Clemenskirken i Nidaros.”³⁴⁵ Etter Olavs død, kan det ikke spores organisert motstand mot kristendommen i kildene. Olav Haraldsson ble etter sin død et religiøst og politisk samlingsmerke.³⁴⁶ Det at Mære ikke blir nevnt etter Olavs død i *Heimskringla*, kan indikere at Snorre mente at dette også gjaldt for trønderne. Sandnes understreker Olavs betydning for kristendommen og Nidaros, og hevder at motstanden mot kristendom og kongemakt raste sammen etter Olavs fall. Dette fikk betydning for Nidaros i form av at Olav den hellige i løpet av få tiår ble Nord-Europas mest populære helgen, og ”pilgrimer valfartet fra fjern og nær til Nidaros.”³⁴⁷

Utbyggingen av Nidaros skjøt fart etter Olav den helliges fall, noe som står i sammenheng med Olavskulten. Olav den hellige og Nidaros ble satt på kartet internasjonalt gjennom den katolske kirkes helgenkalender.³⁴⁸ Pilgrimer fra både Norden og Europa reiste til Nidaros for å søke bot og helbredelse ved Hellig-Olavs skrin.³⁴⁹ Det at Olavsdyrkingen ble kjent utenfor Nordens grenser, finnes det flere kilder på. Blant andre skrev Adam av Bremen rundt 1075 om Olavskulten og pilgrimsferdene til Nidaros.³⁵⁰ Han skrev blant annet at folk strømmet til fra land langt borte for å få hjelp av helgenkongen. ”Nordmennenes viktigste by er Trondheim. Den er nå prydet med kirker og besøkes av mange mennesker. Der ligger den

³⁴³ Steinsland, *Den hellige kongen*, 158.

³⁴⁴ Steinsland, *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn* (Oslo: Pax forlag, 2005), 428.

³⁴⁵ *Ibid.*, 450.

³⁴⁶ Steinsland, *Mytene som skapte Norge. Myter og makt fra vikingtid til middelalder* (Oslo: Pax Forlag A/S, 2012), 175.

³⁴⁷ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 12.

³⁴⁸ Steinsland, *Den hellige kongen*, 160.

³⁴⁹ Steinsland, *Norrøn religion*, 429.

³⁵⁰ Adam av Bremens beretninger stammer fra andre halvdel av det 11. århundre, en tid da erkestiftet Hamburg-Bremen omfattet Nord-Tyskland og hele Norden. Bjørg Tosterud Danielsen, og Anne Katrine Frihagen, "Innledning," i *Adam av Bremen: beretningen om Hamburg stift, erkebiskopens bedrifter og øyrikene i Norden* (Oslo: Aschehoug & CO i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 1994).

høysalige konge og martyr Olavs legeme.”³⁵¹ I tillegg skriver han om faste ruter som pilgrimene reiste via, og at Olavs legeme ble dyrket av nordmenn, svear, göter, sembere, dansker og slaver.³⁵² Om Olavskulten betydning for utbyggingen av byen Nidaros skriver Sandnes at ”De arkeologiske utgravningene fra de siste tiår synes generelt å underbygge, ja, kanskje overtreffe, sagaens ord om en rask byvekst på 1000-tallet. Alt omkring 1050 har bybebyggelsen utgjort et relativt bredt belte langs Nidelva [...]”³⁵³ Alexander Bugge påpekte i 1899 viktigheten av Olavskulten og pilgrimene for utbyggingen av Nidaros, og fremhevet hvor viktig pilgrimene var for å bringe omsetning og liv til kjøpstaden. Han mente at ”valfarternes største betydning for handelen laa i, at de aabnede nye veie, som siden kunde benyttes ogsaa i andre end religiøse øiemed.”³⁵⁴ Olav den hellige ble et religiøst maktsymbol for byen Nidaros, og det at byen ble kalt ”Hellige Olavs by”, er et tydelig tegn på hvor mye helgenkongen betydde for byen.

6.4 Hvordan påvirket Nidaros de lokale maktsentrene?

Opprettelsen og utviklingen av kaupangen ved Nidelva fikk betydning for de lokale maktsentrene. Nidaros vokste frem på bekostning av de andre, noe som kommer tydelig frem av tabellen i kapittel to. Tabellen viser også at Nidaros og kongemakten vokste frem på bekostning av Lade og Ladejarlene; Lade blir hyppigst nevnt i de tidligste sagaene, mens Nidaros står i en særstilling i de seneste sagaene. Den siste Ladejarlen, Håkon den yngre, ble ryddet av banen av kongemakten i 1028, og Lade blir ikke nevnt i *Heimskringla* etter det. Lade og Ladejarlene representerte noe nytt ved å få en overordnet maktposisjon over de andre høvdingene i Trøndelag, og hadde makt til å endre strukturene i samfunnet. Regionen fikk én leder, noe de ikke hadde hatt i like stor grad tidligere. Kongemakten bygde videre på de strukturene som Ladejarlene hadde bygd opp og tok over deres posisjon i Trøndelag. Ved å bygge opp Nidaros som et maktsentrum, like i nærheten av Lade, kunne kongemakten befeste og tydeliggjøre sin posisjon på bekostning av Ladejarlene.

³⁵¹ Adam av Bremen, *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopens bedrifter og øyrikene i Norden*, overs. Bjørg Tosterud Danielsen og Anne Katrine Frihagen, 2. opplag utg. (Oslo: Aschehoug & CO i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 1994), 212.

³⁵² *Ibid.*, 104.

³⁵³ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 12.

³⁵⁴ Alexander Bugge, *Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid* (Kristiania: Den norske historiske Forening, 1899), 5.

Nidaros' voldsomme vekst på 1000-tallet, må ha hatt innvirkning på de lokale høvdingene. Gjennom å satse på byen fikk kongene en ny styringsbase som kunne fungere som motvekt til de andre maktsentrene i Trøndelag.³⁵⁵ Olavskulten, utbygging av kirker, samt det at mengder av pilegrimer valfartet til Nidaros, gjorde Nidaros til det største religiøse senteret i Trøndelag. Sandnes hevder at "Nidaros seiret over Mære, inntrøndernes helligdom. Det gamle jarlesetet og kultsenteret på Lade, på den andre siden av elva, mistet sin posisjon til kongenes nye by på Nidarnes."³⁵⁶ Både Ladejarlene og de lokale høvdingene mistet et viktig maktgrunnlag med innføringen av kristendommen. I den hedenske kulten, var Ladejarlene, og også de lokale høvdingene, bindeleddet mellom menneskene og gudene, og de kunne lede kulten. Dette maktgrunnlaget forsvant med innføringen av kristendommen og fremveksten av kongemakten, da kongen ble bindeleddet mellom menneskene og Gud. Likevel er det lite trolig at kirken og dens prester utgjorde noen stor trussel mot de lokale stormennene i den første tiden etter innføringen av kristendommen. Dagfinn Skre understreker at "prestene stod i et klart underordningsforhold til dem som tok dem under sitt vern, og kanskje bygget kirke og ga jordegods til prestenes underhold."³⁵⁷

Nidaros' fremvekst resulterte ikke bare i at religiøse sentrumsfunksjoner ble flyttet, men det resulterte også i en forskyvning i politisk og økonomisk makt fra Inntrøndelag til Utrøndelag. Mens det i Håkon den godes saga blir nevnt flest maktsentre fra Inntrøndelag, blir det i Olav Tryggvasons saga nevnt bare én gård fra Inntrøndelag. Med Ladejarlenes voksende makt på 900-tallet, mistet kanskje de inntrønderske maktsentrene noen av sine sentrumsfunksjoner. Dette ble enda mer tydelig etter etableringen av Nidaros, da det meste av handel med andre regioner foregikk der. Det til tross for at det både ifølge *Heimskringla* og *Fagerskinna* også ble opprettet en kjøpstad på Steinkjer, som er i Inntrøndelag, under Eirik jarls tid på starten av 1000-tallet.³⁵⁸ Både Lade og Nidaros hadde strategiske plasseringer ved inngangen til Trondheimsfjorden, og kunne kontrollere handelen inn og ut av regionen. Steinkjer ligger innerst i Trondheimsfjorden, og var kanskje av større betydning for kontakten mellom innlandet og fjordbygdene. Som jeg har pekt på tidligere i kapitlet, kontrollerte Ladejarlene mye av handelen på 900-tallet, mens handelen utover 1000-tallet i større grad ble kontrollert av kongemakten etter opprettelsen av Nidaros.

³⁵⁵ Skevik, *Folk og fylker i fjerne tider.*, 154.

³⁵⁶ Sandnes, "Nidaros - Hellig Olavs by," 11.

³⁵⁷ Dagfinn Skre, "Kristningsverk og politisk makt," i *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt*, red. Øystein Walberg (Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996), 29.

³⁵⁸ *Fagerskinna*, 154.

Fremveksten av kongemakten og Nidaros hadde uten tvil innvirkning på menneskene i vikingtidens Trøndelag. Men hvor brå var egentlig denne overgangen? Merete Røskaft hevder at møtet mellom lokale stormenn og kongemakten og mellom hedendom og kristendom i sagaen fremstilles som en voldsom konfrontasjon, og at dette gjerne har blitt tolket som at den gamle makteliten ble nøytralisert eller fjernet, og erstattet av nye som ble rekruttert av kongemakten. Røskaft mener at denne overgangsfasen må tolkes mer nyansert, og at det ”på bygdenivå ser ut til at den gamle makteliten i stor grad levde videre og fikk oppgaver innen det nye maktapparatet.”³⁵⁹ Hun hevder at ”I den grad det eksisterte formaliserte politiske organ på bygde- eller grendelagsnivå, inngikk kongemakten allianser med disse”.³⁶⁰ Røskaft begrunner dette med at det må ha vært en fordel for kongemakten i den tidligste fasen å bygge videre på etablerte maktstrukturer. Samtidig gagnet dette også den lokale makteliten. ”Lokale politiske ledere opprettholdt sin maktposisjon innad i bygdesamfunnet, samtidig som allianser med kongemakten ytterligere konsoliderte deres status.”³⁶¹ Hun tar likevel forbehold om at det kan ha vært lokale forskjeller innad i Trøndelag i måten den lokale makteliten forholdt seg til det nye maktapparatet som var under oppbygging.³⁶² Det kan være at fremveksten av Ladejarlene og kongemakten ”gikk mest utover” Inntrøndelag, da mange sentrumsfunksjoner ble flyttet til Lade og Nidaros. Samtidig er det sannsynlig at mange inntrønderske stormenn beholdt sine posisjoner, og ble kongens lendmenn, da kongen selv sannsynligvis var mer tilstede i Uttrøndelag.

Også Dagfinn Skre fremhever at denne overgangen kanskje ikke var så dramatisk som sagaene fremstiller. Han mener at kongedømmet og kristendommen og kongedømmet gikk inn i den type sosiale relasjoner som allerede fantes. ”Den vesentlige forskjellen fra tidligere var at alliansene i det aristokratiske samfunnssjiktet nå kom til å omfatte et større geografisk område.”³⁶³ Kanskje var det sånn at kongedømmet gikk inn i den *type* sosiale relasjoner som allerede fantes, men at det skjedde en del utskiftninger i hvilke personer som var en del av disse sosiale relasjonene. Olav Skevik poengterer i *Trøndelags historie* at Olav Haraldsson måtte plassere lojale menn på gårder rundt om i Trøndelag for å få kongemakten til å fungere.³⁶⁴ Egge er et av de tydeligste eksemplene fra *Heimskringla* på dette. Olve på Egge stod i bresjen for å arrangere blot på Mære. Dette ble oppdaget av Olav Haraldsson, som tok

³⁵⁹ Røskaft, "Høvdingmakt og lokale sentra," 44-45.

³⁶⁰ Ibid., 45.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Ibid.

³⁶³ Skre, "Kristningsverk og politisk makt," 29.

³⁶⁴ Skevik, "Nye herrer til Trøndelag," 222.

livet av Olve, og gav Egge til sin venn Kalv Arnesson gjennom å gifte bort enka etter Olve til Kalv.³⁶⁵

Samtidig som kongene ofte måtte sette inn sine egne, lojale menn på sentrale gårder, finnes det flere eksempler i sagaene på at stormenn av ulike årsaker inngår nye vennskap og nye avtaler avhengig av hvilke situasjoner de havner i, eller at de får grid etter kamp, og dermed ”skifter side”. Et tydelig eksempel fra sagaene er Einar Tambarskjelve, som deltar på Olav Tryggvasons side i slaget ved Svolder. Olav faller i dette slaget, men Eirik Ladejarl gir Einar Tambarskjelve grid, og de befester sitt vennskap ved at jarlen gifter bort sin søster til Einar Tambarskjelve. Senere inngår Einar Tambarskjelve vennskap med Olav den hellige, som var Ladejarlenes motstander.³⁶⁶ Skre hevder at ”de lokale maktforholdene ble lite endret ved kristningen, i den forstand at det i liten grad ble innført nye rettighetstyper”³⁶⁷, og legger til grunn at ”kongen var en ny stormann som var større enn de som hadde vært der før, men ellers stort sett av samme slag. Forandringene kom senere.”³⁶⁸ Einar Tambarskjelve beholdt for eksempel mye makt i Trøndelag. Hans Jacob Orning poengterer at Einar Tambarskjelve ikke kunne konkurrere med Harald Hardråde når det gjaldt makt over hele landet, men i Trøndelag var han likeverdig kongen. ”Stormenn var småkonger i sine områder, og dannet et helt nødvendig mellomledd for en konge som ønsket å styre landet.”³⁶⁹ Kongemakten var, som andre stormenn, avhengig av å inngå vennskap og relasjoner med de lokale makthaverne, men kunne, som jeg har vært inne på tidligere, bygge videre på de strukturer og rettighetstyper som Ladejarlene allerede hadde bygd opp.

6.5 Sammenfatning

I dette kapittelet har jeg drøftet hvilken innvirkning kongemakten og opprettelsen av Nidaros fikk på de lokale maktsentrene og maktstrukturene i Trøndelag. Kongemakten hadde tilsynelatende større problemer enn Ladejarlene med å få innpass i Trøndelag, noe som kan ha sammenheng med at Ladejarlene etablerte seg i en tid uten sterk konkurranse. Da kongemakten kom til Trøndelag, hadde Ladejarlene allerede befestet sin posisjon i denne landsdelen. Det at kongemakten prøvde å presse på en ny religion, gjorde at de lokale

³⁶⁵ *Snorres kongesagaer*, 311-14.

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ Skre, "Kristningsverk og politisk makt," 30.

³⁶⁸ *Ibid.*

³⁶⁹ Hans Jacob Orning, "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering.," *Historisk tidsskrift* 02/2014, 205.

høvdingenes maktgrunnlag ble utfordret. Kongemakten fikk dermed problemer med å inngå allianser og vennskap med de lokale makthaverne i Trøndelag.

Grunnleggelsen av byen Nidaros stod i en klar sammenheng med innføring av kristendommen og fremveksten av kongedømmet. Det kan diskuteres hvem som opprettet kaupangen i første omgang, men kongene hadde stor betydning for utbyggingen av byen. Nidaros vokste frem på bekostning av de andre maktsentrene, og er det maktsenteret som blir omtalt absolutt flest ganger i *Heimskringla*. Nidaros ble det viktigste maktsenteret i Trøndelag, og fikk sentrumsfunksjoner av både politisk, økonomisk og religiøs karakter. Med Olavskulten som oppstod etter Olav den helliges fall, skjøt utviklingen av byen fart, med stor pågang av tilreisende pilgrimer. Etter slaget på Stiklestad kan man heller ikke spore organisert motstand mot kristendommen i Trøndelag.

Kongemakten og Nidaros vokste også frem på bekostning av Lade og Ladejarlene. Nidaros og Olavskulten stod som en motvekt og kontrast til Lade og de førkristne tradisjonene. Kongemakten overtok i stor grad den posisjonen som Ladejarlene tidligere hadde hatt i Trøndelag, og kunne bygge videre på de strukturer som allerede var etablert. Ladejarlene hadde tilført noe nytt ved at makten i større grad ble samlet under én leder, mens kongemakten tilførte noe nytt gjennom innføringen av en ny religion. Fremveksten av kongemakten og utviklingen av Nidaros som by resulterte i en forskyvning i politisk, økonomisk og religiøs makt fra Innrøndelag til Utrøndelag, en utvikling som sannsynligvis hadde startet med Ladejarlene. Det er likevel sannsynlig at flere av de lokale stormennene til en viss grad beholdt sine maktposisjoner gjennom allianser med kongemakten. Fra sagalitteraturen finnes både eksempler på at kongemakten satte inn sine egne lojale menn i lokale maktposisjoner, og på at lokale stormenn inngikk allianser med kongemakten.

7 Konklusjon

Utgangspunktet for denne oppgaven var at jeg ønsket å teste ut en hypotese om at det bildet som Snorre tegner i *Heimskringla* av et godt organisert og stabilt trøndersk samfunn ikke stemmer. Jeg stilte meg kritisk til at Trøndelag var så tidlig og så godt organisert og stabilt som det har vært en tendens til å hevde i tidligere forskning. Jeg har sett på ulike temaer, som hvilke mulige maktsentre som fantes i Trøndelag, høvdingenes ustabile maktgrunnlag, tingorganisering, lokalisering av fylkeskirker, samt Ladejarlenes og kongemaktens innflytelse i Trøndelag. Gjennom disse temaene har jeg forsøkt å gå lengre i spørsmålet om stabilitet i det trønderske samfunnet enn hva som er gjort tidligere.

7.1 Maktsentre og maktgrunnlag

I kapittel to kartla jeg hvilke maktsentre som blir nevnt av Snorre i *Heimskringla*, og fant ut, gjennom å sammenligne med det som finnes av arkeologisk funnmateriale rundt de ulike maktsentrene, at de i ulik grad kan sies å ha vært stabile. Flere av gårdene virker å ha hatt stor maktkontinuitet, mens andre er mer usikre. Gryting, Viggja, Mære og Egge ble trukket frem som eksempler. Ved å drøfte stabilitet og kontinuitet på disse gårdene, kom jeg frem til at Gryting var det mest usikre eksempelet, mens Viggja, Mære og Egge i større grad kan sies å ha hatt kontinuitet som maktsentre.

Jeg har stilt spørsmålsteget ved om maktstedskontinuitet direkte kan overføres til at det var de samme slektene som bodde på maktsentrene over like lang tid. Det er umulig å si noe sikkert om aktørene i denne sammenheng, da kildene er mangelfulle eller usikre. Flere faktorer må imidlertid ha påvirket stabiliteten i samfunnet. Når det gjelder hvilke faktorer som kunne føre til ustabilitet, trakk jeg frem at det kunne være et problem å føre slekten videre. Forskning fra England og Island, samt eksempler fra *Heimskringla* har vist at både for mange arvinger og mangel på arvinger kunne føre til ustabilitet. Kriger, konflikter, vikingtokter, høy barnedødelighet og hyppige dødsfall i ungdomsårene kunne føre til mangel på arvinger. Arvereglene kunne føre til konflikter mellom brødre, hvis det var flere som kunne arve maktposisjonen, og høvdingen ikke hadde utpekt en arving.

Høvdingene bygde sin makt på nettverk og relasjoner, som de bare kunne vedlikeholde hvis de opprettholdt et solid økonomisk grunnlag. Høvdingene ga gaver og holdt gjestebud for å vedlikeholde vennskap, og fikk immaterielle ytelser tilbake, i form av

tjenester eller støtte. Høvdingen var derfor avhengig av en jevn tilførsel av ressurser for å skape et stabilt system og for å beholde sine venner. Tap av ressurser ville derfor påvirke stabiliteten i samfunnet i stor grad. I tillegg hadde sannsynligvis kriger, konflikter og fraflytting stor påvirkning på samfunnsstrukturene. Alle disse faktorene må ha hatt innvirkning på familiestabiliteten og om det var kontinuitet i hvilke slekter som bodde på og kontrollerte maktsentrene, og dermed beholdt sin posisjon øverst i samfunnssjiktet. Egge ble dratt frem som et eksempel fra sagalitteraturen på hyppige skifter i eierforhold. Her har vi altså med maktstedskontinuitet å gjøre, men sannsynligvis ikke kontinuitet i hvilke slekter som bodde på gårdene.

Geite og Skei ble trukket frem som eksempler på maktsentre som mistet makt i løpet av vikingtiden. Disse maktsentrene, som ikke blir omtalt i *Heimskringla*, er gårder som hadde stor makt i eldre og yngre jernalder, men som ikke hadde noen sentrumsfunksjoner i middelalderen. Disse gårdene mistet den status de hadde opp til vikingtiden, noe Røskaft har begrunnet med endringer i handels- og ferdselsveier. I tillegg kan de ulike faktorene som kunne påvirke familiestabiliteten også ha spilt inn da maktstedskontinuiteten i disse to tilfellene blir brutt. Jeg ser det som lite sannsynlig at endringer i ferdselsårer alene kan ha bidratt til at gårder med så stor grad av makt mister alle sentrumsfunksjoner. Her må mellommenneskelige forhold, i kombinasjon med økonomisk grunnlag, også ha spilt en rolle. Ved at to så tilsynelatende mektige gårder mistet sin status, må det i neste omgang ha hatt påvirkning på strukturene i samfunnet, i og med at samfunnet bygde på høvdingmakt, og høvdingmakt bygde på nettverksrelasjoner.

I kapittel to ble også forholdet mellom Inntrøndelag og Utrøndelag drøftet. Det har lenge vært en tradisjonell oppfatning i forskningen at Inntrøndelag hadde et befolkningsmessig og dermed også maktpolitisk forsprang på Utrøndelag i jernalderen, og at Utrøndelag tok igjen dette i tidlig middelalder. Til grunn for denne oppfatningen ligger blant annet mengden av arkeologisk funnmateriale og navneforskning. I Inntrøndelag er det gjort langt flere og rikere arkeologiske funn, og det har blitt registrert flere gravhauger i dette området enn i Utrøndelag. I de senere årene, har det imidlertid blitt stilt spørsmålsteget ved den tradisjonelle oppfatningen, og enkelte forskere har ment at jordras og jordbruk kan ha ødelagt for arkeologiske funn og registrering av eventuelle gravhauger. Selv om det er sannsynlig at mye materiale kan ha gått tapt som følge av jordras og jordbruk, ser jeg det som rimelig at Inntrøndelag med sine store jordbruksflater kan ha hatt et befolkningsmessig og maktpolitisk forsprang på Utrøndelag før vikingtiden. I vikingtiden skjedde det en ekspansjon i handelen, og det betydde mer å ha en sentral beliggenhet for handel enn

tidligere. Før ekspansjonen i handelen, hadde kanskje de store jordbruksområdene i Inntrøndelag mer å si for maktgrunnet, mens etter at handelen med øyene i vest økte i vikingtiden, betydde det antageligvis mer å ha en strategisk plassering, som for eksempel Lade og Nidaros i Utrøndelag. Dette kan sees på som en medvirkende årsak og som et bevis for at det skjedde en forflytning i makt fra Inntrøndelag til Utrøndelag gjennom denne perioden.

I forbindelse med drøftingen av forholdet mellom Inn- og Utrøndelag kom jeg inn på hva som kan hentes ut av *Heimskringla* når det gjelder dette forholdet. Jeg kom frem til at Snorre nevner omtrent like mange maktsentre fra Inntrøndelag som fra Utrøndelag. Det er derimot Snorres omtale av folkene fra disse stedene som kan ha hatt innvirkning på hva som i ettertid har blitt den tradisjonelle oppfatningen blant forskere. Snorre omtaler ”inntrøndere” langt flere ganger enn ”utrøndere”, og inntrønderne blir oftest omtalt i forbindelse med motstand mot kongemakten.

7.2 Lokalisering av fylkeskirker

I kapittelet som omhandler lokalisering av fylkeskirkene, tok jeg opp spørsmålet om hvorvidt disse kan stå som bevis for maktkontinuitet. I tidligere forskning har det vært en relativ konsensus om at det var maktkontinuitet på de gårdene det ble bygget fylkeskirke i middelalderen. Gryting skiller seg i denne sammenheng ut som det mest usikre tilfellet. Det er ikke gjort funn på denne gården som kan indikere at det var et maktsentrum i vikingtiden. Mære og Lade skiller seg på sin side ut som tilfeller der statusen som maktsentrum blir endret. Det at det ble bygget fylkeskirke på Mære, det tidligere samlingsstedet for utøvelse av den norrøne kulten, indikerer at stedet til en viss grad beholdt sine religiøse sentrumsfunksjoner, selv om disse ble endret både i karakter og omfang.

Det har blitt hevdet i tidligere forskning at fylkeskirkene var de største og de fremste i rang i sitt fylke. Det er derfor nærliggende å spørre hvorfor fylkeskirken Sparbyggjafylke ble bygget på Mære, og ikke på Egge. Både arkeologisk funnmateriale og litterære kilder vitner om at Egge hadde flere sentrumsfunksjoner knyttet til seg enn Mære. Flere elementer kan ha spilt inn når det skulle velges sted for etablering av fylkeskirker. Blant annet kan nettverksdannelser ha spilt en stor rolle. Hvordan disse nettverkene utspant seg på det tidspunktet fylkeskirkene ble etablert kan ha påvirket valg av beliggenhet. Det at Mære tidligere hadde vært et samlingssted for utøvelse av den norrøne kulten, kan ha ført til at kongemakten satte opp en kirke der for å holde kontroll med bøndene i nærområdet. Mære

ligger ikke langt fra Egge, og fylkeskirken kan ha blitt bygget for at Mære skulle beholde en sentrumsfunksjon, under kontroll av kongemakten, som en motsats til det mektige Egge.

Fylkeskirken i Strindafylke ble bygget på Lade. På det tidspunktet det ble etablert fylkeskirker, hadde allerede Nidaros vokst frem på bekostning av Lade og de andre maktsentrene i Trøndelag, med både økonomiske, politiske og religiøse sentrumsfunksjoner. Lade står som et motsatt eksempel enn Mære i dette tilfellet. Lade var i vikingtiden det viktigste maktsenteret i Strindafylke, og Nidaros var allerede kontrollert av kongemakten, i større grad enn Egge, så fylkeskirken på Lade ble neppe bygd som en motsats til Nidaros, slik som fylkeskirken på Mære kanskje ble bygget som en motsats til Egge. I Lades tilfelle er det trolig heller snakk om at kongemakten ville beholde eller få kontroll med et tidligere viktig maktsentrum, for å ”sitte tryggere” på Nidaros.

Til en viss grad kan fylkeskirkene stå som bevis for maktkontinuitet, da dette ble lokale samlingspunkter, og stormennene som bodde på disse gårdene delvis kunne kontrollere religionsutøvelsen. Jeg mener likevel at den tidligere konsensusen rundt etablering av fylkeskirker bør nyanseres. Gårdene der disse kirkene ble bygget var ikke nødvendigvis de viktigste maktsentrene i sine fylker. Fylkeskirkene på Gryting, Lade og Mære viser at etablering av fylkeskirker ikke kan stå som bevis for maktkontinuitet i alle tilfeller, selv om det i de fleste tilfellene indikerer en viss kontinuitet.

7.3 Tingorganiseringen

Organisering av tingene har vært et relativt tungt argument for stabilitet og god organisering av det trønderske samfunnet i tidligere forskning. Et viktig element i diskusjonen om tingorganiseringen er diskusjonen rundt dateringen av fylkesinndelingen, da den tingorganiseringen som er kjent fra middelalderen bygde på fylkesgrensene. I kapittel 3 stilte jeg spørsmålsteget ved hvor tidlig det ble etablert et organisasjonsfellesskap i form av ting og fylker og eventuelt hvor stabilt dette systemet var. Når det gjelder fylkesinndelingen, har det i tidligere forskning ikke blitt satt mange spørsmålsteget ved stabiliteten på fylkesgrensene. Det har vært større fokus på hvor langt tilbake i tid fylkesgrensene går, og det har vært vanlig å anta at den inndelingen fra *Aslak Bolts jordebok* var gjeldende så tidlig som i vikingtiden eller før. Jeg mener her at arveregler, fraflytting og andre ustabilitetsfaktorer kunne føre til stadige kontinuitetsbrudd. Disse faktorene må derfor tas med i betraktningen når fylkesinndelingen og tingorganiseringen skal diskuteres. Tingorganiseringen bygde på høvdingmakten, og familieustabilitet må derfor ha påvirket stabiliteten i tingfellesskapet.

Det finnes ingen sikre indikasjoner på at fylkesinndelingen har røtter tilbake i forhistorisk tid, og jeg støtter meg til Røskafts teori om at Ladejarlene var initiativtakere til fylkesinndelingen. Det på bakgrunn av at ulike ustabilitetsfaktorer må ha påvirket strukturene. Hvis strukturene skulle bestå ved lederskifter, forutsetter det slik jeg ser det at de nye høvdingene godtok det samme og hadde de samme ambisjonene for utøvelse av makt som de tidligere høvdingene. Dette passer imidlertid ikke med det faktum at samfunnet var et æressamfunn, og at høvdingene gjerne ville øke sin ære og makt. Jeg ser det derfor som lite sannsynlig at strukturene, i dette tilfellet tingene og fylkesgrensene, kunne vedvare i stabile rammer uten en sentralmakt. En sentralmakt vil i denne sammenheng si noen som har kontroll over regionen som helhet, for eksempel Ladejarlene. Det innebærer en senere datering av fylkesinndelingen, og dermed også tingorganiseringen enn hva som har vært tendensen i tidligere forskning.³⁷⁰

En vanlig oppfatning har vært at de fleste konflikter ble løst på tingene. Jeg har i dette arbeidet stilt spørsmålsteget ved hva vi egentlig vet om konfliktløsning i tidlig tid, og om tingene var det viktigste stedet for konfliktløsning. Vi vet svært lite om konfliktløsning i perioden 800-1050, som har vært tidsrammen for dette arbeidet, og det finnes derfor mange ubesvarte spørsmål. For å kunne gå videre på spørsmålet om konfliktløsning i hovedsak foregikk på tingene, har jeg dratt inn det man vet fra det islandske samfunnet i fristatsperioden. Regionale forskjeller kan ikke utelukkes, men jeg mener likevel at Island i fristatsperioden og det trønderske samfunnet i vikingtiden til en viss grad er sammenlignbare, da begge var samfunn uten en sentralmakt som styrte. Begge samfunnene var æressamfunn, uten altfor rigide rammer og strukturer. Forskning fra Island, har vist at mye av konfliktløsningen i fristatsperioden foregikk utenfor tingene. Venner løste konflikter for hver sine parter gjennom voldgift. Synet i tidligere forskning om tingenes sterke posisjon og tidlige utvikling i Trøndelag, har vært med på å bygge opp tesen om at dette var et uvanlig godt organisert og stabilt område. Tidligere har det blitt hevdet at tingorganiseringen vokste frem på bakgrunn av et behov i befolkningen for å ha et system for konfliktløsning. Hvis de aller fleste saker derimot ble løst med voldgift, utenfor tingene, var trolig ikke *behovet* for en tingorganisering for å løse konflikter så stort som tidligere antatt.

³⁷⁰ Merete Røskaft(2003) var den første til å fremme en så sen datering av fylkesgrensene. Tidligere har forskere antatt at fylkesgrensene og tingorganiseringen stammer fra før 800-tallet. Se for eksempel Indrebø, *Fjordung. Granskingar i eldre norsk organisasjons-soge.* ; Sandnes, "Trøndelags eldste politiske historie."

7.4 Ladejarlenes og kongemaktens innflytelse

Ved inngangen til vikingtiden, fantes mange høvdingdømmer og maktsentre i Trøndelag. Både litterære kilder, først og fremst *Heimskringla*, og arkeologiske funn viser at det har vært et mangfold av maktsentre i Trøndelag i yngre jernalder og i vikingtiden. Disse kan i ulik grad sies å ha vært stabile, og de har mest sannsynlig skiftet på å være øverst i samfunnsjiktet. Ladejarlene ble i løpet av 900-tallet den ledende slekten i Trøndelag, og gjorde Lade til det viktigste maktsenteret i Trøndelag. Denne jarleslekta står i en sterk og opphøyet posisjon i *Heimskringla*. De økte sin makt og innflytelse i Trøndelag gradvis, og fikk en overordnet maktposisjon over de andre høvdingene. Det var sannsynligvis ikke snakk om noen erobring,

For å bygge opp et maktgrunnlag, benyttet Ladejarlene seg av metoder som var vanlige for vikingtidens høvdinge. Gjennom gjestebud, gaver, ekteskapsinngåelser og oppfostring inngikk og opprettholdt de vennskap, og fikk etter hvert et stort nettverk av støttespillere. Med en strategisk plassering på Lade, ved inngangen til Trondheimsfjorden, kunne ladejarlene kontrollere handelen inn og ut av Trøndelag. Når det gjelder hvordan Ladejarlene klarte å opparbeide seg en opphøyet posisjon over de andre høvdingene i Trøndelag, har jeg pekt på at det kan ha vært fordi de lyktes særdeles godt med sine nettverksinngåelser og kontroll med handel. Det at Ladejarlene kontrollerte handelen inn og ut av Trondheimsfjorden, kan ha ført de andre høvdingene inn i et avhengighetsforhold til Ladejarlene. I tillegg kan Ladejarlenes gode økonomi ha gitt dem en fordel i opprettelse og opprettholdelse av vennskap. Handel, sameskatt, jordbruk og fangst var viktige kilder til Ladejarlenes inntektgrunnlag.

Jeg har argumentert for at Ladejarlene spilte en stor rolle i å etablere fastere strukturer, og dermed mer stabilitet i det trønderske samfunnet. Dette gjelder blant annet organiseringen av tingene og fylkesinndelingen. Høvdingesamfunnet var bygd opp på vennskskapsrelasjoner, og det foregikk en stadig utskiftning av høvdinge som følge av krig, konflikter, farefulle vikingtokter med mer. Jeg tok utgangspunkt i at det var to mulige følger eller konsekvenser av at det stadig ble nye ledere. Det ene var at nye ledere betød nye strukturer, mens den andre konsekvensen var det kom nye ledere, men ”bedriften”, det vil si samfunnsstrukturene, bestod. Jeg kom frem til at det første alternativet sannsynligvis var mest vanlig før Ladejarlene for alvor fikk etablert sin makt i Trøndelag, da dette alternativet passer best overens med det vi vet om æressamfunn. Jeg har gått ut ifra at høvdinge stadig var på jakt etter mer ære og makt, og det fikk de ved å bli større enn tidligere høvdinge. Det

må ha ført til at nye høvdinger stilte andre krav og godtok andre ting enn tidligere høvdinger, og at det dermed er usannsynlig at det var noe fast organisering. En forutsetning for at man kunne ha en fastere organisering, til tross for at det ble nye høvdinger som overtok gamle ”stillinger”, var at det fantes en overordnet makt som kunne kontrollere strukturene.

Ladejarlene stod i en slik posisjon, og de kan dermed ha hatt en mer sentral rolle når det gjaldt fylkesinndeling og tingorganisering, enn forskere tidligere har antatt.

Ladejarlene tilførte noe nytt til strukturene i det trønderske samfunnet ved at makten i større grad enn tidligere ble samlet på én leder. Kongemakten derimot, kunne overta Ladejarlenes posisjon og de strukturer de hadde bygd opp. Kongemakten innførte på sin side noe nytt gjennom innføringen av kristendommen. Kongemaktens innflytelse i Trøndelag økte i løpet av perioden 800-1050. To viktige faktorer til økt innflytelse for kongemakten var opprettelsen av Nidaros og Olavskulten. Nidaros ble opprettet i en tid med hard motstand mot kristendommen blant trønderske bønder, og var et viktig moment for å kunne kontrollere religionsutøvelsen blant bøndene. Med Olavskulten som oppstod etter Olav den helliges fall på Stiklestad i 1030, skjøt utviklingen av Nidaros fart. Pilgrimer fra hele Norden strømmet til for å søke helbredelse ved Olavsskrinet. Med Olavskulten forsvant også alle spor etter organisert motstand mot kristendommen i Trøndelag.

I tillegg til å bli et religiøst senter, tok Nidaros også over Lades posisjon som det viktigste stedet for å kontrollere handelen i Trøndelag. Med den samme sentrale posisjonen ved inngangen til Trondheimsfjorden, kunne Nidaros ta over Lades takknemlige oppgave med å kontrollere handelen inn og ut av Trondheimen. Kongemakten tok over Ladejarlenes plass, både politisk, økonomisk og når det gjelder faktisk plassering i regionen. Nidaros og kongemakten vokste altså frem på bekostning av Lade og de andre maktsentrene i Trøndelag. Det er likevel sannsynlig at noen av de lokale høvdinger beholdt en viss maktposisjon gjennom å inngå vennskap med kongemakten.

Flere steder i Trøndelag ble det opprettet nye maktsentre i nærheten av eksisterende sentre, som en slags motsats til de eksisterende. Nidaros er det tydeligste eksempelet på det. Kaupangen ble opprettet like i nærheten av det allerede eksisterende maktsenteret på Lade. Dette kan ha vært et bevisst valg fra kongemaktens side, for å kunne kontrollere Lade og det strategiske området det lå i. Foruten Lade og Nidaros, kan også Mære og Egge sees i denne sammenheng, dog ikke like tydelig. Både litterære kilder og arkeologisk funnmateriale vitner om at Egge har vært det viktigste maktpolitiske senteret i Sparbyggja-området helt fra jernalderen til middelalderen. Fylkeskirken på Mære kan ha blitt bygget som en motsats til Egge.

7.5 Stabilitet og kontinuitet?

Sentrale spørsmål gjennom hele oppgaven har vært spørsmål om stabilitet og kontinuitet på de ulike maktsentrene, og i samfunnet generelt. For å kunne teste ut hypotesen om et ustabil trøndersk samfunn, var det nødvendig å kartlegge Snorres omtale av dette området i *Heimskringla*. Det var nødvendig for å finne ut om Snorre faktisk har tegnet et bilde av et stabilt og godt organisert samfunn, eller om dette er noe forskere har tolket i ettertid. Både nevnte maktsentre i *Heimskringla* og Snorres omtale av ”trøndere”(”inntrøndere” og ”utrøndere”) ble i denne oppgaven viktige elementer i kartleggingen av hva slags bilde Snorre har tegnet av det trønderske samfunnet. Svaret på spørsmålet om Snorre tegner et bilde av et stabilt og sterkt trøndersk samfunn blir da todelt. På den ene siden blir svaret nei, da jeg kom frem til at Snorre ikke ilegger mange av maktsentrene noe særlig grad av maktstedskontinuitet. På den andre siden blir svaret ja, da Snorres omtale av ”trøndere” og den kontekst de omtales i, indikerer en sterk organisering av samfunnet.

Utgangspunktet for denne oppgaven var at jeg ville teste ut en hypotese om at det trønderske samfunnet ikke var så stabilt og så tidlig og godt organisert som det har vært vanlig å gå ut ifra i tidligere forskning. Jeg mener at forskere tidligere har tolket Snorre ut ifra et perspektiv på stabilitet. Jeg har i denne undersøkelsen tolket *Heimskringla* ut ifra et perspektiv på ustabilitet, og vært opptatt av det samfunnsbildet Snorre har betegnet. Hvor troverdig er da det bildet Snorre tegner av det trønderske samfunnet som godt organisert og stabilt? Etter å ha sett på maktsentre, tingorganisering, fylkesinndeling og fylkeskirker, har jeg kommet frem til at det er trekk ved det trønderske samfunnet som peker i retning av at en viss maktstruktur ble holdt ved like. Men ved å se disse temaene i lys av faktorer som kunne føre til ustabilitet, har jeg kommet frem til at det er lite sannsynlig at disse maktstrukturene, spesielt tingorganiseringen og fylkesinndelingen, ble stabile før Ladejarlene fikk en overordnet maktposisjon i Trøndelag. Denne undersøkelsen har dermed bidratt til få frem et litt mer nyansert bilde av det trønderske samfunnet i vikingtiden. I tillegg ser jeg det som sannsynlig at flere av gårdene som blir omtalt i *Heimskringla* hadde kontinuitet som maktsentre, da flere kilder peker i retning av det, men at det derimot er sannsynlig at det foregikk en del utskiftninger i hvilke slekter som utøvet makt fra disse maktsentrene. Snorres bilde av et godt organisert, sterkt og stabilt trøndersk samfunn er derfor bare troverdig til en viss grad.

Litteraturliste

Primærkilder

- Adam av Bremen. *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopens bedrifter og øyrikene i Norden*. oversatt av Bjørg Tosterud Danielsen og Anne Katrine Frihagen. 2.opplag utg. Oslo: Aschehoug & CO i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 1994.
- Aslak Bolts jordebok*. redigert av Jon Gunnar Jørgensen Oslo: Riksarkivet, 1997.
- Bjarkøyretten. Nidaros eldste bylov*. oversatt av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. Oslo: Det Norske Samlaget, 1997.
- Fagerskinna. Norges kongers ættetavle*. oversatt av Edvard Eikill. Stavanger: Saga Bok, 2007.
- Frostatingslova*. oversatt av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. Oslo: Det Norske Samlaget, 1994.
- Håvamål*. oversatt av Alf Amble. Oslo: Nor, 1938.
- Landnåmabok: etter Hauksbók* oversatt av Jan Ragnar Hagland. Hafrsfjord: Erling Skjalgssonselskapet, 2002.
- Snorres kongesagaer* oversatt av Anne og Didrik Arup Seip Holtsmark. Red. Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy. 6.utgave utg. Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2003.

Sekundærlitteratur

- Alsaker, Sigmund Kinn, Kalle Sognnes, Lars Steinvik, Merete Røskaft, Olav Skevik.
Trøndelags historie. redigert av Ida Bull Hovedredaktør, Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu. Vol. Bind 1, Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005.
- Andersen, Per Sveaas. *Samlingen av Norge og kristningen av landet, 800-1130*. 2.opplag utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Bagge, Sverre. "Mellom kildekritikk og historisk antropologi." *Historisk Tidsskrift*, 02-03/2002.
- . *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000-1300*. Oslo: Aschehoug HIstorie, 2005.
- . *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press, 1991.

- Blom, Grethe Authén. *Hellig Olavs by, Middelalder til 1537*. Trondheims Historie 997-1997. redigert av Rolf Grankvist, Jørn Sandnes, Anders Kirkhusmo. Trondheim: Universitetsforlaget, 1997.
- . *Nidaros som pilegrimsby; Et utslag av den alleuropeiske pilegrimskulturen*. Småskriftserien. redigert av Tove Søreide. Trondheim: Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders Forlag, 1992.
- Brendalsmo, Jan. *Kirkebygg og kirkebyggere. Byggherrer i Trøndelag ca. 1000-1600*. Tromsø2001.
- . "Trøndelags middelalderske kirkesteder: Hvor aristokratiske landskapet?". I *Kirkearkæologi i Norden*, redigert av Gunhild Eriksdotter og Jens Vellev. Højbjerg: Forlaget Hikuin, 1997.
- Bugge, Alexander. *Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid*. Kristiania: Den norske historiske Forening, 1899.
- Bull, Ida. "Martnan og Levanger - om grunnlaget for tettstedsdannelse." *Heimen*, 2012.
- Christiansen, Per R. "Busettingshistorie." I *Bygdebok for Sparbu og Ogndal. Bind 1.*, redigert av Bygdeboknemda for Sparbu og Ogndal. Steinkjer: Bygdeboknemda for Sparbu og Ogndal, 1983.
- Crouch, David. *The birth of nobility. Constructing Aristocracy in England and France 900-1300*. Great Britain: Pearson Longman, 2005.
- Danielsen, Bjørg Tosterud, og Anne Katrine Frihagen. "Innledning." I *Adam av Bremen: beretningen om Hamburg stift, erkebiskopens bedrifter og øyrikene i Norden*. Oslo: Aschehoug & CO i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 1994.
- Dørum, Knut. "Materiell basis og den antropologiske vendingen." *Historisk tidsskrift*, 01/2006.
- Fretheim, Silje Elisabeth og Torgeir Ekerholt Sæveraas. *Orkdalshistoria. Bind 1, Fra Istid til 1600*. Orkanger: Orkdal kommune, 2010.
- Gunnes, Erik. *Rikssamling og kristning. 800-1177*. Norges historie. redigert av Knut Mykland Oslo: J.W.Cappelens Forlag. A.S., 1976.
- Hagland, Jan Ragnar. "Fagerskinna, Innleiing." I *Fagerskinna. Sagaen om Norges konger*, redigert av Torgrim Titlestad. Stavanger: Saga Bok, 2008.
- Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes. "Innledning." Oversatt av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. I *Frostatingslova*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1994.

- Hallan, Nils. "Det eldste krongodset i Trøndelag (1954)." I *Nye middelalderstudier: Bosetning og økonomi*, redigert av Jørn Sandnes. Norske historikere i utvalg. Oslo - Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget, 1981.
- Helle, Knut. "Den primitivistiske vendingen i norsk historisk middelalderforskning." *Historisk tidsskrift*, 04/2009.
- . "Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken." I *Leiv Eriksson, Helge Ingstad og Vinland. Kjelder og tradisjonar.*, redigert av Jan Ragnar Hagland og Steinar Supphellen. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2001.
- . "Tidlig bydanning i Norge. Omkring 1000-1150." I *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*, redigert av Finn-Einar Eliassen, Knut Helle, Jan Eivind Myhre, Ola Stein Stugu. Oslo: Pax Forlag A/S, 2006.
- Holmsen, Andreas. *Norges historie. Fra de eldste tider til 1660*. 3.utgave, 3.opplag. (Første utgave utgitt i 1938 i "De tusen hjemms bibliotek", Gyldendal Norsk Forlag) utg. Oslo - Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget, 1971.
- . *Nye studier i gammel historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1976.
- . "Trøndelag og Olav den hellige." I *Nye middelalderstudier. Kongedømme, kirke og stat*, redigert av Claus Krag og Jørn Sandnes. Oslo - Bergen - Stavanger - Tromsø: Universitetsforlaget, 1976.
- Hundstad, Dag. "Historikeren som regionbygger? - et fagkritisk perspektiv på fire landsdelshistoriske verk." *Historisk Tidsskrift*, 01/2012.
- Indrebø, Gustav. *Fjordung. Granskingar i eldre norsk organisasjons-søge*. Bergens Museums Årbok 1935. Historisk-antikvarisk rekke Nr.1. Bergen: Bergen Museum, 1935.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Vol. 5.opplag 2007, Oslo: Universitetsforlaget AS, 1999.
- Krag, Claus. "Perspektiver på den norske rikssamlingen - et forsøk på en revisjon." I *Kongemøte på Stiklestad. Foredrag fra seminar om kongedømmet i vikingtid og tidlig middelalder.*, redigert av Olav Skevik. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1999.
- . "Rikssamlingshistorien og ynglingerekken." *Historisk tidsskrift*, 02/2012.
- . *Vikingtid og rikssamling 800-1130*. Aschehous Norgeshistorie. redigert av Knut Helle Oslo: Aschehoug & Co, 1995.
- Lidén, Hans-Emil. "Utgravningen av Mære kirke." I *Årbok for 1969*, redigert av Gudmund Leren. Steinkjer: Nord-Trøndelag Historielag, 1969.

- . "Utgravningen i Mære kirke. Hvordan skal funnene tolkes?". I *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, redigert av Øystein Walberg. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996.
- Lunden, Kåre. *Norge under Sverreætten 1177-1319*. Norges Historie. redigert av Knut Mykland Oslo: J.W.Cappelens Forlag A.S, 1976.
- Magnus, Bente og Bjørn Myhre. *Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingssamfunn*. Norges Historie. redigert av Knut Mykland: Cappelens Forlag A.S., 1986.
- McCullagh, C. Behan. "Bias in Historical Description, Interpretation and Explanation." *History and Theory*, 2000.
- Miller, Edward og John Hatcher. *Medieval England - Rural society and economic change 1086-1348*. London: Longman, 1978.
- Nedkvitne, Arnved. *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*. Oslo/Danmark: Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag AS, 2011.
- Nordberg, Hans M. *Mære kyrkje 800 år*. Mære: Mære Sokneråd, 1989.
- Olsen, Magnus. *Ættegård og Helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. Oslo: H.Aschehoug & co, 1926.
- Orning, Hans Jacob. "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering." *Historisk tidsskrift*, 02/2014.
- . *Norges historie - bind 1. Frem til 1400*. Norvegr. redigert av Hans Jacob Orning Oslo: Aschehoug & Co, 2011.
- . "Norsk middelalder i et antropologisk perspektiv - svar til Knut Helle " *Historisk tidsskrift*, 02/2010.
- Petterson, Aina Margrethe Heen. "Mellom De britiske øyer og Midt-Norge: En arkeologisk analyse av insulær kontakt og gjenstandsfunn fra vikingtidsgraver i Trøndelag." Norges teknisk - naturvitenskapelige universitet, 2013.
- Prestvold, Kristin. *Trøndelag i støpeskjeen: jernproduksjon og sosial organisasjon i Nord-Trøndelag mellom 350 f. Kr. og 500 e. Kr*. Gunneria. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Vitenskapsmuseet, 1999. Hovedoppgave i arkeologi, universitetet i Oslo 1994.
- Rundberget, Bernt. "Kunnskapen om jernvinna." I *Funn og forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologseminarer i 2003*, redigert av Eskil Følstad og Olav Skevik. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS., 2005.
- Røskaft, Merete. "Høvdingmakt og lokale sentra. Brudd eller kontinuitet ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder." I *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte,*

- kulturforhold, politisk makt.*, redigert av Øystein Walberg. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996.
- . "Livets syklus." I *Trøndelags historie. Bind 1. Landskapet blir landsdel. Fram til 1350.*, redigert av Ida Bull (Hovedredaktør), Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2005.
- . *Maktens landskap. Sentralgårder i Trøndelag ved overgangen fra vikingtid til kristen middelalder, ca. 800-1200.* Trondheim: historisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet 2003.
- . "Trøndernes lovområde." I *Trøndelags historie. Bind 1. Landskapet blir landsdel. Fram til 1350*, redigert av Ida Bull (Hovedredaktør), Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005.
- Røthe, Gunnhild. "Odinskriger, kristuskriger, hellig konge og helgen. Religionshistoriske perspektiver på Olav Haraldssons død og helgenkåring." I *Kongemøte på Stiklestad. Rapport fra seminar om kongedømmet i vikingtid og tidlig middelalder*, redigert av Olav Skevik. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1999.
- Raaen, Per Steinar. "Snorre - I trøndersk perspektiv. ." I *Mennesker, makt og myndighet*, redigert av Per Steinar Raaen og Eskil Følstad. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2012.
- Sandnes, Jørn. "Engi maðr skal atfór at öðrum gera – noen merknader til motstandsbestemmelsene i Frostatingsloven." *Historisk tidsskrift*, 02/2006.
- . "Fylkeskirkene i Trøndelag i middelalderen." I *Årbok for Trøndelag. Nr 3*, redigert av Ingvald Raknem. Trondheim, 1969.
- . "Middelalderens Trøndelag. Den kirkelige organisasjon i landsdelen, fylkeskirker, sognekirker, klostre." I *Hikuin 20. Kirkearkæologi i Norden*, redigert av Jens Velle og Ole Egil Eide. Højbjerg: Forlaget Hikuin, 1993.
- . "Nidaros - Hellig Olavs by." I *Trondheim. Olavs by i tusen år.*, redigert av Jørn Sandnes. Trondheim: Trondheim kommune, byhistoriekomiteen, i samarbeid med Strindheim Trykkeris Forlag, 1992.
- . "Trøndelags eldste politiske historie." I *Nye Middelalderstudier. Kongedømme, kirke, stat. Norske historikere i utvalg VI*, redigert av Claus Krag og Jørn Sandnes. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget, 1967.
- Schreiner, Johan. *Trøndelag og rikssamlingen.* Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, 1928.

- Seierstad, Andreas. *Olavsdyrking i Nidaros og Nord-Europa*. Nidaros: Nidaros Folkeskriftnemnd, 1930.
- Sigurdsson, Jón Vidar. *Chieftains and power in the icelandic commonwealth*. oversatt av Jean Lundeskær-Nielsen. Odense: Odense University Press, 1999.
- . *Den vennlige vikingen. Vennskapets makt i Norge og på Island 900-1300*. Oslo: Pax forlag, 2010.
- . *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax forlag, 2008.
- . *Kristninga i Norden 750-1200*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2003.
- . *Norsk historie 800-1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. 3. opplag utg. Oslo: Det Norske Samlaget, 2009.
- . "The Role of Arbitration in the Settlement of Disputes in Iceland c. 1000-1300." Paper presented at the Ninth Carlsberg Academy Conference on Medieval Legal history, København, 2012.
- Skevik, Olav. *Folk og fylker i fjerne tider. Inntrøndelags historie før 1600*. Trondheim: Nord-Trøndelags fylkeskommune, 1997.
- . "Inntrøndelag ved overgangen fra hedendom til kristendom." I *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, redigert av Øystein Walberg. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996.
- . "Nye herrer til Trøndelag." I *Trøndelags historie. Bind 1. Landskapet blir landsdel. Fram til 1350*, redigert av Ida Bull (Hovedredaktør), Olav Skevik, Kalle Sognnes, Ola Svein Stugu. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005.
- Skjei, Jarle. *Bygdebok for Stod, Kvam og Egge. Allmenn bygdehistorie fram til ca. 1660*. Steinkjer: Bygdeboknemnda for Stod, Kvam og Egge, 2006.
- Skre, Dagfinn. "Kristningsverk og politisk makt." I *Før og etter Stiklestad 1030. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt*, redigert av Øystein Walberg. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996.
- Sognnes, Kalle. "Sentrumsdannelser i Trøndelag i yngre jernalder." I *Sentrum - periferi. Sentra og sentrumsdannelser gjennom førhistorisk og historisk tid*, redigert av Birgitta Wik. Trondheim: Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet., 1991.
- Steinsland, Gro. *Den hellige kongen. Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2000.
- . *Mytene som skapte Norge. Myter og makt fra vikingtid til middelalder*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2012.

- . *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax forlag, 2005.
- Stenvik, Lars F. "Gravminner og maktsentra." I *Før og etter Stiklestad. Religionsskifte, kulturforhold, politisk makt.*, redigert av Øystein Walberg. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S., 1996.
- . "Jernalderen. Et nytt metall - en ny epoke." I *Landskapet blir landsdel. Fram til 1350.*, redigert av Sigmund Kinn Alsaker, Kalle Sognnes, Lars Steinvik, Merete Røskaft, Olav Skevik. Trøndelags historie. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005.
- . "Kulturminner og funn i Midt-Skogn." I *Skogn Historie. IX a - Midt-Skogn*, redigert av Ivar Berre. Skogn: Nemnda for Skogn historie, 2001.
- . "Samfunnsorganisasjon." I *Trøndelags historie. Landskapet blir landsdel, fram til 1350*, redigert av Sigmund Kinn Alsaker, Kalle Sognnes, Lars Steinvik, Merete Røskaft, Olav Skevik. Trøndelags historie. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2005.
- . *Skei - et maktsenter fram fra skyggen*. Trondheim: Institutt for arkeologie og kulturhistorie, Vitenskapsmuseet, NTNU, Tapir Akademiske Forlag, 2001.
- Stuedal, Helle Vangen. "Gravene på Uthaug." I *Funn og forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologseminarer i 2003.*, redigert av Eskil Følstad og Olav Skevik. Stiklestad: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2005.
- Stylegard, Frans-Arne. "Hauk Erlendsson og Landnámabok." Oversatt av Jan Ragnar Hagland. I *Landnámabok; etter Hauksbók*. Hafrsfjord: Erling Skjalgssonselskapet, 2002.
- . *Sagakongene: Håkon jarl*. Hafrsfjord: Saga bok AS og Spartacus Forlag AS, 2013.
- Sørheim, Helge. *En høvdings gård - en høvdings grav. En vikingtids bårgrav i Steinkjer*. Gunneria. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Vitenskapsmuseet, 1997.
- Tjønn, Halvor. *Sagakongene: Olav Tryggvason*. Hafrsfjord: Saga Bok AS og Spartacus Forlag AS, 2012.
- Tretvik, Aud Mikkelsen. *Lokal og regional historie*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2004.
- Vestrum, Arne. *Skogns historie, bind 1*. Steinkjer: A/S Nord-Trøndelags boktrykkeri, 1926.
- Wintervoll, Joakim Aalstad. "Logistikk og transport: en detaljstudie av metallframstilling i Midt-Norden i romertiden og folkevandringstiden." Masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2010.

- Wærdahl, Randi. "Snorre Sturlason." I *Norsk Biografisk Leksikon*, redigert av Hovedredaktør: Jon Gunnar Arntzen. Leder av redaksjonsrådet: Knut Helle. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1999.
- Ystgård, Ingrid. "Bygdeborger i Trøndelag. Dateringer og et forslag til en typologisk modell." I *Funn og Forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologiseminarer i 2003*, redigert av Eskil Følstad og Olav Skevik. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2005.
- . "Krigens praksis. Organisert voldsbruk og materiell kultur i Midt-Norge ca. 100-900 e.kr.", Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2014.
- Østerås, Bodil. "Dei arkeologiske undersøkingane på Egge i samband med omlegging av E6 gjennom Steinkjer." I *Funn og forskning i Trøndelag. Foredrag fra to arkeologseminarer i 2003*, redigert av Eskil Følstad og Olav Skevik. Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS, 2005.